

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA ŠTREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.
Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Registrováno MK ČR 5210
Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.
Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz
Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPČ-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 4/2002 ROČNÍK XXVI

	STR.
SVĚTOZOR	2
NAPĚTÍ MEZI ROVNÍKEM A OBRATNÍKEM RAKA / Zdeněk Zbořil	3
JIŽNÍ ASIE: STARONOVÉ NÁSILÍ	
INDICKÉ HODNOTY A KRIZE V REGIONU / Svetislav Kostić	4
KRUH SE UZAVÍRÁ / Tomáš F. Petrů	6
MUSLIMSKÉ POLITICKÉ STRANY V INDONÉSII / Teddy Sunardi	8
SPORY O KAŠMÍR – KOLATERÁLNÍ EFEKT NEBO DEFEKT / Zdeněk Zbořil	10
NEPÁL MEZI POLITICKÝM RADIKALISMEM A EXTRÉMNÍ CHUDOBOU / Milan Slezák	12
VZTAHY A PROBLÉMY	
USA, TURECKO A OSUD IRÁKU / Emil Souleimanov	14
ENRON / Jiří Ellinger	16
PRÁVNÍ SUBJEKTIVITA SEVEROAMERICKÝCH DOMORODCŮ Z POHLEDU MEZINÁRODNÍHO PRÁVA / Petr Anděl	18
ÖVP – PROEVROPSKÁ STRANA OD PRVNÍ HODINY / Erhard Busek	20
EKONOMICKÝ OBZOR	
STAGNACE JAPONSKÉ EKONOMIKY: OTÁZKA DIAGNÓZY A ÚČINNÝCH RECEPTŮ / Jiří Fárek	21
ZEMĚMI SVĚTA	
POLSKÁ VLÁDA PŮL ROKU POTÉ / Michal Kubát	24
RUSKÁ DILEMATA PO 11. ZÁŘÍ / Miloš Balabán	26
VOLNÁ TRIBUNA	
VÝZVY ČESKÉ DIPLOMACIE NA PRAHU 21. STOLETÍ / Petr Robejšek	30
VLIV UDÁLOSTÍ ROKU 2001 NA POSTOJE ČESKÉ VEŘEJNOSTI K EU / Jiří Česal	32
POHLED ČESKÉ VEŘEJNOSTI NA PROTITERORISTICKOU KAMPAŇ, BEZPEČNOST A POLITIKU ČR / Ivan Gabal, Lenka Helšusová	34
PREVENCE A ŘEŠENÍ KONFLIKTŮ A OSN: AFRICKÉ ZKUŠENOSTI / Mesfin Gedlu	36
INFORMACE	
RUSKÁ EKONOMIKA / Vladimír Votápek	39
RECENZE	
PŘÍRUČKA (PŘEHLED) RAKOUSKÉHO POLITICKÉHO SYSTÉMU DRUHÉ REPUBLIKY / Michal Pehr	40
NÁSTRAHY OBRODNÉHO PROCESU / Martin Shabu	41
EXISTUJE STŘEDNÍ EVROPA? / Filip Tesař	42
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	43

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 5. 2002)

➤ *Kontingence a politika* ➤ *K bílé knize o správě veřejných věcí* ➤ *Média a válka*
➤ *NATO, EU, V4 a konflikty informačnej éry* ➤ *Ozbrojené síly a ozbrojené sbory jako složky bezpečnostního systému ČR* ➤ *Argentina: Nový otřes, či pouze „dotřes“?*
➤ *Globalizace a vzdělávací politika EU* ➤

1. – komisař EU pro rozšíření Günter Verheugen a český ministr zahraničí Jan Kavan se v Bruselu shodli, že tzv. Benešovy dekrety nejsou a nebudou předmětem jednání o podmínkách vstupu České republiky do Evropské unie.

2. – podniknut nejrozsáhlejší spojenecký útok proti ohnisku odporu organizace al-Káida a Tálibánu v údolí Šahi Kot v provincii Paktija. Spojenecké jednotky vyhnaly z úkrytů asi tisíc členů hnutí Tálibán a organizace al-Káida.

3. – Švýcaři se těsnou většinou vyslovili pro vstup své země do OSN.

3. – Sýrie zpochybnila saúdskoarabský mírový plán na řešení palestinsko-izraelského konfliktu zveřejněný koncem února. Plán mj. předpokládá vytvoření nezávislého palestinského státu. Syrský prezident se vyslovil pro bezpodmínečný návrat palestinských uprchlíků na území Izraele.

4. – Ministerstvo zahraničí USA zveřejnilo výroční zprávu o dodržování lidských práv ve světě za rok 2001. Podrobilo kritice zejména Čínu, Rusko, Saúdskou Arábii, Pákistán, Irák, Írán a KLDŘ.

4. – umírněný albánský intelektuál Ibrahim Rugova (57) byl zvolen historicky prvním prezidentem provincie Kosova.

4. – Evropská komise oficiálně přijala vládní delegaci KLDŘ a oznámila, že schválila strategický dokument o spolupráci Evropské unie se Severní Koreou v letech 2002 až 2004.

5. – izraelská vláda po eskalaci palestinských teroristických útoků dala armádě „volnou ruku“ ke všem akcím, které uzná za nutné při udržení bezpečnosti Izraele.

7. – makedonský parlament schválil zákon o amnestii pro povstalce z Albánské osvobozené armády. Opatření je součástí mírové dohody z loňského srpna, která ukončila boj mezi UaK a makedonskými ozbrojenými silami.

9. – list Los Angeles Times s odvoláním na tajnou zprávu Pentagonu zveřejnil, že americká vláda nařídila ministerstvu obrany, aby připravilo plány na možné použití jaderných zbraní proti Číně, Rusku, Iráku, Íránu, KLDŘ, Libyi a Sýrii. Pentagon by měl být připraven použít jaderné zbraně také v arabsko-izraelském konfliktu, v případné válce mezi Čínou a Tchaj-wanem a v případě útoku Severní Koreje na Jižní Koreu. Americká armáda dostala rovněž úkol vyrobit menší jaderné zbraně pro použití v bojových situacích.

9. – Indie odmítla pákistánské pozvání k jednání o snížení indicko-pákistánské napětí s tím, že jednání nemají smysl, pokud Pákistán podporuje teroristy na společných hranicích.

9.–11. – prezidentské volby v Zimbabwě. Vyhrál dosavadní prezident Robert Mugabe. Opozice ihned napadla regularnost voleb.

11. – izraelská armáda srovnala se zemí úřadovnu Jásira Arafata v Gaze. Podnětem se stal sebevražedný útok palestinského atentátníka v jeruzalémské kavárně, při němž zahynulo 11 mladých lidí.

11. – Izrael ukončil více než tříměsíční zadržování Jásira Arafata v Ramalláhu v reakci na zatčení šesti osob hledaných v souvislosti s vraždou někdejšího izraelského ministra Zeeviho.

11. – americký prezident George Bush u příležitosti půlročního výročí teroristického útoku proti New Yorku a Washingtonu oznámil nemilosrdné potírání teroristů po celém světě. Vyzval mimo jiné národy, z nichž pocházejí bojovníci hlásící se k al-Káidě, aby pomohly odstranit tyto „teroristické parazity“, a varoval v této souvislosti, že Jemen by se mohl stát „novým Afghánistánem“.

13. – RB OSN na podnět USA schválila rezoluci, která vyzývá obě strany izraelsko-palestinského konfliktu k ukončení násilí a jeho podněcování a „potvrzující vizi“ nezávislé Palestiny. Bush na tiskové konferenci ve Washingtonu prohlásil, že akce Izraele nepomáhají situaci.

14. – zvláštní americký zmocněnec pro Blízký východ Anthony Zinni zahájil misi, která má prosadit trvalý klid zbraní.

14. – koordinátor Evropské unie pro zahraniční politiku Javier Solana po setkání s íránským prezidentem Mohamadem Chátámim ujistil, že EU bude s Teheránem nadále spolupracovat.

14. – představitel Jugoslávské svazové republiky, Srbsko a Černé Hory podepsali v Bělehradě dohodu o uspořádání země nejméně na další tři roky. Podle dokumentu stát ponese název Srbsko a Černá Hora a budou jej tvořit dva de facto polonezávislé státy, které budou sdílet obranu a zahraniční politiku, avšak jejich ekonomiky, měny a celní správy budou oddělené.

14. – odvolací senát zvláštního skotského soudu v nizozemském Camp Beistu potvrdil původní verdikt v případě Lockerbie. Uznal tak bývalého agenta libyjské tajné služby Abdala Basata Alího Muhammada Midžráhiho vinným z účasti na atentátu a potvrdil rozsudek doživotního odnětí svobody. USA vyzvaly Libyi, aby zaplatila odškodné rodinám obětí letu.

15. –16. – summit Evropské unie v Barceloně. Poprvé se části pracovního zasedání zúčastnili i představitelé 13 kandidátských zemí. Státy EU se mj. dohodly, že do roku 2004 otevrou konkurenci své trhy s energiemi pro podnikovou sféru jako jednu z cest ke zrychlení rozvoje dosud stagnující ekonomiky Unie.

17. – při útoku granáty na protestantský kostel v pákistánském Islámábádu zahynulo pět lidí.

17. – znovuzvolený zimbabwský prezident Robert Mugabe složil přísahu. Západní mocnosti ceremoniál bojkotovaly.

17. – v předčasných parlamentních volbách v Portugalsku získala přes 40 procent hlasů opoziční pravicové centristická Sociálnědemokratická strana. Dosud vládnoucí Socialistická strana dostala necelých 38 procent hlasů.

18. – maďarský prezident Ferenc Mádl vyzval v Londýně ke zrušení tzv. Benešových dekretů.

18. – člen sboru náčelníků štábů amerických ozbrojených sil John Rosta oznámil, že operace Anakonda v Afghánistánu skončila.

19. – izraelská armáda dokončila stažení vojenských sil z palestinských autonomních území na západním břehu Jordánu i z pásma Gazy, jak bylo dojednáno na schůzce palestinských a izraelských bezpečnostních činitelů 18. března.

19. – Commonwealth vyloučil Zimbabwě na rok ze členství. Zimbabwský opoziční vůdce Morgan Tsvangirai oznámil, že nejsou objektivní podmínky pro jednání se staronovým prezidentem Robertem Mugabem o případné účasti opozice na jednání o vytvoření vlády národní jednoty.

19. – krajně pravicové Rudé brigády zastřelily v Boloni profesora Marka Giaghiho, poradce ministra práce.

19. – americký viceprezident Dick Cheney jednal s izraelskými představiteli o situaci. Prohlásil, že je ochoten sejít se i s Jásirem Arrafatem, jakmile zaváděné příměří a pokud Arafat příměří palestinské extremisty ukončí atentáty proti Izraelcům.

20. – zimbabwský opoziční předák Morgan Tsvangirai byl oficiálně obviněn z vlastizrady.

20. – americký viceprezident Dick Cheney návštěvou Turecka ukončil cestu po 11 zemích Blízkého východu. Turecký premiér Ecevit 19. března prohlásil, že mu Cheney slíbil, že v blízké budoucnosti USA nepodniknou vojenskou akci proti Iráku.

21. – při výbuchu bomby umístěné v autě nedaleko amerického velvyslanectví v peruánské Limě zahynulo devět osob a 30 bylo zraněno. Útok byl podniknut tři dny před cestou amerického prezidenta George Bushe do Peru. Plánovaná návštěva se uskutečnila.

23. – v mexickém Monterrey skončila vrcholná konference OSN o zajištění financí pro rozvojové země. Nepodařilo se jí dát nový impuls v boji proti chudobě. Více než 50 šéfů států a vlád v závěrečném dokumentu jen zopakovalo už vyřčené cíle, a to do roku 2015 snížit na polovinu chudobu ve světě a zajistit pomoc rozvojovým zemím ve výši 0,7 procenta HDP bohatých zemí.

23. – v Římě se konala dosud největší demonstrace v historii. Svolaly ji odbory na protest proti vládní reformě pracovních zákonů a proti teror Rudých brigád. Podle některých zdrojů se demonstrace zúčastnily až dva miliony lidí.

26. – izraelská vláda vyjádřila souhlas s plánem na příměří, který předložil americký vyslanec pro Blízký východ Anthony Zinni. Palestinci plán považují za stále velmi blízký požadavkům Izraele. Izraelský premiér Ariel Šaron prohlásil, že Jásir Arafat nesplnil podmínky, aby mohl odejít na summit Ligy arabských států do Bejrútu.

26. – turecký parlament schválil sérii dodatků k zákonům, které mají rozšířit základní svobody občanů a přiblížit tak legislativu země Evropské unii. Jeden z dodatků vytváří prostor pro širší užívání kurdského jazyka,

zejména na školách a v televizním či rozhlasovém vysílání.

27. – v Bejrútu zahájen summit Ligy arabských států. Saúdskoarabský korunní princ Abdalláh přednesl svůj plán na urovnání vztahů na Blízkém východě. Vyslovil se v něm pro normalizaci arabsko-izraelských vztahů za podmínky, že Izrael uzná palestinský stát, právo palestinských uprchlíků na návrat do domovů a stáhne se z území okupovaných za války v roce 1967. Irák se na summitu zavázal nezopakovat svůj vpád do Kuvajtu. Summit, kterého se zúčastnilo jen 10 z 22 hlav arabských států, plán schválil. Izrael v nynější podobě plán odmítl.

28. – portugalská sociální demokracie (PSD) se dohodla s konzervativní Lidovou stranou (PP) na vytvoření většinové vlády.

28. – izraelské bezpečnostní zdroje oznámily, že Izrael končí s politikou zdrženlivosti vůči Palestincům. Podnětem je sebevražedný atentát v Netanji, při kterém zahynulo 20 lidí a 170 jich bylo zraněno. K činu se přihlásila organizace Hamás, která pohrozila ještě větším terorem.

29. – izraelské ozbrojené síly zaútočily na sídlo Jásira Arafata v Ramalláhu. Izraelský premiér Ariel Šaron prohlásil šéfa palestinské samosprávy za nepřítele, který bude úplně izolován. Arafat zůstal obklíčen v prvním patře budovy bez elektřiny a bez vody. Evropská unie vyzvala Izrael, aby stáhl své jednotky z Arafatova sídla v Ramalláhu.

30. – zástupci angolské armády a národního svazu pro úplnou nezávislost Angoly (UNITA) podepsali v Luanďe dohodu o ukončení více než čtvrt století trvajících občanských válek.

30. – ve věku 101 let zemřela britská královna matka Alžběta, vdova po králi Jiřím VI.

31. – izraelský premiér Ariel Šaron prohlásil v přímém televizním projevu, že Izrael se ocitl v otevřené válce a tvrdě udeří proti palestinským radikálům a jejich infrastruktuře, protože s nimi nelze uzavřít žádný kompromis. Jásira Arafata obvinil, že řídí a koordinuje teroristické útoky proti Izraeli a označil ho za nepřítele nejen Izraele, ale celého světa. Stovky ozbrojených vojáků vjela navečer v rámci operace Ochranná zeď do palestinského autonomního města Kalkilija a převzala nad ním kontrolu. Následujícího dne vjely izraelské tanky do Betléma. Teroristické útoky pokračovaly i o svátcích. Irácký prezident Saddám Husajn vyzval arabské země k použití ropné zbraně.

31. – v parlamentních volbách na Ukrajině vyhrál podle předběžných výsledků reformistický blok Naše Ukrajina bývalého premiéra Viktora Juščenka, který získal zhruba 22 procent hlasů. Těsně za ním se umístila Komunistická strana Ukrajiny s více než 20 procenty hlasů a za ní blok Pro sjednocenou Ukrajinu, který podporuje nynějšího prezidenta Leonida Kučmu.

31. – oznámeno, že alžírská ozbrojená skupina (GIA), hlavní strůjce krveprolévání v zemi, má nového vůdce Rašida Oukalihu (28) po Antaru Zuábrim, zastřeleným v lednu.

Napětí mezi rovníkem a obratníkem Raka

Válka proti terorismu nabývá na intenzitě nejen v různých částech světa, ale je také stále více fragmentární. K rozhodnutí o frontálním útoku proti zastrašování a násilnostem totiž přibývají snahy spojit s vyřešením celosvětového ohrožení nejrůznější lokální problémy, zájmy a připomenout události, o kterých jsme se domnívali, že jsou již jen příběhy ztrácejících se dějin.

Oblast jižní a jihovýchodní Asie, velmi zhruba vymezená rovníkem a obratníkem Raka, má své přirozené hranice, kterými je na severu Himálaj, na jihu historická Jižní moře, popsaná již ve zprávách čínských buddhistických poutníků a evidovaná v čínských dvorních kronikách od nepaměti. Odedávna také určují povahu zemí a jejich ekonomik obří veletoky, v jejichž povodí vznikaly první civilizace. Rozsáhlé deštné pralesy pamatují ještě doby, kdy nebyly předmětem masivní exploatace ohrožující dnes ekosystém téměř celé planety. Objevy v Mohendžo Daro jako by naznačily, co vše ještě o této oblasti nevíme. Jen na území Myanmaru, Thajska a Malajsie bylo v posledních 10–15 letech objeveno na 93 městských osídlení nápadně podobných městům v povodí Indu. Anonymní ruský vizionář kdysi zakreslil do pásu mezi rovníkem a oběma obratníky řetěz rovnostranných trojúhelníků, které geometricky vymezovaly prostory všech významných kultur a civilizací, místa narození významných objevitelů i dobyvatelů, vynálezců a myslitelů.

Tento střed světových civilizací byl na území dnešní jižní a jihovýchodní Asie znám ještě v polovině 20. století, v době rozpadu koloniálního systému, jako britská Přední a Zadní Indie, Francouzská Indočína a Nizozemská východní Indie. Až v roce 1956 D. G. Hall vydal v Sydney své *Dějiny jihovýchodní Asie* a v politických komentářích se od té doby začaly objevovat nové názvy a pojmenování míst, které byly původní a nepřevzaté z vojenských map důstojníků evropských expedičních sborů.

Duchovním zázemím kulturního rozkvětu celé oblasti byl buddhismus, hinduismus, sikhismus, islám ale i prapůvodní animismus nebo šamanismus, a to bez ohledu na fundamentální rozdílnosti, které jsou stálou překážkou pokusům o dosažení politického sjednocení alespoň některých ideologicky celistvějších celků. V minulosti těmto sjednocovacím nebo desintegračním úsilím napomáhali nebo bránili dobyvatelé obvykle vedení ekonomickými zájmy, kteří je neváhali nazývat civilizační misí. A to tak dlouho, až jim místní obyvatelé uvěřili a převzali jejich politické ideje a předsudky. Ať již to byl národ nebo nacionalismus, individuální svobody a odpovědnost, suverenita a právo na sebeurčení, teorie třídního boje a třídního vědomí, ale také snaha přizpůsobovat se technickému pokroku, modernizaci, *westernizaci*.

Od druhé poloviny 20. století se v jižní a jihovýchodní Asii touha po politické a ekonomické nezávislosti projevovala nejen vznikem samostatných států, ale i států, které usilovaly o roli regionálního hegemonu, snahou o vytvoření regionálních nadstátních a nadnárodních organizací, úsilím o upevňování vnitřních i vněj-

ších politických struktur. To přineslo s sebou nová napětí a nové konflikty, za kterými lze však tušit staré problémy a téměř protohistorické stereotypy. Neustálé spory o vymezení hranic jsou tradičními ekonomickými zájmy ovlivněny stejně jako staronové fenomény celé oblasti – relativní přelidnění a nerovnoměrnost vývoje. Přelidněnost některých oblastí, křehký ekosystém a rychlá urbanizace jižní a jihovýchodní Asie jsou jen nejviditelnějšími důvody mnoha problémů se starými příčinami. Dnes žije v jižní a jihovýchodní Asii asi 1,8 miliardy lidí a z nich víc než 500 milionů v obrovských městských aglomeracích. Geografické příručky uvádějí, že nejméně dvě městská centra mají více než 16 mil. obyvatel, dvě mezi 8–16 mil. a několik dalších okolo 5–8 mil. Ale jen ten, kdo dojel z bombajského letiště do města, ví, že zjistit skutečnou velikost populace v tomto místě je nemožné. Zřejmě ale je, že v těchto městech se bude rozhodovat o politické a ekologické budoucnosti země a mimo instituce, o kterých si dnes myslíme, že jsou humanistické a demokratické.

Politická nezávislost obnovila tradiční a permanentní spory o vymezení hranic, jejichž projednávání je nejčastější a nejrozsáhlejší agendou zahraničních služeb všech zemí v jižní a jihovýchodní Asii. Tradiční hinduizace a sinizace, které obvykle vnímáme ve smyslu kulturním, mají samozřejmě neméně tradiční úroveň politickou, která se dnes projevuje v povaze vztahů mezi jednotlivými zeměmi celé oblasti. Tu pak již neurčuje jen míra vlivu čínského, indického nebo neasijské ekonomiky, ale i vnitřní faktory, jako je technická úroveň zbraňových systémů včetně nukleárního arzenálu, logistika a systém získávání senzitivních zpravodajských informací. Právě vědomí této kvality bezpečnostní situace v jižní a jihovýchodní Asii přivedlo prezidenta George W. Bushe jr. k přehodnocení role indonéské armády, hledání partnerského vztahu s indickými politiky a proměně tradičních kontaktů s pákistánskými politickými a vojenskými činiteli. Spojené státy projednávají bilaterálně své vztahy se skutečnými nebo jen potenciálními partnery a snaží se znovu nahlédnout do ekonomik zemí, do nichž už rychle vstupuje jejich evropská konkurence.

Mezinárodní boj proti terorismu se však nestal jen vítanou záležitostí ke změně politiky vůči zemím jižní a jihovýchodní Asie. Existuje zde totiž reálné nebezpečí vytvoření do budoucnosti projektované základny pro eskalaci bezpečnostních rizik, které, jak dnes již víme, se mohou z těchto míst distribuovat do celého světa. Chceme proto v tomto čísle Mezinárodní politiky obrátit pozornost od evropských předvolebních hádanic do světa, který je v neustálém ohrožení, a kde mrtví nejsou jen virtuální realitou CNN. Chtěli jsme se zabývat nejen konflikty a riziky v jižní a jihovýchodní Asii, ale také jejich souvislostmi tak, jak je – možná často zkresleně – vnímáme v Evropě. Za nejzávažnější považujeme napětí, konflikt a způsoby jeho řešení mezi Indií a Pákistánem, který sice na čas zmizel z prvních stránek světových deníků, ale to neznamená, že je již vše v pořádku. Tato hlavní story má totiž celou řadu paralelních příběhů, které mohou vyvolávat aktuální a naléhavé interpretace v celé oblasti.

Evropským událostem se však nevyhýbáme. Na Rakousko vzpomínáme bez hněvu a zaujetí článkem Erharda Buska, významného představitele ÖVP, který nám měl přiblížit politickou organizaci, jejímž je významným členem. Evropská unie a jak ji vnímá česká veřejnost, ještě před začátkem diskuse mezi Prahou, Vídní, Budapeští, Bratislavou a Mnichovem, je také ještě předmětem našeho zájmu. A konečně se vracíme i k pohledu na českou zahraniční politiku v článku Petra Robejška. Nicméně stín jihoasijské krize, jehož kontury se pokoušíme zahlédnout, má být tentokrát hlavním tématem celého čísla.

-zz-

zboril@iir.cz

Indické hodnoty a krize v regionu

Demonstrativní prezentace indicko-pákistánských konfliktů jako konfliktů kultur nebo civilizací je nepřesná, zavádějící a pozdílá. Společné hodnoty, které sdílejí obce muslimů, společenství hinduistů a dalších kulturních a duchovních komunit, jsou sice tradičně kontroverzní, ale tak je tomu i jinde ve světě. Problémy jižní a jiho-východní Asie se opakovaně objevují vždy tehdy, když je tato tradiční rozdílnost zneužívána k politickým cílům a snaze dosáhnout ekonomické či vojenské převahy. Zveličování vojensko-politické krize v jižní Asii až do absurdních rozměrů krize hodnot je pak stejně instrumentální jako jakákoli jiná politická doktrína, jejímž cílem je ohrožení celého systému regionální bezpečnosti.

SVETISLAV KOSTIČ

Civilizace, která vznikla na indickém subkontinentu a vytvářela se od prvních pronikání Árijů, po mnohá staletí netrpěla nikdy vývojové revoluční skoky, které by narušily její kontinuitu. Do Indie od dávnověku pronikaly četné vlny dobytých, ale tato svěrázná kultura a společensko-politický systém byly vždy až do muslimských a evropských, hlavně britských pronikání schopny absorbovat dobyté jako vyjít jako silnější, pevnější celistvější entita...

Civilizační a kulturní hodnoty, které byly vytvořeny do 10. st. n. l., před pronikáním prvních muslimů, nebyly významně otřeseny. I po nastolení islámské víry a kultury v dalších stoletích oba nábožensko-kulturní systémy začaly existovat paralelně a takové jsou až do dnešních dnů, kdy se Indie stala moderním sekulárním státem, jehož ústava garantuje koexistenci různých náboženských systémů. Připomeňme, že v regionu jižní Asie je málo obdobně tolerantních politických systémů. Ačkoliv největší procento obyvatel Indie (přes 85 %) tvoří hinduisté, je přítomnost muslimů (asi 10 %), křesťanů, sikhů a jiných, v denním a politickém životě patrná a v samotné Indii často zdůrazňována. Vzdělávací systém je podle indické ústavy přizpůsoben všem přítomným kulturně-náboženským složkám. Vzdělání, jak tradiční hinduistické, tak muslimské nebo křesťanské, které je podporováno zejména misionářskými institucemi ze Západu, lze získat kdekoli. Na druhé straně je možné získat moderní, technické i humanitní vzdělání ve školách řízených a organizovaných státem. To je důsledek otevřenosti a různorodosti, které vždy charakterizovaly indickou společnost.

Hinduisté jsou nejpočetnější složka indického obyvatelstva a často jsou, zvláště v poslední době, obviňováni z netolerantnosti vůči nositelům jiných kultur a náboženství. Jako důkazy se uvádějí ojedinělé útoky na křesťanské misionáře, boření mešit, náboženská ortodoxie ap. Hinduismu se také vyčítají některé sociálně nepřijatelné instituce, jako např. kastovníctví, omezování individu-

álních svobod, třebaže hinduismus není nějaký ustrnulý systém. Vždyť se během dějin mnohokrát reformoval a odstraňoval společenské nedostatky. Jako nábožensko-sociální systém nemá žádnou církevní instituci, žádnou správu a žádný politický program. Nemá expanzivní povahu, nevysílá misionáře ani nebojuje o propagaci a globalizaci své víry, nestará se o to, jak poskytnout štěstí a blahobyt co největšímu počtu příslušníků lidského rodu na této planetě. Z tohoto hlediska jde o velmi uzavřený systém. Hinduistou se člověk stává pouze zrozením. Snad proto přetrvává již tisíce let. Současně je hinduistická společnost velmi otevřená. Díky tomu, že nevnučuje své ideje a praktiky jiným, mohou v Indii koexistovat vedle sebe různé kultury a náboženství. Přijímá vnější vlivy, a tím se obohacuje a reformuje.

Indická kultura a celý nábožensko-sociální řád, známý jako hinduismus, je založen na tradici a odvěkém mravním řádu. Toto náboženství jako by nemělo svůj historický začátek, je odvěké (*sanātana*) a je založeno na spontánně vytvářených kosmogonických představách a obřadních praktikách, obyčejích, jež mravně zavazují člověka (*sanātana dharma*). Nejsou tu žádní hlasatelé víry a kazatelé. Tato dharma byla tradována ještě védskými školami v podobě souborů pouček (*sútry*) a posléze, v pozdní védské době, i jako příručka mravního řádu známá jako Manuův zákoník (*Manusmṛti* nebo *Mánavadharmaśāstra*).

Důkazem kontinuity odvěké tradice je právě pěstování jak rituálů, zvyků ale i lidové slovesnosti. Mahábhárata a Rámájána jsou tak živé, že se i dnes recitují a předvádějí ve scénické podobě jako doprovod, nebo lépe řečeno prostředek náboženské účty a obřadu (se všemi svými regionálními variantami). Ostatně, pro indickou slovesnost je příznačné to, že byla vždy pěstována především ústně. Porovnáme-li to s evropskou tradicí, zjistíme, že v Evropě nic obdobného není.

Znamená-li kultura vytváření a pěstování hodnot, především duchovních, pak v Indii to znamená dodržování rituálu, víry, povin-

ností společenských a rodinných, což se označuje termínem dharma. Kultura je pak charakteristická zásahy člověka do toho, co je dáno, co bylo původně stvořeno (*prakṛti*) a dále upravováno, kultivováno a pěstováno jako určitá hodnota – *samskr̥ti* – termín, kterým je v starobylém jazyce označováno to, co dnes nazýváme kulturou. I onen odvěký lidský řád, *dharma*, původně též řád kosmický, je dodržován člověkem v podobě náboženských obřadů a společenských institucí (rodina, kasta, společnost, stát), které spolu vytvářejí systém *samskāry* (obřadnost, řádnost, kultivovanost).

V čem spočívají ale tradiční indické hodnoty neboli dharma? Ze společenského hlediska zde jde o principy, které udržují chod celé společnosti a zajišťují její jisté trvání po dobu několika tisíciletí, jak ukazují dějiny. Jde pořádek o tutéž indickou civilizaci. Dharma zajišťuje funkce státu, politiky, právní legislativy, vzdělání, ekonomiky. V Manuově zákoníku, jakož i v *sútrové* literatuře, jsou do podrobnosti popsány praktiky, povinnosti a práva všech složek kastovní společnosti. Kněz-učenec, král-ochránce (čili voják), výrobce a obchodník, jakož i služebník čili zaměstnanec (v tradiční terminologii *bráhmaṇa*, *kṣatrija*, *vaišya* a *śūdra*) tvoří společenský organismus jako celek, nikoliv antagonistické společenské třídy. Je třeba zdůraznit, že tato hierarchie nemá nic společného s majetkovou hierarchií. Zde nejde o žádné příkazy, které by někomu nucovaly způsob života a získávání obživy. Již v dávnověku známe bráhmanské vesničany, kteří se podobně jako dnes živí obděláváním půdy. Zvláště pak v dnešní době dědičnost povolání není vůbec přísně dodržována.

V rovině rodinné a individuální se práva a povinnosti (*svadharma*) určují v souladu se zvyklostmi, které jsou popsány v příručkách domácích obřadů. Je třeba zdůraznit, že příručky dharmy popisují, nikoliv předepisují, obyčej, řád a mravnost. Uvádí se šestnáct rodinných *sanskár* neboli obřadů v životě jednotlivce. Tak je oslavován a uctíván život nejen u příležitosti narození, svatby a smrti, ale též obřady početí plodu (oplození), křtin, zasvěcení, vstupu do domu učitele a odchodu po ukončení vzdělání, vysvěcení, maturitou atd. Mravnost na úrovni individua se liší podle věku a je jiná pro žáka, ženatého člověka čili hospodáře a jiná pro moudrého starce. Zvláště velký důraz se klade na vztahy k rodičům, učitelům, sourozencům, starším, ženám, dětem. Život je zachycen a promyšlen v každé možné situaci, což jednotlivci a skupině poskytuje určitou jistotu.

Dharma se jeví jako cíl v životě člověka. Není však jeho jediným cílem. Na své pozemské cestě člověk má i materiální cíle (*atha*) – získávání materiálních prostředků a tužby, především milostnou touhu (*kāma*) jako cíl, jenž zajišťuje potomstvo a setrvávání rodu.

Zdá se, že tento systém uspořádání společnosti a celého žití je velmi dobře promyšlen. To jsou tedy tradiční hinduistické hodnoty a originální indická kultura, která takto přetrvává do dnešních dnů. Je patrné, že pojetí kultury u hinduistů zahrnuje celý systém náboženství, individuálních, rodin-

ných a společenských práv a povinností, politiky, literatury, umění, ekonomiky atd.

Islám

Islám do Indie přináší nejprve arabští dobyvatelé, ale na jeho šíření mají zásluhu pozdější islamizované turecké kmeny. Islamizace probíhala jako i jinde na základě privilegií, která získávali ti, již zanechali svou původní víru a konvertovali. V indické kastovní společnosti to byli převážně příslušníci nejnižších kast a mimokastovní. (Ostatně, stejným způsobem probíhala i kristianizace.) Etnicky velkou část indických muslimů tvoří turkickí Mughalové, kteří jakožto vojsko jeden čas ovládli velkou část Indie a posléze splynuli s domácím obyvatelstvem. Tato mocná vlna dala zvláštní ráz Indii, a to jak antropologicky (rasově), tak i etno-kulturně a jazykově. Historicky vznikl i zvláštní jazyk *vojenského tábora*, založený na indické grammatice, se slovní zásobou však hodně obohacenou arabsko-perskými slovy. Po rozdělení velké Indie v r. 1947 se tento jazyk stal úředním jazykem Pákistánu, státu hlásícímu se k islámu. Pro původní Indii, kteří přijali islám, nedochází však tím k totálnímu odtržení od starého kulturního dědictví. Islám na indickém subkontinentu má své zvláštnosti, které jsou především ve vztahu k Bohu dost blízké některým hinduistickým směrům. Mystická oddanost Bohu hinduistických *bhaktů* a muslimských *súfiů* je styčným bodem. Oba na Boha pohlíží jako na absolutní Nejvyšší Bytost *bez příznaků*. Z duchovní syntézy obou vzniká v 15. století též mono-teistický *sikhismus*, jeden ze směrů hinduismu.

Sociologicky je zajímavé, že u indických a pákistánských muslimů přetrvává určitá forma kastovnictví. Islám na celém světě si ce značně ignoruje nacionální identitu a zdůrazňuje náboženství jako pojící prvek, ale v Indii, Pákistánu a Bangladéši právě jazykové odlišnosti jsou nejpodstatnější. Národnostní otázka je však v celém regionu vzhledem k věčným migračním obyvatelstva méně důležitá než např. v Evropě. Obyvatelstvo je značně smíšené jak jazykově, tak i etnicky.

Mezi hinduisty a muslimy během dějin docházelo často ke střetům a bojům, ale jak již bylo řečeno, nacházeli i společný jazyk na základě povědomí o stejném původu.

K větším roztržkám dochází zvláště od doby britské kolonizace indického subkontinentu. Od mughalských vládců moc nad celou Indii postupně převzali britští dobyvatelé. Nadále jsou jen muslimští Mughalové pro britské správce partnerem v dialogu a prostředníkem ve vládnutí. V 19. století se základem politiky v Indii stává komunální, tj. náboženská odlišnost. Právě tu využívají kolonizátoři velmi obratně tím, že soustavně znesvářejí obě obce. U hinduistů vzniká bouřlivá reakce na islám, ale i vzpoury proti Britům. Je to doba hinduistického obrození, v jehož rámci vznikají četná reformní hnutí, jež usilují o reformu společnosti, která jako například hnutí *Brahmo samádž* Ráma Mohana Ráje usilují o zrušení instituce upalování vdov, polygamie a konkubinátu a o umožnění vdovám, aby se mohly znovu vdávat. Zvláště velký strach panuje z kristianizace

a islamizace a v tom kontextu vznikají hnutí, která usilují o návrat ke starým hinduistickým hodnotám. Jejich hlasatelé obviňují Brity a křesťany za velké utrpení a ponižování indického obyvatelstva. Indové těmito vládci nebyli považováni za lidské tvory. Lze to soudit na základě zákazů vstupů do veřejných objektů, jako jsou restaurace ap., které platí též pro zvířata. Teprve po velkých vzpourách britská královna proklamací z roku 1858 je ochotna garantovat náboženské a lidské svobody.

Cílem této kolonizace 19. stol. jsou především ekonomické zisky. Ekonomická politika britské správy měla velmi špatný dopad na život početného indického obyvatelstva. Nelidské zacházení doplňují i utrpení během hladomorů v letech 1837, 1857, 1877 a 1897. Velké vlny nespokojenosti na konci 19. století budí národní uvědomění a rodí myšlenku jednoty Indie, kterou reprezentuje nově vzniklá politická strana Indický národní kongres. Právě jeho zásluhou po dlouhých neúspěšných jednáních a bojích teprve v roce 1947 Indie získává nezávislost. Je však otázkou nakolik? Poprvé v dějinách Indie byla rozdělena na náboženském základě. Dějinné události nás učí, že k tomu nedošlo spontánně. Obrovské úsilí vynaložily světové mocnosti, aby tento region zůstal neklidný. Pouze několik let poté se Indie stává předním zakladatelem *Hnutí nezávislosti*. Zatím není jasný smysl tohoto hnutí, jež po zániku východního vojenského bloku a po skončení *studené války* zaniklo. Bylo skutečně politicky nezávislým či mělo jen předstírat neutralitu?

Západní hodnoty

Měla-li západní civilizace nějaké hodnoty, pak lze tvrdit, že jsou ryze vnější, materiální, racionální, vědecké, technické. Indie se s nimi setkala v 19. stol. a přijala mnoho prvků z té kultury. Stroje, průmysl, tisk *pozdvihly* materiální stav Indie. Indie se ještě tehdy začala učit tomuto přístupu k světu, který vede ke konzumní společnosti. Přivede ji to ke štěstí?

Západní duchovní hodnoty, založené na výše zmíněném principu *artha* (zisk), byly již neschůdněkrát v dějinách původcem krvavých událostí. Křížácká tažení a objevování nových kontinentů *za účelem* vyvražďování celých národů a civilizací jsou toho nejedním příkladem. Noam Chomsky poslední události označuje za počátek nových koloniálních dějin. Duch nových dějin spolu s technickými revolucemi v oblasti transportu, médií a elektroniky poskytuje neomezené možnosti v realizaci světových tužeb (*káma*), jež plodí opět *arthu*. Takto je konzumní koloběh hnací silou *vývoje civilizace*, která plodí stále nové *hodnoty na jedno použití*.

O hodnotách se neustále mluví a zdůrazňují se jako něco posvátného. Tvrdí se, že život je posvátný a individuální lidská práva že jsou posvátná. Ve jménu života se masově zabíjí „sofistikovanými“ prostředky a dokonale „logistikou“ a ve jménu lidských práv se trestá ze strany samozvaných soudců. Zaslouží si skutečně *sofos* a *logos*, dvě starobylá slova, takového zneužití? Je západní

sobeckost a neschopnost, inkarnující se v *Novém světovém řádu*, též hodnotou? Je skutečně krize západní civilizace tak hluboká a soudnost obyčejného člověka tak omezená?

Nejnovější krize v regionu

Aplikace západních hodnot na globální úrovni vypadá jako experiment s krizemi, vyvolání a *kontrola* a posléze humanitární pomoc jako projev křesťanské lásky. Toto se jeví jako hlavní příčina vzniku regionálních krizí, mezi jinými i té, která se blíží Indii. Islám s křesťanstvím ve skutečnosti není v konfliktu, stejně jako ani hinduismus s islámem. To, že Indie leží v islámském obklíčení a že v samotné Indii žije přes sto milionů muslimů, není samo o sobě příčinou konfliktu. Jde spíše o vnější strategické zájmy, jež plodí napětí.

Otázkou je, jak se indická politika bude stavět vůči konfliktu v regionu. První kroky jejích představitelů se nezdály tak obratnými. Snad ze strachu před ztrátou určitých teritorií, nebo spíše v naději, že nastal čas, aby se získala kontrola nad uvedeným územím a nad celou situací, došlo v únoru tohoto roku k prudšímu podráždění muslimské obce v Indii. Podrobnější pozorování situace vnučuje dojem, že Indie není ta, která by byla schopna řídit konflikty. Pokud je Indie zapojována do řešení obdobných regionálních situací, které se jí z větší části netýkají, pak je to chybná politika.

Zachová-li Indie svou neutralitu, vnější a vnitřní, pak si snadněji bude hájit státní celistvost a neposkytne menšinovým skupinám, politickým a náboženským, záminku k nárokům, jež se nedají uskutečnit mírovou cestou.

Na závěr

Krize v regionu jižní a jihovýchodní Asie nemá příčinu ve střetu hinduistické a muslimské kultury, ještě méně ve střetu států Indie a Pákistánu, nýbrž obecně ve střetu jedné tradiční autochtonní kultury s moderní tendencí globalismu, jenž hledá všude ve světě hodnoty a zdroje různého druhu, které by umožnily přežití společnosti bez lidských, duchovních, intelektuálních a materiálních hodnot.

Hledáme-li příčinu dnešních politických a vojenských konfliktů v jižní jihovýchodní Asii v nesnášenlivosti mezi komunitami, hinduistickou a muslimskou, pak lze říct, že je tu stěží najdeme.

Vždyť samotní Indové často zdůrazňují, že hinduisté a muslimové jsou si bratry. I když ne podle náboženství, geneticky či pokrevně a jazykově bratry skutečně jsou!

Hindú-musalmán - bháí-bháí!

BRASS, Paul, R., The Politics of India since Independence, Cambridge University Press, 1992.

CHOMSKY, Noam, Perspektivy moci, Karolinum, Praha 1998.

DAVID, M. D., Cultural History of India, Kitab Mahal, Allahabad 1973.

RADHAKRISHNAN, S., Indian Religions, Vision Books, Delhi 1979.

Kruh se uzavírá aneb

kam až sahají chapadla al-Káida v jihovýchodní Asii

Představa koherentní teroristické organizace, operující po celé jihovýchodní Asii, je poměrně čerstvá. Činnost islámských radikálů v Malajsii, Indonésii či na jižních Filipínách dosud víceméně souvisela s prosazováním lokálních cílů, ať už jakkoli extremistické povahy. O to více zaráží nedávné rozkrytí vysoce organizované skupiny Jemaah Islamiah, která je nejen napojena na síť al-Káida a přebírá její strategie, ale úzce spolupracuje s lokálními hnutími a společně se snaží prosadit vznik islámského státu, který by zahrnoval prakticky všechny státy regionu.

TOMÁŠ F. PETRŮ

Od teroristických útoků 11. září v loňském roce na Světové obchodní centrum a Pentagon se vyvojily nejrůznější spekulace o rozsahu ambic teroristické organizace al-Káida v jihovýchodní Asii. Jako možný nexus asijské sítě islámských extremistů se oprávněně jevila nepřehledná, chaotická Indonésie, kde od pádu Suhartova režimu tisíce radikálních muslimů vedou soukromé války proti svým křesťanským soukmenovcům. Jiní analytici hovořili o Filipínách, jejichž převážně muslimský jih je domovem dobře vyzbrojených islámských geril, které již desítky let terorizují svým bojem za vytvoření nezávislého islámského státu celou zemi. Naopak málo pravděpodobné se zdálo, že by jako základna islámského terorismu mohla sloužit stabilní a relativně prosperující Malajsie. Navíc převážná část její populace, z níž dvě třetiny tvoří muslimové, inklinuje k pozápadnělému, konzumnímu způsobu života bez výraznějších protiamerických resentimentů.

Opak je však pravdou. Po měsících vyšetřování a stovkách hodin výslechů podezřelých teroristů, zadržených v prosinci loňského roku, je nanejvýš jasné, že právě Malajsie byla finančním a plánovacím centrem teroristické organizace Jemaah Islamiah neboli Islámské skupiny, která operuje po celé jihovýchodní Asii a je de facto prodlouženou rukou al-Káida v jihovýchodní Asii. Samotná al-Káida pak využívá Malajsii jako důležitou tranzitní stanici. Zde provedli naháněči Bin Ládina „nábor“ svých nejvěrnějších přísluhovačů, odsud vysílají nové skupiny do okolních zemí.

Členové radikálních skupin, jako jsou filipínská Islámská fronta osvobození Morů (MILF), Skupina Abu Sayyafa, indonéské Hnutí za svobodný Aceh (GAM) a Laskar Jihad i domácí Kumpulan Mujahideen Malaysia (Sdružení mudžahedínů Malajsie, KMM) se zde beztrestně scházeli s převáž-

ně arabskými vyslanci al-Káida, aby od nich přebírali teroristické strategie i značné finanční obnosy. Ty pak obratem použili na nákup zbraní, které se dostaly do Malajsie po zaběhaných obchodních stezkách z Thajska a Kambodže. (Množství těchto nekalých transakcí mimo jiné údajně kryli vysoce postavení důstojníci thajské armády.)

V Malajsii byly naplánovány i některé konkrétní fáze útoků 11. září. Teroristé z al-Káida zde pro to měli ideální podmínky. Byli totiž považováni za některé ze stovek obchodníků a turistů z Blízkého východu, využívající bezvívového styku, jež Malajsie zavedla, aby přilákala více návštěvníků z tohoto bohatého regionu. Důležitým faktorem bylo i podstatně menší riziko jejich odhalení ze strany západních zpravodajských služeb.

V lednu 2000 došlo k dnes již notoricky známým setkáním mezi jedním z vůdců Jemaah Islamiah Riduanem Isamuddinem a dvěma muži, kteří o osm měsíců později unesli Boeing American Airlines a se všemi cestujícími na palubě ho navedli na Pentagon. Isamuddin alias Hambali také nařídil svým lidem, aby poskytli ubytování a falešný doprovodný dopis Zacariovi Moussaoui. Tento francouzský občan alžírského původu, nyní ve vazební věznici ve Virginii, nechvalně proslul jako tzv. dvacátý únosce v rámci záříjových útoků.

Tato zjištění jsou alarmující především proto, že na jednom z nejdramatičtějších konfliktů od konce druhé světové války má podíl donedávna neznámá až obskurní organizace bez větší podpory, zmíněná Jemaah Islamiah. Odhalení existence této vysoce organizované skupiny je o to větším šokem také proto, že dosavadní činnost islámských skupin v Malajsii i jiných zemích oblasti byla spíše orientace na domácí záležitosti, hnutí se soustředila především na možnost vytvoření islámského státu nebo alespoň

zavedení islámského práva – šari'y. Jemaah Islamiah však operuje vedle Malajsie také v Indonésii, Singapuru a na Filipínách. Její primární cíle jsou až příliš známé: 1. vytvoření společného islámského státu na území Malajsie, Indonésie, jižních Filipín, a potažmo Singapuru a Bruneje, 2. útoky na významné vojenské a diplomatické objekty Spojených států a jejich západních spojenců v jihovýchodní Asii. Tyto pumové atentáty mají být především odvetou za americký útok na Afghánistán.

Jemaah Islamiah byla rozkryta v prosinci loňského roku při vyšetřování spiknutí, které připravovalo největší teroristický útok od 11. září. Čtyři tuny dusičnanu amonného, dovezené z Indonésie, měly zničit velvyslanectví USA, Velké Británie, Austrálie a Izraele v Singapuru. Útok byl zastaven doslova za pět minut dvanáct díky úspěšnému záahu singapurské, malajsijské i filipínské policie, při kterém bylo zadrženo 37 podezřelých. Znepokojivý není jen možný dopad takového masivního atentátu, ale především způsob, jakým se al-Káida infiltrovala do tohoto výbušného regionu s potenciálem islámského extremismu, a současně učinila z místních radikálů pěšáky Usámovy sítě globálního terorismu. Pomohly jí v tom nejen značné finanční zdroje, jež má k dispozici, ale také služby a charisma dvou indonéských duchovních – *ulamů* – Abubakara Ba'asyira a zmíněného Riduana Isamuddina, kteří vytvořili Jemaah na základě existující organizace Kumpulan Mujahideen Malaysia (KMM).

KMM podle oficiálních zdrojů založil syn opozičního vůdce Nika Azize za účelem polovojenského výcviku jeho členů k obraně Azizovy fundamentalistické strany Islámská strana Malajsie v případě vládního zásahu.¹⁾ Premiér Mahathir Mohamad totiž není přes svou protiamerickou rétoriku příznivcem radikálního islámu a se svou vládní stranou UMMA doslova soupeří s islámskou opoziční stranou PAS o podíl na islamizaci veřejného života.²⁾ Zaměření KMM na domácí záležitosti se ovšem drasticky změnilo s příchodem indonéských *ulamů* v polovině 90. let. Abubakar i Hambali zde začali kázat novou radikální vizi islámu, silně ovlivněnou wahábismem Usámy bin Ládina, s nímž se údajně Hambali dvakrát sešel. Jejich militantní názory se setkaly s velkým přijetím u mnoha členů KMM, jež pak oba vůdci nalákali do nové organizace pod jménem Jemaah Islamiah, kterou založili na konci 90. let.

Středobodem Abubakarova fanatického učení, které dodnes vzkvétá například v jeho náboženské škole na střední Jávě, bylo vyzdvížení mučednické smrti, a především vytvoření islámského státu Daulat Islam, který by zahrnoval Malajsii, Indonésii, jižní Filipíny, Brunej a Singapur. Aby mohl tento troufalý a ambiciózní plán financovat, spolupracoval se sponzory z al-Káida a na jeho hlavu spadá odpovědnost za převedení peněz z účtů blízkovýchodních bank na účty nově založených buněk Jemaah Islamiah. Ty se pak v krátké době rozšířily pevnin-

skou Malajsií do Singapuru i do struktur dalších islámských skupin v oblasti. Jestliže Abubakar byl otcem zakladatelem a duchovním vůdcem militantního hnutí, Hambali fungoval jako jeho hlavní výkonný důstojník. Tento šestatřicetiletý veterán afghánské války proti sovětské okupaci byl mužem, který plánoval a vydával rozkazy. Podle informací týdeníku Time byl odpovědný za organizování vojenského výcviku členů Jemaah v Afghánistánu a Pákistánu.³⁾

Nejnovější indicie nasvědčují, že Hambali byl klíčovou postavou nejen pro Jemaah, ale také větev al-Káida v jihovýchodní Asii, a se svými lidmi se podílel na přípravě řady spiknutí a útoků. Filipínské a malajsijské úřady mají závažné podezření, že stál u plánu bombových útoků na dvanáct amerických dopravních letadel po celé Asii v roce 1994. Jemaah Islamiah je dále odpovědná za atentát na filipínského velvyslance v Kartě v červenci 2000, při němž zahynul jeho řidič, a sérii výbuchů v jakartských kostelech na Vánoce 2000 a pět pumových útoků v Manile o několik dní později, při kterých zahynulo celkem 35 lidí.

Krátko poté, co Spojené státy zahájily vojenskou kampaň v Afghánistánu, Hambali schválil plán odvety. První fází měl být již výše zmíněný bombový útok na zastupitelské úřady USA, Velké Británie, Austrálie a Izraele. Z tohoto důvodu nařídil Hambali svému pobočníkovi Yazidu Sufaatovi, aby objednal čtyři tuny dusičnanu amonného, umělého hnojiva, které je možné využít na výrobu výbušnin. Propracovaný plán najet nákladními vozy s výbušninou do jednotlivých budov překazilo zatčení třiceti sedmi členů hnutí včetně Sufaata, který se k objednání výbušního materiálu přiznal. Osud výbušnin je však neznámý, policie již zatím nevypátrala. Přestože se tedy tuto konkrétní buňku Jemaah Islamiah možná podařilo rozbít, představa, že někdo má k dispozici čtyři tuny dusičnanu amonného, obyvatele Singapuru a Malajsie děsí. Jen pro srovnání, Timothy McVeighovi, který v roce 1995 podobným způsobem vyhodil do povětří budovu federálního úřadu v Oklahoma City, stačila čtvrtina této vražedné směsi.

Hambali je zatím na útěku, ale díky informacím ze Singapuru se filipínské policii podařilo v polovině ledna dopadnout jiného černého koně extremistů. Fathur Rohman al-Ghozi je mužem, který se těsně po pumovém útoku na nádraží v Manile 30. prosince 2000 ozval telefonem filipínské policii slovy: „Vyřídte prezidentu Estradovi, že toto je naše odpověď.“⁴⁾ Útok byl odvetou separatistů z MILF na útok filipínské armády na jejich základnu a zahynulo při něm 22 nevinných lidí a další stovka byla zraněna.

Aktivita al-Ghoziho opět potvrzují rozsah a provázanost sítě Usámy bin Ládina s islámskými organizacemi v regionu. Indonésan z Jávy Al-Ghozi alias Mike alias Randy Ali byl vycvičen, financován a řízen tehdejšími ústředními organizacemi al-Káida v Afghánistánu, aby v praxi prosazoval její teroristickou agendu po celé jihovýchodní Asii. Stál za zmíněnými útoky ve filipín-

ské metropoli, byl spolustrůjcem plánu Jemaah Islamiah na zničení čtyř západních ambasad v Singapuru a zřejmě také participoval na realizaci atentátu na filipínského ambasadora v Kartě před dvěma lety. Podle ředitele filipínské rozvědky Roberta Delfina je al-Ghozi tatáž osoba jako Randy Ali, významný člen speciální operační skupiny MILF a její expert na výbušniny, stejně jako Mike, vůdce singapurské buňky Jemaah Islamiah.⁵⁾

Je nanejvýš zajímavé, že dnes třicetiletý al-Ghozi jako mladý chlapec studoval v islámské škole v Ngruki u Sola na střední Jávě, kterou založil právě jeden z vůdců Jemaah Islamiah, ulama Abubakar Ba'asyir. V době, kdy zde al-Ghozi studoval, Abubakar tu však již nepůsobil. Uprchl do Malajsie poté, co si doma odpykal tříletý trest za prosazování založení islámského státu. Mladý Fathur zde však stihl načerpat dost z Abubakarovy fanatické ideologie – určitě dost na to, aby ho dovedla do vězeňské cely v manilském armádním ústředí, kde nyní čeká na soud, který může vyřknout rozsudek smrti.

Al-Ghozi je ve vězení, ale jeho duchovní vůdce zůstává volný. Čtyřiašedesátiletý Abubakar, jehož podíl na zločinech islámských extremistů je nepochybný, se takticky vrátil do Indonésie, kde mu na rozdíl od Malajsie nic takového nehrozí. Po dvoudenním vyšetřování byl propuštěn pro nedostatek důkazů a nadále vyučuje v náboženské škole, kterou založil. Hlavní příčinou shovívavosti nebo přímo neochoty poslat Abubakara za mříže jsou především politické tlaky, které jsou odrazem nestabilní situace v Indonésii.

Indonésie má od Suhartova pádu a jeho autoritativní vlády dost práce s řešením celé řady konfliktů, od separatistických hnutí (v Aceh a Irianu Jaya) po náboženské, etnické a jiné komunální srážky. Prezidentka Megawati vládne s pomocí nepříliš stabilní vládní koalice a neuvážený zátah na islámská radikální hnutí je to poslední, oč by usilovala. Tolerance činnosti stále aktivnějších islamistů je v mnohých případech projevem strachu a neschopnosti indonéských úřadů proti nim rázně zakročit, v jiných pak odrazem přímé podpory některých armádních a vládních činitelů. Příkladem budiž radikální Laskar Jihad (Armáda džihádu), jejíž několik tisíc členů již dva roky bezrestně operuje v náboženské válce na Molukách na straně muslimů. V jejich řadách navíc bojuje množství ozbrojenců z al-Káida, kteří se sem uchýlili po zásahu USA v Afghánistánu, což nedávno potvrdily i indonéské úřady. Ve světle těchto informací se pak jeví jako téměř nepodstatný letitý indonéský problém, kterým je rozbujelá korupce a klientismus, bránící povolání před spravedlností ty, kteří mají své patrony na vysokých místech.

Neochota indonéské armády spolupracovat s mezinárodní koalicí proti teroru je mimo jiné i reakcí na americkou politiku vůči Indonésii. Americký Kongres totiž po brutálních zásazích indonéské armády na Vy-

chodním Timoru v roce 1999 schválil zákon, který Američanům zakazuje poskytování jakékoli pomoci, výcviku a vzdělávání indonéským ozbrojeným silám.

Jestliže Malajsie představuje ideální tranzit pro předávání financí, zbraní a instrukcí mezi sítí al-Káida a jejími regionálními „partnery“, rozlehlá Indonésie by se mohla v nejbližší době snadno stát relativně bezpečným útočištěm pro islámské extremisty (nejen z al-Káida) a zároveň odpalovací rampou pro jejich akce. Ignorování vážnosti situace, ostentativní neochota úřadů spolupracovat, hraničící se skrytou podporou radikálů, protiamerické nálady širokých mas a dezintegrace ozbrojených sil, to je fatální kombinace zvláště tvář v tvář poznatkům o možnostech, vybavení i odhodlání teroristů. Nastalá situace je o to smutnější, že Indonésie ještě donedávna byla baštou tolerantního a pluralistického islámu.

Organizaci al-Káida se daří v jihovýchodní Asii vytvářet stále propracovanější síť kontaktů a tranzitních cest a rozsah této sítě je varující. Nemenším zlem je i značné bohatství této organizace, díky němuž může financovat nejrůznější separatistická a fundamentalistická hnutí, aniž by v některých případech příjemci věděli, kdo je podporuje. (Proto není například pro MILF nebo GAM problémem objednat několik stovek automatických zbraní M-16 s tím, že al-Káida je obchodníkům se zbraněmi zaplácí.) Znepokojivé jsou však i úzké vazby al-Káida na místní mafii a nejrůznější zločinecké syndikáty. Proto není možné svalovat veškerou vinu na cizince, přestože v Malajsi se momentálně může pohybovat několik stovek Arabů z al-Káida. Finance mohou být ze zahraničí, ale extremismus a zločinecké podsvětí sítě jsou z velké části domácí provenience.

Hrozba extremismu, ať už ryze islámského nebo toho, který toto náboženství využívá jen jako zástěrku, sílí již několik let, a ještě se znásobila po loňských útocích na Spojené státy. V jihovýchodní Asii, která začíná připomínat další pověstný „sud s prachem“, se však citlivé faktory, příznivé pro vznik obdobných jevů, protly v té nejnešťastnější možné kombinaci. Proto nejbližší opatření Malajsie, Indonésie a dalších zemí, zaměřená na zkrocení této hrozby, nebudou ostře sledovat jen jejich bezprostřední sousedé či USA, ale všechny asijské vlády, dokud nebude válka proti teroru dobojována. Její úplný konec je však zatím v nedohlednu.

futru@centrum.cz

¹⁾ S. Elegant: *Eye of the Storm*, TIMEAsia.com, 2002.

²⁾ L. Kropáček: *Politický islám na prahu nového tisíciletí*, Mezinárodní politika 10/2001.

³⁾ S. Elegant, cit. d.

⁴⁾ Sunday Morning Herald, 26. ledna 2002.

⁵⁾ Tamtéž.

Muslimské politické strany v Indonésii

TEDDY SUNARDI

V Indonésii existuje několik variant islámské kultury. Například na Jávě jsou tři obecně uznávané muslimské populace: *prijajiové*, potomci staré javánské dvorní byrokracie, hrdí na domorodou dvorskou tradici, dále *santrijové*, přísnosti dbalí muslimové, kteří se striktně drží koránu a sunny (učení Mohamedova) a tvrdostně odmítají tradiční javánskou kulturní a náboženskou víru a praxi, jež se podle nich neslučuje s čistým islámem. Tito *santrijští muslimové* se velmi podobají hluboce věřícím muslimům jiných oblastí Indonésie země Středního východu a jihovýchodní Asie. Jsou typičtí právě svou hlubokou ortodoxní vírou a způsobem chování. Jedná se o méně tolerantní věřící, kteří nasazují případně šari'u (islámské právo) proti těm, kdo podle nich nedodržují islámské právo a zvyky. Další větvi je tzv. *islám abangan*, převážně lidé z nižších společenských vrstev, kteří synkreticky spojují javánské lidové obyčeje, které zde existovaly před příchodem islámu, a víru s islámem.

Santrijům v Indonésii dominuje hnutí Muhammadiyah, které vzniklo v roce 1912 v Jogjakartě a jeho zakladatelem byl Kiai Hadždži Ahmad Dahlan. Tato organizace založila řadu škol a zasloužila se také o rozvoj ženské organizace Aišija. V současné Indonésii, v době reformace (ind. *reformasi*), je Muhammadiyah stále silná a po celém souostroví má značný počet členů. Občas se sama označuje za fundamentalistickou. Členové hnutí tvrdě odmítají tradiční indonéské lidové náboženství a zvyky a prosazují čistý islám, jenž má být v souladu s podobně smýšlejícími muslimy v ostatních částech ummy. Na rozdíl od skutečných fundamentalistů Muhammadiyah neodmítá moderní vědy, techniku a racionální myšlení. Mnoho jejích členů jsou absolventy vysokých škol v cizině, zejména ve Spojených státech a v Evropě. (Například Amien Rais, předseda parlamentu dnešní reformační vlády a jeden z disidentů, kteří se zasadili o sesazení bývalého prezidenta Suharta v roce 1998.)

Islám v Indonésii v době autoritativní vlády prezidenta Suharta vzrostl do té míry, že se stal politickou zbraní. Každý, kdo zastával trochu odlišný názor anebo protestoval, byl ihned označen za komunistu. Téměř všechny muslimské politické skupiny, strany a hnutí v Indonésii zneužívaly tento Suhartův „program“. Připomeňme, že v roce 1965 byl v Indonésii zmařen pokus o puč několika vojenských důstojníků (dosud není jasné, zda jej řídili komunisté, či se pouze jednalo o boj uvnitř armády). Suharto tehdy prohlásil, že komunistická strana a komunis-

tická ideologie jsou navždy v Indonésii zakázány. V únoru 1966 začalo v Indonésii protikomunistické tažení. Dipa Nusantara Aidit, vůdce komunistické strany, byl na střední Jávě zastřelen. Více než půl milionu komunistů a jejich příznivců bylo zavražděno. Byla to jedna z největších genocid na území Indonésie. Masakry indonéských komunistů ale začaly již 8. října 1965 v Jakartě a byly dílem armády a polovojsky organizovaných skupin studentů. Poté se komanda milicionářů, vyzbrojená armádními zbraněmi, rozptýlila po ostrově Jáva, kde žijí dvě třetiny všeho obyvatelstva (v té době Indonésie měla asi 95 milionů obyvatel), aby masakrovala funkcionáře a aktivisty Komunistické strany Indonésie a vykonala „lidovou pomstu“, jak toto vraždění nazval admirál Sudomo, šéf Úřadu národní bezpečnosti. K obzvláště hrozným masakrům došlo na Bali a v Acehu, náboženském centru muslimské Indonésie. Celé vesnice byly zničeny. Muslimské milice pobíjely komunisty a jejich rodiny, ale vedly rovněž svatou válku proti hinduistické menšině a třídní zápas proti těm, kteří imigrovali z Jávy, a jako obvykle také proti čínským obchodníkům, kteří byli obviněni z vykořisťování chudých a zároveň označeni za agenty komunistické Číny. V polovině listopadu 1965 se armáda pokusila obnovit pořádek, ale k nejhorším masakrům došlo až v prosinci a popravy pokračovaly po celý rok 1966. Tento holocaust nebyl nikdy vyšetřen. V té době byl prezident Sukarno držen ve svém paláci jako vězeň generála Suharta až do roku 1967, kdy byl sesazen. Od roku 1968 až do roku 1998 byl prezidentem Indonésie generál Suharto. Podle článku II Úmluvy Genocida z roku 1948 nelze zlikvidování Komunistické strany Indonésie indonéskou armádou kvalifikovat jako genocidu, protože obětí byla politická skupina. Proto se také otázka tohoto masakru nikdy nedostala na pořad jednání OSN. V roce 1991 americká oficiální místa poprvé přiznala, že poskytla indonéské armádě seznamy komunistických vůdců a funkcionářů, kteří byli souzeni, popraveni nebo pozabíjeni.

Během let vlády prezidenta Suharta se nikdo nikdy neodvážil o tomto pogromu hovořit, neboť jinak by byl znemožněn a politicky zničen. Po *reformaci* v roce 1998 se islám v Indonésii stal náboženstvím a ideologií politické elity, opět se obnovily ty muslimské politické strany, které Suharto zakázal. Prezidentem se stal v té době původně viceprezident Habibie, charismatický profesor techniky vystudovaný v západním Německu. Byl vlastně prvním civilním prezidentem po třiceti letech a zakladatelem

sdužení muslimských intelektuálů (Ikatan Cendekiawan Muslim Indonesia – ICMI), kteří v době Suhartova působení měli i své oficiální noviny „Republika“, jež doposud existují a propagují islám jako víru podporující modernizaci a technologii. Tyto noviny také propagovaly Suhartův režim v jeho tažení proti komunismu. Nikdo v té době se neodvážil říci slovo „komunis“; byl to hřích a trestalo se za něj, například předseda Strany lidové demokracie (Partai Rakyat Demokratik) Budiman Soedjatmiko byl obviněn jako propagátor komunistického myšlení a potrestán několikaletým odnětím svobody jako politický vězeň.

Teprve prezident Wahid nebolí Gusdur uznal, že to, co se stalo v roce 1965, byl masakr, a uvažoval o zrušení zákona o zákazu komunismu v Indonésii, což mu vyneslo i prezidentské křeslo. Prezident Wahid prohlásil, že k sjednocení Indonésie je třeba přizvat i ty, kteří de facto v Indonésii existují, včetně komunistů. Během Suhartovy vlády mnoho z nich bylo zatčeno a zavrženo v koncentračních táborech, a to buď bez jakéhokoli soudního procesu, anebo ve vykonstruovaných procesech. Muslimská Indonésie se díky tomu rozdělila na ty, kdo proti tomuto názoru protestovali, a na ty, kdo Wahida podporovali. K tomu se náhodou objevila kauza Bulog-gate a Brunei-gate, Wahid byl obviněn z korupce, což bylo největším skandálem nového režimu.

Prezident Wahid dokázal, že jeho muslimská strana, původně neuznávající sekularismus, byla ochotna spolupracovat s Indonéskou demokratickou stranou pod vedením Megawati (dále jen PDI-P), která v té době byla viceprezidentkou Indonésie. Jeho strana se stala moderní neboli reformní stranou. Jejich vztah se přiostrčil až v době, kdy parlamentní strana PDI-P podala první memorandum, v němž požadovala Wahidovo odstoupení. Prezident Wahid odstoupil a v úřadu ho vystřídala Megawati Soekarno Putri, dcera prvního prezidenta Sukarna. Megawati i v období Jakartské charty z 22. června 1945, a chtějí vrátit do ústavy tuto část zásad Panca Sila: „Indonésie je založena na víře v Boha, s povinností pro vyznavače islámu řídit se zákony islámu“. To pobouřilo ostatní strany, nejen parlamentní, neboť slovní spojení „zákony islámu“ pro ně znamená ustanovit šari'u v Indonésii v době, kdy celý svět začal citlivě vnímat nepokoje v Afghánistánu.

Problém nastal v době, kdy parlament souhlasil se změnou ústavy v Indonésii. Připomínám, že v době Suhartova režimu by nápad na změnu ústavy byl takřka nemožný. Parlamentní strany, převážně ty muslimské, uvažují opět o obnově Jakartské charty z 22. června 1945, a chtějí vrátit do ústavy tuto část zásad Panca Sila: „Indonésie je založena na víře v Boha, s povinností pro vyznavače islámu řídit se zákony islámu“. To pobouřilo ostatní strany, nejen parlamentní, neboť slovní spojení „zákony islámu“ pro ně znamená ustanovit šari'u v Indonésii v době, kdy celý svět začal citlivě vnímat nepokoje v Afghánistánu.

V roce 2001 se Aceh přejmenoval na zemi Aceh, prakticky fungující jako Sultanát Jogjakarta na střední Jávě. Dostal povolení částečně používat islámské právo, ale to nesmí odporovat zákonům státu. Mnoho míst v Indonésii poté „ilegálně“ chtělo tento zákon též používat, což vláda nepovoluje a vyhlásila, že použití šari'ey bez souhlasu vlády se trestá.

Konflikt mezi zvykovým a ústavním právem se v celém Indonéském souostroví projevuje zejména v oblastech, kde muslimské politické strany, skupiny a hnutí usilují, podobně jako v Aceh, o větší nebo menší míru autonomie. Avšak ústřední vláda, dokonce ani po nástupu umírněné nacionalistky Megawati, nikdy nesouhlasila s politickým programem kterékoli z těchto skupin, který upřednostňoval některý z pěti hlavních principů indonéské ústavy: víru v Boha, nacionalismus, sociální spravedlnost, demokracii, humanismus.

V Indonésii po Suhartově pádu vzniklo mnoho nových stran, a to převážně muslimských. Mnohonárodní a kulturní Indonésie má několik politických náboženských stran, které se názorově liší, a tím ohrožují existenci republiky jako celku. Každá muslimská strana má svůj program a stanovy, podle nichž chtějí vytvořit muslimský stát. Tyto strany ještě nedávno dokázaly vyvolat nepokoje v Indonésii, a to v době, kdy se prezident Wahid chystal odstoupit ze své funkce.

V Indonésii dnes můžeme rozlišit islám na dva typy, a to kulturní a politický. Kulturní islám v Indonésii dodržuje tradici, organizuje sociální a výchovné programy víry, a to např. učení v islámské škole (pesantren), kde se učí muslimští studenti, modlí se tu a setkávají s ostatními lidmi, samozřejmě rozdělenými na muže a ženy. Americký antropolog Clifford Geertz, jenž studoval islám v Indonésii, si uvědomuje, že je velmi obtížné definovat islám jako společenskou a kulturní skutečnost, jelikož existují velké rozdíly mezi různými oblastmi na úrovni symbolů, historických tradic chování a postojů hodnot. Indonésané, podle Geertze, mají velmi široký kulturní záběr a vyznačují se tolerancí a synkretismem, což oslabuje moc islámských ideálů. Jistý vliv tu stále mají starojavánské, hinduistické a buddhistické symboly a zvyky, a to do té míry, že přísnější muslimové zvenčí – zejména aktivisté wahhábovského typu, často indonéským muslimům vyčítají, že přijímají to, co je podle šari'y neislámské. Indonéští muslimové však své zvyklosti obhajují a trvají na tom, že místní zvyky – adat jsou ve spojení s islámskými hodnotami, postojů a obřady vycházejícími z Písma plně přijatelné.

Politický slám je něčím, co muslimy vlastně rozděluje. Mnozí z nich ve svých kampaních zdůrazňují, že západní vědecký, kulturní a technický svět je důkazem nového kolonialis-

mu, a proto nesmějí dopustit tyto infiltrace kultury do země a ohrozit jimi její celistvost... Mnoho indonéských odborníků zdůrazňuje, že islám v politice jen zrychlí rozpad Indonésie, protože stejně jako každá politická strana bez rozdílu, zda je muslimská či jiná, má za cíl zvítězit ve volbách. Důkazem toho, že politikaření muslimů v Indonésii může rozdělovat obyvatelstvo, je boj příznivců Nahdatul Ulama (Wahid) a Muhammadij (Amien Rais). Tyto organizace mají své politické strany. Pod Nahdatul Ulama je Partai Kebangkitan Bangsa (Strana znovuzrození národa) a pod Muhammadij je Partai Amanat Nasional (Strana národního poselství).

Nahdatul Ulama se v roce 1973 sloučila s Muslimskou stranou Indonésie a s Indonéským muslimským sdružením a stala se novou stranou – Stranou pro jednotu a rozvoj (Partai Persatuan Pembangunan). V té době Muhammadija zůstává jako reformní hnutí, které klade důraz na čistotu víry a náboženskou praxi a na službu ostatním muslimům, zejména prostřednictvím vzdělávání. Muhammadija otevřela mnoho škol, univerzity, muslimské ubytovny zvané pesantren, a stala se takřka skrytou politickou stranou s mnoha disidenty bojujícími za opravdovou demokracii v Indonésii. Běžným obrazem v Indonésii v Suhartově době

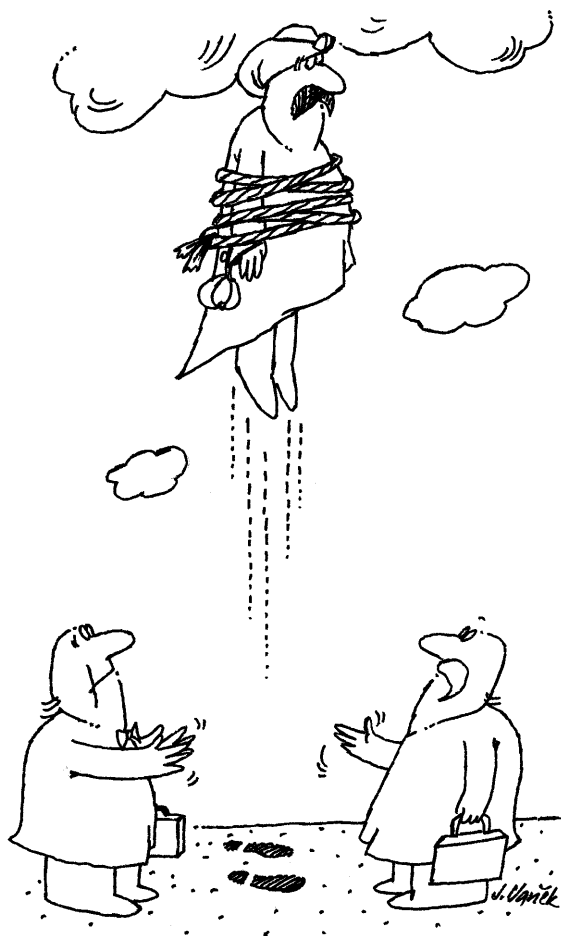
bylo, kdy z mešity odváděli „tajní agenti“ muslimského představitele po bohoslužbě za to, že přednášel „nenávisť“ vůči státnímu zřízení. Jedním z nich byl právě profesor Amien Rais. Zato představitelé Nahdatul Ulama nemohli otevřeně vyjadřovat své názory, neboť byli členy oficiální strany státu.

Od roku 1973 v Indonésii byly pouze tři oficiální politické strany zřízené státem, a jen seskupení Golkar nebylo oficiální politickou stranou. Začalo svou politickou dráhu v roce 1971, kdy zvítězilo v celostátních volbách, od té doby do roku 1998 bylo jediným seskupením vítězícím ve všech volbách. Indonéská demokratická strana a Strana pro jednotu a rozvoj byly pouze „vedlejšími“ stranami, které nikdy nezvítězily. V době, kdy byla v Indonésii zakázána opozice, právě muslimští představitelé mohli vyjádřit své myšlenky jen na půdě mešity nebo pesantrenu s rizikem zatčení, v nehorších případech se stali dokonce i nezvěstnými. A mnozí z nich již nikdy neobjevili.

Teprve po reformaci se Nahdatul Ulama opět snažila být aktivní i v politice, a to díky vedení Abdurrahmana Wahida, který má podobné postavení jako velký imám (vůdce, který vede a řídí modlitby, v ší'itském islámu to slovo označuje též uctívaného prvního vůdce obce, který vládne politicky a zároveň svou neomylnou moudrostí, kterou jej obdařil Alláh). Wahida poslouchal skoro každý představitel indonéských muslimů, kromě těch, kteří ho obviňovali ze sekularismu, což je podle nich chování proti islámské šari'i.

Nahdatul Ulama byla založena v roce 1926, původně jako náboženská islámská organizace, v listopadu 1945 se sloučila z Masjumi a stala se v ní čestným členem. V roce 1952 se stala členem Indonéského muslimského sdružení (Liga Muslimin Indonesia). Nahdatul Ulama je opravdovou konkurencí Muhammadiji, neboť obě organizace mají miliony členů, a to po celém Indonéském souostroví. Proto je v politickém životě velmi zajímavé vnímat postoje a názory členů této organizace.

Nejtvrdší jádro muslimské buňky v Indonésii se objevilo v roce 1999, kdy vůdce Ja'far Umar Thalib, absolvent bojových cvičení v Afghánistánu v roce 1987 (byl členem a spolupojovníkem afghánských mudžáhedínů v roce 1987–1989), vytvořil „bojovníky džihádu“. V dubnu 2000 tyto bojovníci navštívili prezidenta Wahida v Jakartě, kde byli po pouhých pěti minutách vyhozeni. Podle Jafara jeho bojovníky tvoří vysokoškolsí studenti mezi 20–25 lety, kteří nemají zkušenosti s bojem, jejich disciplína je však vysoká. V lednu 2000, kdy tato organizace hlásala džihád, se otevřelo více než 100 náborových středisk po celé Indonésii kromě Aceh, ostrova Timoru a Západní Papuy. Členové této organizace jsou ve věku okolo 15 a nad 50 let. Tato organizace se obje-

vila poté na Molukách, kdy začaly nepokoje mezi muslimským a křesťanským obyvatelstvem v lednu 1999. Podle údajů indonéského časopisu Gatra (www.gatra.com) z dubna 2000 je členů organizace bojovníků džihádu 3156. Pro 210 milionovou Indonésii to ještě nepředstavuje vážnou hrozbu, ale přece jen, pokud vzpomene Tálíban, který také neměl mnoho bojovníků a v Afghánistánu mohl ovládnout zemi, pak by se zrovna tak toto nebezpečné extremistické hnutí mohlo také pokusit o převrat. Indonésie již zažila několik rebelií, jejichž cílem bylo vytvořit Islámský stát, a to neúspěšně: např. 7. srpna 1949 Maridjan Kartosuwirjo proklamoval Islámský stát Indonésie (Negara Islam Indonesia – dále jen NII) v Tasikmalayu, na Západní Jávě. Kartosuwirjo byl zatčen 4. června 1962. Na jižním Kalimantanu (Borneo), bývalý podporučík armády Ibnu Hadjar 10. října 1950 prohlásil vytvoření NII Kartosuwirjo, tento boj končil v roce 1959. 17. srpna 1951 na jižní Sulawesi (Celebes) Kahar Muzakkar hlásal, že jižní Sulawesi je součástí NII Kartosuwirjo, byl zastřelen. Na střední Jávě v prosinci 1959 založený DI/TII (Darul Islam/Tentara Islam Indonesia-Darul Islam znamená dům Islámu nebo území pod muslimskou správou, v němž vládne šariá / Armáda Islám Indonésie), byl pod vedením generála majora NII Amir Fattah, měli základny v Brebesu, Tegal a v Pekalonganu. V Aceh to začalo 20. září 1953, kdy Teuku Daud Beureueh proklamoval, že Aceh je součástí NII pod vedením Kartosuwirjo. Po dohodě Daud Beureueh a spol. vyhlásili mír a v roce 1962 sestoupili z hor. V listopadu 1976 Teuku Tjik di Tiro a Dr. Hassan Muhammad proklamovali svobodný stát Aceh.

Jak je zřejmé již z názvu organizace, ani Kartosuwirjo neměl úmysl rozdělit Indonésii, ale chtěl ji změnit na islámský stát, což ovšem byl požadavek uskutečnitelný jen za předpokladu rozpadu Indonésie. Indonéská republika, pokud je jednotným státem, si nemůže dovolit jednobarevný náboženský systém, a to i přesto, že muslimů žije v Indonésii téměř 90 procent. Avšak i ostatní náboženství kultury mají své významné politické představitele a tradice – ať již jde o hinduismus, buddhismus, křesťanství – a navíc, pod kulturní vrstvou islámu a jiných náboženství je hluboká endemická kulturní a civilizační entita, která je hlavním nositelem svébytnosti politické kultury Indonéské republiky.

Spory o Kašmír – kolaterální efekt nebo defekt

ZDENĚK ZBOŘIL

Malebná scenérie zasněžených hor a hlubokých údolí, impozantní panorama Šrinagaru ve výšce přes 1600 m n. m. jako by dokumentovaly představitost členů esoterických a okultních společností z druhé poloviny 19. století o zemi, v níž je zachována původní všeobecná moudrost světa a vesmíru. Ještě Rerichovy texty z 60. let 20. století a olejomalby Vladimíra V. Naděžina, které vydal v časopisu Delfis někdy okolo roku 1998, se vracejí k tomuto sentimentálnímu popisu rodiště Džaváharlála Néhrú, jako ke kraji bráhmanské vznešenosti.¹⁾

Politická realita doby současné i nedávno minulé je však zcela odlišná. Plovoucí zahrada na jezeru Dál sice kvete stále krásně a jeho scenérii uzavírá Himálaj, s někdy zářící, někdy skrytou v mracích, ale vždy velebnou Nangá Parbat. Ale už ve městě lze potkat zasmušilé tváře neústupných bojovníků za pravou víru, pod jejichž šedohnědými plášti lze tušit úkryt nejen pro nůž nebo automatickou zbraň, ale lze zde skrýt i nějakou protitankovou nebo protiletadlovou střelu nebo její podstatnou část. A také úkryty v napohled chudých a nevábnych domech pravděpodobně skrývají různá překvapení pro bojovníky s terorismem, kteří sem mohou zavítat z kterékoli země světa. Šrinagar je však také politickou a kulturní metropolí Kašmíru, územím mezi Indií, Pákistánem a Čínskou lidovou republikou, o které se vedou spory a kvůli kterému se válčí téměř 55 let. Světové agentury na přelomu loňského a letošního roku přinášely opět a po delším čase dramatické zprávy, z nichž česká média publikovala alespoň ty nejdůležitější. Jejich tituly byly, již nejméně počtvrté od roku 1947, obavy vzbuzující: *Indie, Pákistán: přirostře, Indie se chystá na válku, Pákistánští extremisté chystají útok na Indii, Pákistán ustupuje, ale krize trvá, Indie naznačila ochotu jednat s Pákistánem, Indové věří ve válku, Indové prý mohou zaútočit už v pátek Kašmírští islamisté jsou na odpis.²⁾*

Je v nich obsažena celá tragédie konfliktu, který je etnický a náboženský, má povahu sporu mezi třemi regionálními mocnostmi (a všechny tři jsou navíc výrobci nukleárních zbraní) o vymezení hranic, a ovlivňují jej i zájmy evropských zemí a Spojených států amerických. Po roce 1989 se souvislosti s pádem bipolarity projevíly i v podhůří Himálaje a země, jejichž problémy jsou ekonomický růst, emigrace, všeobecná vzdělanost, černý obchod se zbraněmi, drogami, kožešinami chráněných zvířat a prakticky s čímkoli, co se prodává na černých trzích po celém

světě, zdravotnictví, dětská úmrtnost, nedostatečné využívání vodních zdrojů na jedné straně a jejich znečišťování na straně druhé, odlesňování a další civilizační problémy provázající ekonomiky v jižní a jihovýchodní Asii, si znovu objevily tradiční zástupný problém, kterým je spor o Kašmír.³⁾

Kašmír je téměř mýtický starodávný, historická země na jižních svazích Himálaje, která je asi 3,5krát větší než ČR a má dnes asi 7 milionů obyvatel. Evropa ji zná zprostředkovaně již od dob tažení Alexandra Velikého, ale indická historiografie o ní vypráví již v období *purán*, období starých knih, v 1. tisíciletí př. n. l., kdy starověká Indie měla být rozdělena na řadu států. Mezi nimi právě *Kašmíra*, *Kambódža*, *Huna*, *Aupaga* a *Trigarty* patřily do kulturního okruhu *Uttara Parvatašreja* v podhůří Himálaje. Kašmír byl kulturně ovlivněn buddhismem, který zde zůstal nedotčen islámským impaktem až do 12. stol. n. l. Šrinagar byl součástí Guptovské říše (300–550 n. l.) a od roku 1206, po vzniku Dillíjského sultanátu se v době vlády Ghiyásudína Tughlaka (1320) stal jeho součástí. Postupně byl ovládnut Mughalskou říší (1526–1707), a přejmenována za panování Auragzěbova (ještě před rozpadem státu, 1707) si Velcí Mogulové činili nárok na celé území dnešního Kašmíru. Britové Kašmír ovládli až v 19. století, ale přesnější je říci, že v něm významně uplatňovali svůj politický vliv, a nehovořit o nějakém veleúspěšném podmanění si Kašmíru, jak se obvykle činí s odkazem na vítězství Britů v roce 1757 u Pálasí nad mughalskými a francouzskými vojsky. V době vlády Velkých Mogulů se v Kašmíru definitivně upevnil islám nejen jako víra, ale i jako součást politické ideologie, přestože v roce 1819 Kašmír ovládl sikhský panovník Randžit Singh, který jej připojil k sikhské konfederaci v Paňdžábu. Když Angličané tuto federaci rozbili, přiznali sikhskému rádžovi formální nezávislost, ale ustanovili nad ním svůj vlastní protektorát. Hinduistický

Webové stránky :

www.poskota.co.id	ummat.co.id
www.poskota.co.id	www.suaramerdeka.co.id
www.tempo.co.id	www.gatra.com
www.antara.co.id	www.sinarpagi.co.id
www.sinarharapan.co.id	www.intisari.co.id
www.kompas.com	www.paguuyuban.cjb.net
www.swa.co.id	www.forum.co.id
www.merdeka.co.id	www.yellowpages.co.id
www.suarapembaru.co.id	www.beritabuana.co.id
www.wapsada.co.id	www.indoneskevelyslanectví.cz

panovník vládl svým muslimům tedy a mimo jiné také za pomoci anglického expedičního sboru, připraveného zasáhnout do případných místních konfliktů. Hned po rozdělení Britské Indie (1947) se stal Kašmír předmětem sporů mezi Indií a Pákistánem, ne nepodobným kulturně-politickým rozepřím o Kosovo Polje. Etnicita, víra a dědictví politické kultury se smísily s politicko-strategickými, bezpečnostními a ekonomickými zájmy a moderní pojetí starého problému bylo na světě.

Dějiny Kašmíru po druhé světové válce jsou tedy nejen ovlivněny nějakou dávnou kulturní a politickou tradicí, ale nelze je oddělit od moderních dějin Indie, Pákistánu a ČLR a setkávání a střetávání zájmů těchto zemí. Hned v roce 1947 tehdejší velký kašmírský rádža Harí Sing vyhlásil připojení k Indii, s nímž ovšem tehdy nesouhlasilo více než 75 procent jeho poddaných. Pákistán proto začal vyzbrojovat různé vřde vůči sobě znepřátelených horských kmenů a vyzýval je, aby vystoupili na obranu víry. Začal podporovat vznik pravidelných oddílů jakési národněosvobozené armády, jakoli tento název byl absurdní, a Indie vyslala do Kašmíru okamžitě vojenské jednotky, které okupovaly většinu měst a veřejným transportem dosažitelných míst. A samozřejmě obsadila kulturní, politické a ekonomické centrum země – Srínagar. Vypukla první válka o Kašmír, která trvala až do podpisu dohody o zastavení palby v červenci 1949. Indie obnovila na území Kašmíru *status quo ante* a Pákistán odpověděl ustavením vlády *svobodného Kašmíru* na svém území.

V roce 1951 byl vyhnán ze země poslední velký rádža. Kašmír se stal republikou a o tři roky později Zákonnodárné shromáždění odhlasovalo její připojení k Indii. To ovšem problém nevyřešilo, napětí stoupalo někdy náhodou, někdy za podpory obou angažovaných regionálních mocností. Rada bezpečnosti OSN přijala v letech 1948–1957 několik rezolucí, v nichž doporučovala vykonání plebiscitu s cílem získat vyjádření vůle obyvatel Kašmíru připojit se k jedné nebo druhé mocnosti nebo vyhlásit samostatnost. Především Indii se zdál tento požadavek nevhodný pro prosazování vlastních zájmů v celé oblasti. Výsledek referenda se samozřejmě dal předvídat a zvyšující se počet muslimů v Kašmíru

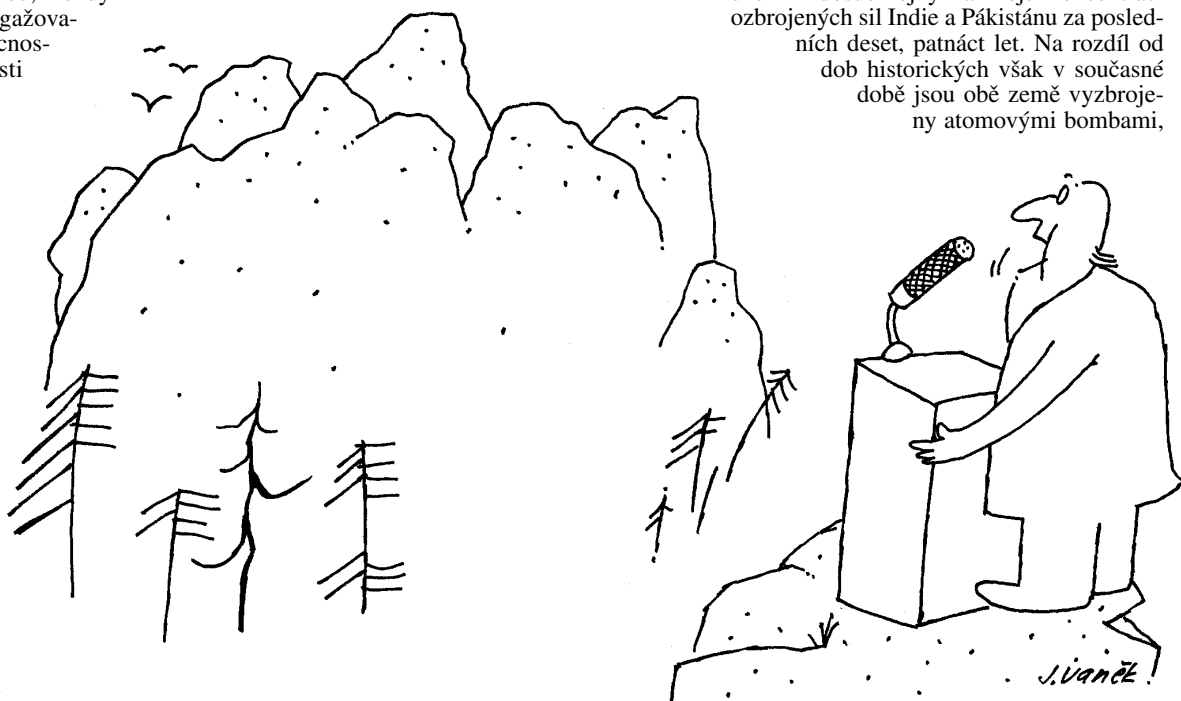
nevěstil pro indické strategické plány nic dobrého.

Nové napětí vzniklo na indicko-čínské hranici na počátku šedesátých let a pohraniční spor o McMahonovu linii přerostl v roce 1962 v indicko-čínskou válku. Po ukončení vojenských operací byly v roce 1965 zahájeny boje opět mezi Indií a Pákistánem v oblasti Láhauru a Sjálkotu. Rada bezpečnosti OSN si v září 1965 snažila vynutit zastavení palby, ale obě strany až do ledna 1966 linii příměří nerespektovaly. Do konfliktu však pozoruhodně zasáhl Sovětský svaz, který přesvědčil zástupce Pákistánu a Indie v Taškentu podepsat dohodu o zastavení nepřátelství a návratu vojsk na linii z 5. 8. 1965. Pozoruhodné je na tom zejména to, že vlastně poprvé v dějinách této oblasti se zde objevuje nová mezinárodně-politická autorita, což vzbudilo pozornost zejména ve Velké Británii a USA.

Problémem indicko-pákistánského dělení v roce 1947 byly Džammú a Kašmír. Kvůli nim opakovaně docházelo ke konfliktům – 1947, 1965 a 1971. Kašmír nezůstal klidný ani v letech druhého období vlády Indíry Gándhíové (1979–1984), kdy obvykle ústřední vládou kontrolované a relativně demokratické volby byly vždy záminkou k teroristickým akcím a nejrůznějším formám násilí zaměřeného proti autoritám indické vlády nebo nemuslimským skupinám obyvatel Kašmíru. Indové jsou přesvědčeni, že za podněcováním tohoto násilí stojí nejen místní radikálové podporovaní ze zahraničí, ale zejména pákistánská zpravodajská služba, která úzce spolupracuje s partnery v evropských zemích a ve Spojených státech, a proto se mnozí indičtí publicisté neostýchají příkře kritizovat jakékoli angažmá evropských zemí mimo Evropu. (Posledním příkladem je např. intervence NATO na Balkánu.)

Domnělý původce všeho zla, Pákistán, však v Evropě není tak populární, jak si indičtí politikové myslí. Britové se domnívají, že Pákistán je, již od počátku svého vzniku, nestabilním státem, mj. i v důsledku oddělení své bengálské části – dnešní Bangladéše v roce 1971. Sporné a špatně vytyčené hranice – pozůstatek britské koloniální éry – vedl k neustálým konfliktům se sousedními státy. Současná britská odborná publicistika považuje za nejzávažnější problém Kašmír, jehož historické území je rozděleno mezi Indií, Pákistán a ČLR. Ekonomický, politický a vojensko-strategický význam těchto území je však velmi rozdílný. Například oblast *Skaksgam*, na severovýchodní čínsko-pákistánské hranici, odstoupená Pákistánem Čínské lidové republice, na kterou si činí nárok Indie od roku 1964, je téměř ekonomicky nevýznamná země, avšak použitelná za současného stavu vojenské techniky k různým pronikáním na území všech tří regionálních velmocí. Oblast *Aksai Čin*, na indicko-čínské hranici, je okupována ČLR od počátku 50. let, ale Indie se nikdy svých nároků na toto území nevzdala. Podobně je tomu i s oblastí *Domkóg* na jihovýchodní čínsko-indické hranici. Pákistán ovládá také tzv. *Severní oblasti* v horním povodí Indu s městy *Gilgit* a *Skardu*, území velké asi jako Čechy, s téměř sto procenty muslimského obyvatelstva, k jehož jižní části je připojen Pákistánem podporovaný a vytvořený *Svobodný Kašmír* s centrem okolo Muzaffarabadu. Území Kašmíru, Ladákh a Džammú je pak pravidelně ohrožováno přes indicko-pákistánskou hranici na jihozápadě a od roku 1989 zesilují separatistické snahy v samotné indické části Kašmíru. Podle tvrzení indické vlády je to důsledkem činnosti teroristů podporovaných z Pákistánu.

Na počátku roku 2002 došlo na sporném území k dosud nejvýznamnější koncentraci ozbrojených sil Indie a Pákistánu za posledních deset, patnáct let. Na rozdíl od dob historických však v současné době jsou obě země vyzbrojeny atomovými bombami,

JIŽNÍ ASIE: STARONOVÉ NÁSILÍ

balistickými střelami země-země Ghauri I-III (Pákistán) a Agni I-III (Indie), které se od sebe liší jen délkou doletu od 1500 do 3500 km. To ale znamená, že mohou doletět např. až do Pekingu. Indie má ještě balistické střely země-země s krátkým doletem (asi 250 km) a všechny tyto typy raket mohou nést atomové hlavice. Těch prý má Pákistán až 150, Indie asi 200–250. Mezinárodní ústav strategických studií v Londýně je však mnohem umírněnější a hovoří o 10–30 pákistánských hlavicích a 65–90 indických na konci roku 2001. Navíc větší na těchto hlavic může být dopravována na místo pouze letadly. (Pro srovnání, stejné zdroje uvádějí, že ČLR jich má k dispozici 300–600). Navíc Indové tvrdí, že mohou vyrobit neutronovou i vodíkovou bombu. Obě země také v minulém roce reorganizovaly svou strategickou obranu. Pákistán například vytvořil National Command Authority, která má řídit celý nukleární arzenál státu. Podobně Indie rozšiřuje svůj potenciál a v roce 2001 zvýšila své výdaje na vojenský rozpočet o téměř 30 procent a předpokládá se, že část těchto výdajů spotřebuje právě program na nukleární výzbroj armády.

Obě země mají, jak je to u nukleárních mocností obvyklé a nezbytné, velmi sofistikované zpravodajské služby, které, zdá se, používají nejen proti vnějšímu, ale i proti vnitřnímu nepříteli. Tyto služby pak mají ještě své závazky v blízkém i vzdáleném zahraničí, a to nabízí jiný pohled na americkou protitálíbskou akci v Afghánistánu, než vytvořila světová masmédiá. Jen těžko lze při znalostech povahy konfliktů v této oblasti věřit, že se jedná jen o pomstu nebo o loveckou výpravu za Usámou bin Ládinem, dnes už skoro polozapomenutým. Útok na WTC a Pentagon nesporně mobilizoval nejen občany Spojených států, ale i světovou veřejnost, a upozornil je, že nejen ochrana národních zájmů, ale i obrana určitého teritoria, území je opět aktuální. Vyhlášení války světovému terorismu Spojenými státy se pak stalo příležitostí pro muže v zeleném, aby požadovali nejen zvýšení rozpočtů (a pokud vlády otálejí, jsou obvykle ochotni upozornit na svou důležitost poukazem na nějaké ohrožení), ale také k vyřešení skutečných problémů a konfliktů, a nikoli virtuálního ohrožení, jehož příčiny mohou být dislokovány ve zdánlivě nehostinných krajích.

Chronologie indicko-pákistánských sporů o Kašmír a s tím související přerůstání nedůvěry v nenávist a konfrontaci obou partnerů tohoto sporu je tedy jen zdánlivě jednoduchá. Současný teror a terorismus, který má už také svou téměř desetiletou tradici, je totiž jen viditelným projevem neustálého napětí mezi státy, které mají potenciál zničit se vzájemně, ale mohou vyvolat kolaterální efekt (nebo lépe řečeno defekt) i mimo své sociální, kulturní a politické okolí. Pak ovšem bude lhostejné, zda se srazila muslimská a hinduistická civilizace, zda konflikt vyvolali Árvové či potomci

Drávidů, sikhové nebo čínští komunisté. Terorismus jako zastrašování sice byl vždy součástí mezinárodní politiky a kalendář s ním souvisejících aktivit jen v souvislostech s Kašmírem a v 90. letech 20. stol. je impozantní. Atentáty v mešitách i vládních budovách, na ulicích a náměstích, výhrůžky na úrovni vlád, mobilizace a přesuny vojenských jednotek armád obou zemí... Když se pak teroristé sami označí za *hnutí odporu* (1996), je obtížné poznat, zda je tomu skutečně tak. Jisté ovšem je, že léta 1992–1994 zahájila eskalaci teroristických akcí, jejichž projevem byly i prepady policejních stanic a vojenských skladů za účelem získávání výbušnin a zbraní.⁴⁾ V roce 1993 bylo zaznamenáno, že skupiny označované dosud za teroristy již mohou používat dělostřelectva, 57mm rakety, které mohou zasáhnout helikoptéry, disponují nikoli nejmodernějším, ale přece jenom sofistikovaným e-spojením. Zejména pak po roce 1999 se objevují nové vojenské technologie, které jsou sice použitelné v bojích v horských údolích a soutěskách, ale rozhodně se na těchto místech nedají vyrábět. Také první pákistánský nukleární výbuch v roce 1974 je již jen archaickým připomenutím, jak to vlastně všechno začalo, ale po roce 1998 jde již jen o skutečné závody ve výrobě nukleárních zbraní a jejich nosičů, o vzájemné hrozby a vyvolávání strachu. A kašmířské téma je vždy na mapě nebo stole a obsahuje třaskavinu, která kdykoli může vyvolat řetězovou reakci.

zboril@iir.cz

¹⁾ In Delfis, Moskva No 1/1998 (na obálce) a No1/17/1999 ss. 128 a na obálce. Naďožin se nechal inspirovat spisy Nikolaje K. Rericha a cestoval po Kašmíru a Tibetu, ale v jeho životopisu lze najít odkazy již i na okultisty a esoteriky 19. stol., jako byla Jelena P. Blavatská nebo ještě dříve Gerasim S. Lebeděv. Podobné idylické kresby je však možné nalézt i v Rerichově muzeu v New Yorku.

²⁾ Týden 2/2002, s. 46, MF Dnes 28. 12. 2001, tamtéž 31. 12. 2001 a 2. 2. 2002, LN 4. 1. 2002, na Slovensku opakovaně podobně psala Nová obroda (Milan Rybanský, Naďa Kvašňáková aj.), Pravda (Ida Beiblová) aj. Všichni tyto autoři přejímali své data od světových zpravodajských agentur.

³⁾ K indicko-pákistánskému sporu a jeho indické interpretaci viz např. reakci Indie na 11. září, která je vyslovením solidarity s americkým bojem proti terorismu a zároveň připomenutím indických zkušeností v podobném boji, a konečně i prohlášení indického MZV z 13. 1. 2002 o možnostech indicko-pákistánského dialogu, v materiálech indického velvyslanectví v Praze. www.india.cz/cz/tisk-prohl.htm

⁴⁾ In International Herald Tribune, 13. 8. 1999, s. 2, je citován Bearak, B.: For India and Pakistan, an Endless Cycle of Violence, bez dalších dat, který uvádí následující statistiku: od 1. 1. 1990 do 15. 7. 1999 zaznamenala indická policie 7922 útoků výbušninami, 9393 případů nesusvislé střelby, 12 460 křížové střelby, 3553 únosů, 619 raketových útoků aj. Podobnou statistiku mohou ke svým argumentům přiložit i pákistánské státní authority.

Nepál byl v poslední dekádě pro světová média spíše nezajímavou zemí. Nazíráno západními očima, nejpozoruhodnější nepálskou záležitostí od začátku devadesátých let, kdy bouřlivé pouliční protesty přiměly krále Bírěnda změnit formu monarchie na konstituční a povolit politické strany, bylo maoistické povstání. To začalo před sedmi lety a vyžádalo si nejméně dva a půl tisíce mrtvých (jinné zprávy hovoří až o třech tisících obětí).

Nový zájem o Nepál probudil loni prvního června masakr královské rodiny, který s největší pravděpodobností spáchal korunnný princ, a pozdější výrazné přístřežení srážek mezi maoistickými povstanci a bezpečnostními silami. V listopadu – po vyhlášení výjimečného stavu – nahradila policejní jednotky v boji proti rebelům armáda.

Zájem tohoto druhu Nepálce těšit nemůže. Hlavním hospodářským odvětvím chudé himálajské monarchie je turistický ruch, a tomu zprávy o masakru a o krvavých bojích mezi armádou a povstanci zasadily citelnou ránu.

„Annus horribilis,“ napsal o loňském roce jeden nepálský list. „Z let, která jsou v živé paměti, to byl nejhorší rok,“ citovala BBC nejmenovaného politologa.

Špatné zprávy však přicházejí i letos. Po sérii menších akcí podnikli maoisté koncem února vůbec nejtvrďší protivládní útoky od začátku povstání. Jen na západě země zahynulo při jejich střetu s armádou více než 140 lidí – většinou vojáci a policisté, ale i civilisté.

Maoisté vyjednávali v loňském roce s vládou o podmínkách, za nichž by byli ochotni složit zbraně. Jejich cílem je zrušení konstituční monarchie a ustavení lidové, komunistické republiky. Po loňském srpnu, kdy začalo platit příměří, se zdálo, že své požadavky budou ochotni prosazovat politicky. V listopadu však jejich vůdci vyjednávání s vládními představiteli přerušili a příměří jednostranně vypověděli. Následovaly povstalecké útoky na vojenské i nevojenské cíle – kasárna, letiště, banky a také soukromé domy. Král Gjánéndra pak vyhověl naléhání vlády a vyhlásil výjimečný stav. Ten obnáší i omezení svobody projevu, shromažďování a práva na informaci a na soukromí. Potlačení povstání svěřil král armádě.

Únorová armádní statistika vypovídá, že vojáci zabili od listopadu 500 rebelů a zatkli na 1400 podezřelých. To však zároveň znamená, že odboje je nadále schopno nejméně 3000 ozbrojených povstalců. Odhady počtů maoistů ve zbrani se loni pohybovaly od pěti tisíc k sedmi tisícům. Rebelové – kteří podle očitých svědků sní o rozšíření revoluce za hranice Nepálu – ovládají zhruba desetinu ze sedmi desítek nepálských okresů.

Nepál

mezi politickým radikalismem a extrémní chudobou

MILAN SLEZÁK

Vybírají tu daně a řídí školy a zdravotní střediska. To jim v zemi, kde státní správa je neefektivní a zkorumpovaná, získalo přízeň mnoha vesničanů.

Maoisté dovedli ve své propagandě mistrně využít i velkých a evidentních rozdílů mezi bohatými a chudými Nepálci (více než 40 procent obyvatel země žije pod hranicí chudoby a jen 14 procent má v domácnosti elektrinu) a také nízké vzdělanosti a malé informovanosti. Například televizní programy může sledovat pouze desetina nepálské populace. Devadesát procent Nepálců přístup k televizi nemá. O to náchylnější jsou k vymýváním mozků.

Jako dar z nebes museli povstalci vnímat červnovou vraždu devíti členů královské rodiny včetně krále Bíréndry.

Za prvé, – to, že se následník trůnu opije a zabije své příbuzné, se dá vykládat jako jasný důkaz prohnulosti a přežlosti monarchie. A za druhé – ještě dnes se v Nepálu najdou lidé, kteří nevěří závěrům 240stránkové oficiální zprávy, jež decentně, ale jasně obvinila korunního prince Dípéndru. Pochybovači jsou nakloněni dohadům, že šlo o spiknutí, které mělo na trůn dosadit Bíréndrova bratra a nynějšího krále Gjánéndru. Mnozí z nich soudí, že na masakru měly účast zahraniční rozvědky. Ze země připadají přívržencům spikleneckých teorií nejpodezřelější Indie.

To by však nedávalo valný smysl. Bíréndra, zavražděný 1. června, byl – mírně řečeno – stoupencem

úzké spolupráce s Indií. Jeho odstraněním by Dillí nic nezískalo – a nový král Gjánéndra je navíc považován spíše za stoupence Číny, vedle Indie druhé regionální mocnosti, která usiluje o vliv v Nepálu.

Masakr prvního června je s největší pravděpodobností skutečně jen rodinnou tragédií – samozřejmě s vážnými vnitropolitickými důsledky. Zdá se, že korunní princ Dípéndra se poté, co mu královští rodiče odmítli schválit výběr nevěsty, zachoval jako klasický šílený střelec. Po večeři – a bez jakékoli předchozí hádky – se napil na kuráž a během necelých dvaceti minut zastřelil devět lidí a další tři zranil. Nakonec obrátil zbraň proti sobě samému. Při zabíjení prý nepohnul ani brvou a neprošel jedině slovo.

S Bíréndrovou smrtí utrhla monarchie vážnou ránu. Nepálský list Kantipúr o něm napsal: „Byl to skutečně lidový monarcha.“ Tyto charakteristiky se u Bíréndry, který vládl mnohem déle jako absolutní než jako konstituční vládce (mezi lety 1960 a 1990 byly zakázány politické strany), mohou zdát nadsazené. Koneckonců, ještě v roce 1990 se Bíréndra pokusil rozdrtit vojenskou silou demokratizační hnutí, které se dožadovalo politické plurality. Nicméně od té doby si mezi Nepálci vydobyl značnou oblibu. Mnozí v něm spíše než vtělení boha Višnu, za něž je považován každý nepálský panovník, vidí

symbol demokratizace, stability a otevírání se světu.

Nový král Gjánéndra, Bíréndrův bratr, nastoupil s několika vážnými handicap. Šuškal se a šušká, že Gjánéndra má podíl na Bíréndrově smrti – a mlhavé pomluvy tohoto druhu se vyvracejí nejhůře. Pravda je, že Gjánéndra k nim sám přispěl. Po masakru prohlásil, že Dípéndrova zbraň spustila samovolně. Nemusel přitom říkat nic. V době střelby byl mimo hlavní město, takže nemusel znát podrobnosti o tom, co se v paláci dělo.

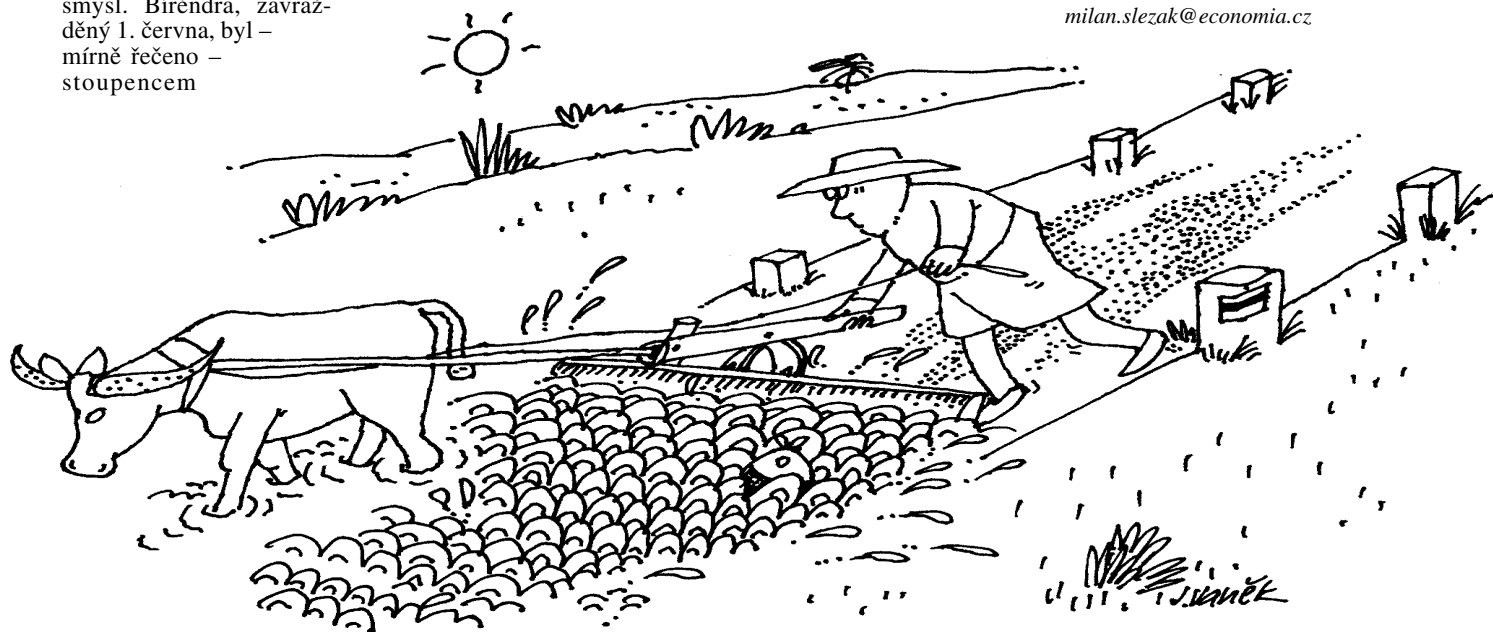
Masakru však byl přítomen Gjánéndrův syn Paras, nový korunní princ a druhá Gjánéndrova potíž. Paras má pověst násilnického opilce. Dva velké problémy se najdou v Gjánéndrově dědictví po Bíréndrovi: vystupňované maoistické povstání a extrémní chudoba země. Většina Nepálců by si za svůj měsíční příjem nemohla dopřát ani jednu noc v některém z lepších hotelů hlavního města Káthmándú. Průměrný plat v Nepálu zhruba odpovídá 8000 korun. Ročně, nikoli měsíčně.

Nepálské království se rozkládá na rozloze zhruba dvojnásobně větší, než je území České republiky. Mezi 24 miliony obyvatel převažují etničti Nepálci (zhruba 60 procent) a nepálština, která je podobná hindštině, je i úředním jazykem země. Nejrozšířenějším náboženstvím je hinduismus, který je prostoupen buddhistickými prvky (Buddha se narodil právě na území dnešního Nepálu) a který vyznává zhruba devět desetin obyvatelstva.

Velkou část království tvoří pohoří Himálaj, česky Útočiště sněhu; v Nepálu je devět z deseti nejvyšších hor světa, včetně Mount Everestu. V nížinách na jihovýchodě se pěstuje hlavně rýže, cukrová třtina a kukurice.

Až do loňského roku přinášel zemi výrazné příjmy turistický ruch. K hlavním exportním surovinám patří koberce, textilní a kožené výrobky a juta.

milan.slezak@economia.cz

Spojené státy, Turecko a osud Iráku

Za „osu zla“, podporující mezinárodní terorismus v jeho tažení proti civilizovanému světu, označil americký prezident George W. Bush ve svém projevu ke Kongresu 30. ledna „teroristickou internacionálu“, tvořenou z Iránu, Iráku a Severní Koreje. Listina čelných nepřátel Ameriky tak po rozdrčení organizace al-Káida a Tálibánu nabyla konkrétnější podoby. Zdá se, že vzhledem k relativní slabosti a situování v klíčovém regionu Perského zálivu je to právě Irák, kterému již nyní hrozí, že bude téměř výlučně zaměstnávat myšlení amerických generálů. Případná intervence do Iráku si ovšem nutně vyžádá zajištění přízně Turecka – od roku 1952 členské země NATO a spolu s Izraelem nejspolehlivějšího spojence Spojených států amerických na Středním východě. Bez spolupráce s Tureckem totiž není žádná vojenská operace na iráckém území technicky proveditelná.

EMIL SOULEIMANOV

Americké zájmy

Stejně tak, jak tomu bylo v roce 1991 za kuvaitské kampaně, si Washington potřebuje zajistit přístup na vojenskou základnu Incirlik v jižním Turecku, jakož i povolení Ankary k využití tureckého území obecně pro chystané zásahy proti Iráku. Podle dostupných informací totiž počítají v generálním štábu americké armády s rozmístěním minimálně 50 000 vojáků na jihu a stejného počtu vojáků na severu iráckých hranic – tedy v turecko-iráckém pohraničí. Záměru Státního departmentu napovídá příznačný výrok Bushovy poradkyně pro národní bezpečnost Condoleezy Riceové, podle níž „by se světu a Iráku lépe dařilo bez Saddáma Husajna u moci“. Je jasné, že by Američané rádi využili současné mezinárodní situace k definitivnímu vypořádání se se znepřáteleným režimem v Bagdádu, který mj. představuje permanentní ohnisko napětí v regionu, kde je soustředěno na 60 procent světových zásob ropy a plynu. Irák je navíc v důsledku války v Zálivu a 12 let trvajících mezinárodních sankcí značně oslaben: na rozdíl od sedmdesátimilionového Iránu, disponujícího stále dokonalejšími zbraněmi, a geopoliticky ne příliš zajímavé Severní Koreje, by útok na Irák byl snad nejvhodnější cestou, jak přesvědčit americké občany o neutuchajícím odhodlání Washingtonu pokračovat ve válce proti terorismu do vítězného konce.

Turecké zájmy

Americké plány vůči Iráku se však Turkům příliš nezamlouvají. Ukázaly to výsledky mezivládních americko-tureckých konzultací, které se zintenzivnily po návštěvě tureckého premiéra Bülenta Ecevita ve Washingtonu v polovině ledna a po následném přjezdu skupiny senátorů v čele s Josephem Liebermannem a Johnem McCai-

nem do Ankary. Prezident Turecké republiky Ahmet Necdet Sezer například výslovně naznačil, že „*Turecko pokládá za velmi důležitě uchování územní celistvosti a státní jednoty Iráku.*“ Důvodů turecké zdrženlivosti je několik.

Kurdové

Předně, Američané v zájmu zredukování irácké moci evidentně uvažují o možnosti rozčlenění země vytvořením nezávislého kurdského státu v severním Iráku, kde existuje několikamilionová komunita etnických Kurdů. Turecko ovšem od r. 1984 vedlo systematické boje s vlastními kurdskými separatisty v jihovýchodních provinciích. Po válce v Zálivu, po níž se svrchovanost Bagdádu na toto území v důsledku rezoluce OSN dodnes nevztahuje, využívali kurdští povstalci tuto půdu jako základnu pro útoky do tureckého vnitrozemí. Kurdští obyvatelé Turecka navíc podle různých odhadů tvoří na 15–20 milionů lidí, a turečtí politici v důvěrných besedách jsou zvyklí hovořit o „kurdském problému“ (ať již vzhledem k postupnému růstu národnostního sebeuvědomění tohoto etnika, či k nekonečnému demografickému boomu v zaostalých kurdských provinciích) jako o prvořadě hrozbě bezpečnosti Turecka. Separatistické nálady mezi tureckými Kurdy totiž v posledních dvaceti letech značně zesílily, což se pochopitelně promítá v permanentním růstu nebezpečného turecko-kurdského antagonismu. Není tedy pochyb o tom, že by eventuální vytvoření nezávislého kurdského státu v bezprostřední blízkosti tureckých hranic mohlo následně vážně ohrozit poměry v samotném Turecku, vyústit v občanskou válku a přivodit rozpad státu.

Peníze

Pokračující ekonomická blokáda Iráku ze strany mezinárodního společenství již

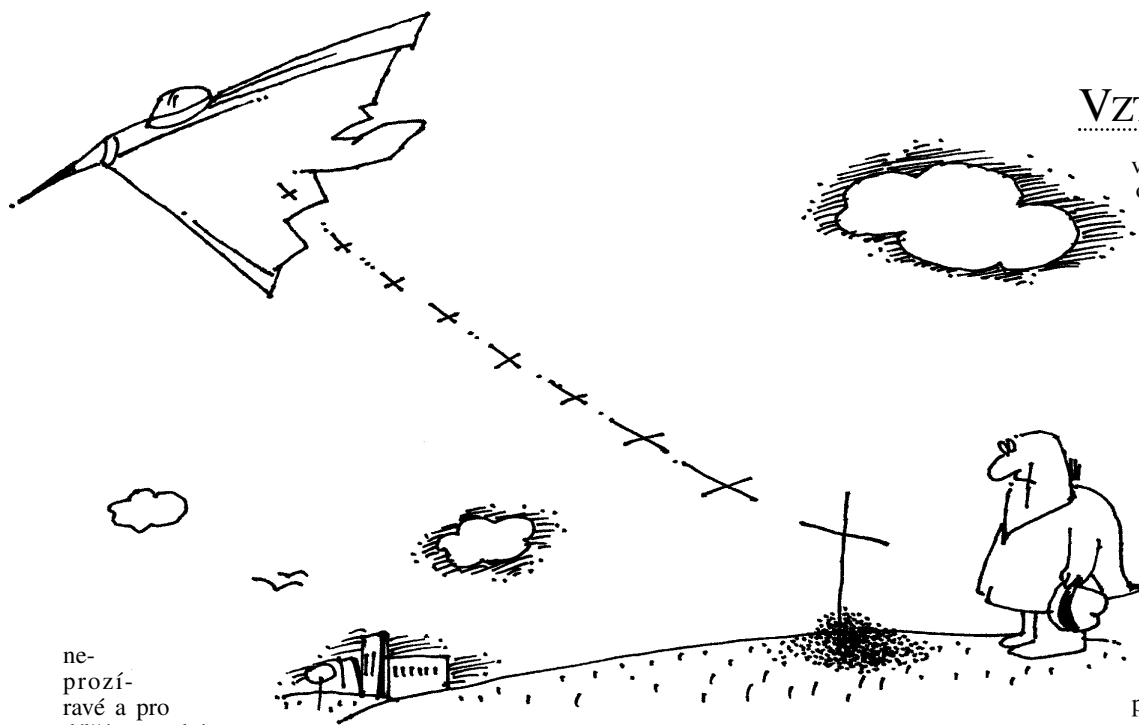
stála turecký stát na 40 miliard USD. Turecko, které mělo do války v Zálivu se svým jižním sousedem rozvinuté hospodářské vztahy (Irák byl do r. 1990 čtvrtým největším obchodním partnerem Turecka a předním dodavatelem ropy na turecký trh. V důsledku sankcí se však výše obchodní bilance mezi Irákem a Tureckem snížila z 2,5 miliardy USD v r. 1990 do cca 200 milionů USD v r. 2000), rovněž přišlo o možnost tranzitu podstatného množství irácké ropy do svého středomořského terminálu Ceyhan; Ankara tak ročně přijde o stovky milionů USD, které by jinak představovaly žádoucí přínos stagnujícímu tureckému hospodářství.

Rovnováha moci

I když irácko-turecké vztahy nikdy nevynikaly srdečností, mezi Bagdádem a Ankarou vždy existovalo cosi jako přirozený soulad zájmů. Obě tyto země totiž mají tradičně napjaté vztahy se svými sousedy – se Sýrií a Iránem, s nímž Irák navíc vedl v letech 1980–1988 krvavou válku. Mocný Irák, se kterým Turecko nemá vyhraněné teritoriální spory, by znamenal účinnou protiváhu proti Iránu a Sýrii, které Ankara již dvakrát v moderních dějinách hrozila vojenskou intervencí (1957, 1998). Nervozitu Iráčanů občas vyvolával „zvýšený“ zájem turecké veřejnosti o osudy pětisetisícové turecké mluvčí menšiny Turkmenů (Turkomanů) na severu Iráku. Tyto oblasti bohaté na ropu (Al Mawsil a Kerkuk) považovali Turci počátkem 20. let minulého století za součást rodící se Turecké republiky, jejich záměry však ztroskotaly na plánech Velké Británie, jejíž byl Irák do r. 1930 mandátním územím. Turecko nicméně podle ústavy má zakázáno vznášet jakékoliv územní nároky; žádný oficiální činitel z Ankary nevystoupil s požadavkem „navrácení“ Al Mawsilu a Kerkuku. Bagdád z pochopitelných důvodů příliš neznepokojovaly ani útoky turecké armády na tábory kurdských separatistů (počátkem 90. let), dislokované v severním Iráku.

Vyhledky

Současné turecké vedení stojí před obtížným dilematem. Turecko evidentně má zájem o posílení svého jižního souseda: ve společných americko-tureckých rozhovorech, ale i na mezinárodní scéně prosazuje (v květnu 2001 vydalo MZV Turecké republiky dokument s názvem „*Prioritní cíle turecké politiky ve vztahu k Iráku*“, kde je mj. nedvojmyslně uvedeno, že „*vyhlášení nezávislého kurdského státu v severním Iráku by mělo Turecko považovat za důvod k vojenské intervenci*“) zrušení mezinárodních sankcí vůči Iráku a rozšíření irácké svrchovanosti nad severními oblastmi. Vidi- na zřízení nezávislého Kurdistanu jižně tureckého pohraničí pak je pro Turky naprosto nepřijatelná. Ankara však proti generální linii Washingtonu vůči Iráku rozhodně nevystoupí: konfrontovat Spojené státy v tuto chvíli v tak citlivé záležitosti by bylo velmi

ne-prozí-
ravé a pro
díleč turecké
zájmy také ne-
vhodné. Obě strany se tak mu-
sejí pokoušet o nalezení kompromisního ře-
šení.

Tomu, že Američané přece jsou ochotni vyslechnout námitky svých tureckých spojenců, nasvědčuje nejnovější zpráva v listu *Hürriyet*, podle níž „by Ankara byla ochotna uvažovat o vytvoření kurdsko-turkmenské federace v severním Iráku, jejíž bezpečnost by byla zaručena tureckým státem“. Pro ty, kteří se vyznají v reáliích tureckého politického života, je očividné, že zpráva tohoto druhu v provládním listu *Hürriyet* nemohla padnout z nebe – k tomu by nutně měla existovat sankce ze strany vlády. Washington tedy zřejmě učinil Turkům nabídku, nad níž stojí za to se zamyslet. Americká strana se navíc předem zavázala, že „veškeré akce Spojených států vůči Saddámu Husajnovi budou podniknuty teprve po konzultacích a spolupráci s tureckou vládou“. Chytrý krok Státního departmentu by tak mohl trefit dvojí strategický cíl: zároveň udržet Irák „out“ a Turecko „in“. Mnohé bude záviset na konkrétních bodech ujednání, jakým způsobem by Ankara bezpečnost oné federace „zaručovala“.

Situace v iráckém Kurdistánu

V současné době je sever Iráku *de facto* ovládnán dvěma navzájem soupeřícími frakcemi iráckých Kurdů – Vlasteneckou unií Kurdistánu (PUK) a Demokratickou stranou Kurdistánu (DPK), které usilují o zřízení nezávislého Kurdistánu, nemohou se však podělit o moc v oblasti. Ankara zde provádí tradiční politiku „rozděl a panuj“: poskytuje bojovníkům DPK zbraně, střelivo a materiální podporu v jejich snahách proti PUK a PKK (Straně kurdských pracujících) – separatistické organizaci tureckých Kurdů, která má i v severním Iráku své základny. Američané se tak snaží tyto znepřátelené kurdské bloky sjednotit, jejich počínání ovšem byla dosud jen málo úspěšná a pochopitelně narážela na nespokojenost Turků.

Není ovšem tajemstvím, že se od konce loňského roku zintenzivnily návštěvy zvláštních amerických vyjednávačů do severního Iráku, jejichž úkolem je přimět Kurdy ke kompromisnímu ujednání. Žádná konkrétnější informace o detailech těchto jednání nicméně není zatím k dispozici a je velmi nepravděpodobné, že k jakémusi vyhraněnému ujednání zatím došlo. Nyní se zřejmě uvažuje o tom, bude-li předpokládána federace koncipována jako autonomní celek formálně v rámci Iráku, či naopak jako nezávislý stát. V tureckých médiích od ledna kolují zprávy, že se zmíněných americko-kurdských jednání zúčastňují i zástupci tureckých bezpečnostních služeb, což nasvědčuje tomu, že Ankara ustoupila od dřívějšího rezolutního odmítání odpojení severních provincií od Bagdádu. Zdá se, že východiskem by mělo být vytvoření kurdsko-turkmenské federace s polovičním zastoupením protureckých Turkmenů, jichž ale je v poměru asi pětikrát méně než Kurdů. Tento útvar by totiž měl být do značné míry vystaven „kontrolé“ ze strany Ankary a, což je pro Turky také podstatné, ze strany Washingtonu. Turci by bezpochyby neradi kdykoliv v budoucnu riskovali konflikt s Irákem, k čemuž by možné stažení Američanů z Iráku pravděpodobně přispělo. Představa, že Američané v započatých snahách nebudou ochotni polevit, bude pro Turky, ale ve větší míře samozřejmě pro Kurdy, rozhodující...

Logika situace

V této věci můžeme sledovat jasnou politickou logiku. Pokud se tedy v Turecku výslovně mluví o kurdsko-turkmenské federaci – tedy se zastoupením protureckých Turkmenů a za účasti vůči tureckému státu víceméně příznivě nakloněné Demokratické strany Kurdistánu Masuda Barzáního, přirozeně se předpokládá (aspoň na turecké straně, což není málo), že zastoupení Turkmenů a Kurdů v koncipovan

vané federaci bude 50:50. To ostatně není v mezinárodní politice jevem zvlášť neobvyklým. Domnívám se, že právě z této varianty vycházejí ankarští strategové, když připouštějí možnost vytvoření kurdsko-turkmenské federace, jejíž bezpečnost by zaručoval turecký stát. Vždyť je naprosto jasné, že by Turecko nemělo prostředky ani vůli zaručovat bezpečnost kurdského, ani silně prokurdského státu. Ankara by se nikdy za žádných okolností s touto perspektivou nespokojila, čehož jsou si dost dobře vědomi i Američané.

Převážná většina tureckých politologů se shoduje v tom, že razantní přeměna (za pouhých 6–7 měsíců) v tureckém chápání irácké problematiky lze vysvětlit právě možností zřízení kurdsko-turkmenské federace v severních provinciích Iráku. Nejde totiž zdaleka o ojedinělou zprávu v *Hürriyetu*, kterou bychom mohli považovat za novinářskou kachnu. Tuto myšlenku již veřejně podpořila řada vlivných tureckých politiků – zmiňme třeba Mesuta Yilmaza (ANAP – Vlastenecká strana) a Tansu Čillerovou (Dogru Yol Partisi – Strana správné cesty). Tím snad můžeme vysvětlit i překvapující růst zájmu turecké veřejnosti o problematiku iráckých Turkmenů; v médiích se na jedinou začalo intenzivně diskutovat o porušování práv Turkmenů v Iráku (nad tímto tématem si turecká média po dlouhá léta přivírala oči), ale i o tom, jak by Turecko přítomnosti Turkmenů v severním Iráku mohlo pro své strategické cíle využít. Prudce se aktivizovala Fronta iráckých Turkmenů působící v Al Mawsilu a v Ankaře.

Zdá se, že výměnou za tureckou vstřícnost v „irácké věci“ se Američané rozhodli posílit pozice Turecka na Kavkaze a v kaspickém regionu, bohatém na ropu a plyn. Stojí za zmínku, že právě tyto oblasti považují Turci za jeden z prioritních cílů své zahraniční politiky. Koncem roku 2001 se tak objevila bezprecedentní informace o tom, že poblíž gruzínské metropole Tbilisi se chystá zřízení vojenské základny NATO – je příznačné, že jde právě o tureckou vojenskou základnu. Není také bez zajímavosti, že koncem r. 2001 bylo za mohutného amerického lobbingu definitivně dohodnuto vybudování ropovodu z ropných nalezišť Kaspického moře do tureckého Ceyhanu. Koncem února letošního roku se navíc k nespokojenosti Moskvy objevily informace o společné americko-gruzínské vojenské operaci proti „čechenským teroristům“ v Panskiské soutěsce na severu Gruzie. Vypadá to, že invaze do Iráku je otázkou času.

emilsouleimanov@yahoo.com

ENRON

Bankrot sedmé největší americké firmy Enron je v současnosti jedinou událostí ve Spojených státech, která alespoň zčásti konkuruje pozornosti, jíž se těší Bushova válka proti terorismu. Kauza Enron má navíc všechny rysy typického washingtonského skandálu – finanční podvody, podezření na politickou korupci, vyšetřování před výbory Kongresu. Oproti známým Clintonovým aférám chybí jen sex. Zato jde o mnohem větší peníze.¹⁾

JIRÍ ELLINGER

První rok vlády prezidenta George W. Bushe přinesl ohromující proměny jeho pozice ve společnosti. Na počátku roku 2001 byl, především kvůli faktické prohře v přímém volebním hlasování s Alem Gorem na podzim 2000 a kvůli skutečnosti, že o jeho nástupu k moci rozhodl až Nejvyšší soud Spojených států amerických, vnímán jako slabý prezident. Vše se dramaticky změnilo po zářijových teroristických útocích. Bushova podpora u veřejnosti stoupla bezprecedentně vysoko a stále trvá – v lednu jej podle průzkumu, který si objednal týdeník Newsweek, podporovala dokonce 83 procenta respondentů, o dvě procenta více než před jeho lednovým projevem o stavu unie. Úspěšné zakončení první fáze antiteroristické kampaně, která na konci loňského roku dosáhla svržení vlády Tálibánu v Afghánistánu, jistě jeho pozici velmi upevnilo.

Zatím prvním domácím problémem, který může přerůst v politický skandál a oslabení prezidentovy pozice, je tak prosincový bankrot mamutí energetické a obchodní společnosti Enron. Tento největší bankrot v dosavadní americké historii totiž není pouze hospodářským problémem, ale výrazně již také zasahuje do domácích politických bojů. Ty znovu ožívají – po loňské hlasitě proklamované národní jednotě, vyvolané sjednocujícími šokujícími teroristickými atakami, se s blízkými podzimními kongresovými volbami znovu začíná politická scéna polarizovat. Případ Enron je proto z mnoha důvodů klíčovým tématem.

Vzestup a pád Kennetha Laye

Firma Enron vznikla v červenci 1985 fúzí dvou plynárenských podniků – Houston Natural Gas a Inter-North Nebrascas. Jejím prezidentem byl od počátku Kenneth Lay. On a jeho zástupce Jeffrey Skilling od roku 1989 firmu přeměnili z čistě těžební a transportní plynařské společnosti na rozrůstající se koncern, který začal plynem i obchodovat. Právě obchod se postupně stal hlavní náplní Enronu. Jeho úspěchy v 90. letech téměř symbolizovaly clintonovský ekonomický boom této dekády. Jeff Skilling proslul jako jeden z nejdůraznějších zastánců deregulace trhu s energetikou. Firma, jejíž centrála sídlila v texaském Houstonu, byla nakonec ve svém lobbingu úspěšná. V roce 1999 tehdejší texaský guvernér George W. Bush zákon o deregulaci energetiky v Texasu podepsal. V roce 2000 už byl Enron v respektovaném žebříčku časopisu Fortune na 7. příčce amerických firem podle výše obrátu a jeho tržní hodnota se pohybovala kolem 60 miliard dolarů. Jed-

na akcie Enronu se v této době prodávala až za 90 USD.²⁾

Loni v létě ovšem začaly postupně vycházet najevo velmi podivné okolnosti ohledně obchodních praktik mamutího koncernu. Dne 14. srpna překvapivě na svou funkci rezignoval Jeffrey Skilling. Tradiční vysvětlení, že chce trávit více času s rodinou, bylo neklamnou předzvěstí, že něco zcela jistě není v pořádku. Jak nyní během vyšetřování vychází najevo, bezprostředně po jeho demisi varovala viceprezidentka Enronu Sharron Watkinsová Laye, že vzhledem k revizi, kterou prováděla ve firemních financích, má značné obavy z budoucnosti: „Jsem neuvěřitelně nervózní, že spadneme do vlny účetních skandálů,“ prognózovala doslova.³⁾ Lay během srpna a září opakovaně uklidňoval zaměstnance, že navzdory klesající hodnotě akcií firmy je Enron zcela zdravý – sám ovšem neopomněl se akcií Enronu masivně zbavovat; jen během srpna prodal akcie za 16 milionů dolarů a též Skilling vyinkasoval za prodej akcií této firmy více než 15 milionů USD. Dne 16. října Lay ve zprávě o obchodních výsledcích za tři čtvrtletí roku 2001 oznámil ztráty ve výši 617 milionů USD a překvapivě též náhlý pokles čisté tržní hodnoty firmy o více než 1,2 miliardy USD; 24. října pak byl propuštěn vrchní ředitel finančních operací Enronu Andrew Fastow. Právě jeho jméno je nyní nejčastěji zmiňováno v souvislosti s nejpodezřelějšími finančními a obchodními transakcemi Enronu. Šlo především o zakládání mnoha set spřízněných společností (jen na Kajmanských ostrovech, jednom z vyhlášených daňových rájů, jich Enron založil 692), do jejichž účetnictví ústředí v Houstonu přelávalo své dluhy a uměle tak vylepšovalo své obchodní výsledky a ceny akcií. V mnoha případech se navíc Fastow dopustil evidentního střetu zájmů.⁴⁾

V říjnu pak zprávy o problémech firmy pronikly i na veřejnost. Vedení Enronu muselo 22. října přiznat, že firmu začala prošetřovat Komise pro cenné papíry (Security and Exchange Commission, SEC). Její ředitel Harvey Pitt navíc 29. listopadu rozšířil vyšetřování i na auditorskou a konzultantskou firmu Enronu, jednoho z členů auditorské velké pětky, **Arthura Andersena**. Existovalo podle něj totiž důvodné podezření, že auditori dlouhodobě kryli účetní nesrovnalosti Enronu.

Tou dobou již byla situace Enronu zoufalá. Lay v průběhu října a listopadu nejméně šestkrát telefonoval ministru financí Paulu O'Neilovi a jeho náměstku Peteru Fisherovi se žádostí o vládní pomoc. Bushova administrativa však nechala potíží Enronu volný průběh.

Poté, co ztroskotat poslední pokus o záchranu v podobě převzetí firmy ze strany konkurenčního koncernu Dynegy, ohlásil Enron **úpadek a 2. prosince 2001** se přihlásil u bankrotového soudu podle kapitoly 11 Zákona o bankrotech k ochraně před věřiteli. Byl to dosud největší bankrot v amerických hospodářských dějinách a citelný příspěvek ke světovému rekordu za loňský rok, kdy zkrachovalo ve všech státech celkem 211 firem, z toho jen v USA 162.

Krach jedné z největších amerických firem primárně pocítili především její zaměstnanci. Více než čtvrtina z celkového počtu 21 000 zaměstnanců byla propuštěna. Další citelný úder pak znamenal pád Enronu pro jejich **penzijní úspory**. Většina pracovníků totiž své úspory v rámci podnikového penzijního připojištění investovala právě do akcií Enronu. Ty jsou ovšem dnes již bezcenné – na počátku loňského roku se sice prodávaly ještě za 83 dolary, teď jsou k máni už jen za 20 centů. Tisíce lidí tak o své celoživotní penzijní úspory prakticky přišly.

V lednu 2002 začalo **vyšetřovat** pozadí krachu také americké **ministerstvo spravedlnosti**. Hned 10. ledna ale musel oznámit sám ministr John Ashcroft, že se na průběhu šetření nebude osobně vůbec podílet, neboť před senátními volbami v roce 2000 přijal právě od Enronu sponzorský dar ve výši 50 000 dolarů. Tím se kauza začala rychle přesouvat též do politické roviny. Není divu – Enron byl největším přispěvatelem do předloňské prezidentské kampaně G. W. Bushe a celkem vydal za osm let na tři Bushovy volební kampaně 623 tisíce dolarů. Je to ovšem jen zlomek částky, kterou Enron na politiky vydal – podle nevládního Centra pro zodpovědnou politiku (Center for Responsible Studies) věnoval Enron od roku 1989 přímo na volební kampaně kandidátů jak Republikánské, tak Demokratické strany přes šest milionů dolarů. Podnikatelský krach Enronu se tak zároveň dotýká jedné z nejživějších politických otázek, s níž máme zkušenosti i u nás, totiž **financování politických stran** a vlivu peněz jednotlivých korporací na politiku vůbec.

Enron v Kongresu

Vyšetřováním okolností krachu Enronu se krom Komise pro cenné papíry a ministerstva spravedlnosti (a též očekávaných soudních procesů, neboť na Enron v lednu podalo žalobu již více než 400 zaměstnanců a akcionářů, od jednotlivců po velké korporace) začali iniciativně zabývat též zákonodárci na Kapitolu. Hned **jedenáct** sněmovních či senátních výborů hodlá vést v této věci vlastní **vyšetřování**. Zde je ovšem též kámen úrazu – jak 25. ledna upozornily The New York Times, z 248 senátorů a kongresmanů, kteří jsou členy výborů zabývajících se Enronem, jich hned 212 dostalo buď od Enronu, nebo Arthura Andersena sponzorský příspěvek na své politické kampaně. Z 57 členů klíčového sněmovního výboru pro obchod a energii dostalo peníze od Enronu 43 politiků a od Andersena dokonce 52. Předseda tohoto výboru, republikán Billy Tauzin, dostal ze všech kongresmanů vůbec největší jednotlivou částku, 57 000 dolarů od Andersena, a na rozdíl od některých svých kolegů dosud odmítl tuto částku vrátit nebo věnovat do fondu na pro-

puštěné zaměstnance Enronu. Každý z dvaceti největších příjemců sponzorských darů od Enronu je v některé z kongresových vyšetřovacích komisí.⁵⁾ Mnohá média proto oprávněně spekulují o tom, nakolik právě tyto osoby jsou těmi nejnepodjatějšími vyšetřovateli kauzy Enron.

Výpovědi před kongresovými výbory začaly **24. ledna 2002**. Pracovníci auditorské firmy Arthur Andersen (Enron jim vloni vyplatil za audit 25 milionů a za konzultantské služby 27 milionů USD) přiznali, že ve firmě proběhla v říjnu a listopadu loňského roku rozsáhlá skartace dokumentů, které se týkaly Enronu, a odpovědnost se snažili převést na mezitím již propuštěného auditora Davida Duncana. Ten však prohlásil, že jednal v souladu s pokynem vedení. Přesto šéf Andersena Joseph Bernardino tvrdí, že firma se nedopouštěla podvodů, pouze zvolila „chybný podnikatelský model“.⁶⁾ Dlouhodobé a vědomé pochybení auditora je však evidentní.

Kongresmani také začali k výpovědím předvolávat vedení samotného Enronu: 12. února se dostavil do Kongresu Kenneth Lay (mezitím 24. ledna podal rezignaci na funkci prezidenta koncernu). S odvoláním na 5. dodatek ústavy však odmítl vypovídat, stejně jako pět dalších nejvyšších představitelů Enronu, mezi nimi i bývalý šéf finančních operací Andrew Fastow. Lay si tak pouze mimo jiné vyslechl například otázku předsedy senátního podvýboru pro záležitosti spotřebitelů Byrona Dorgana: „Rekněte nám, jak je možné, že 29 vedoucích činitelů Enronu mohlo inkasovat mezi rokem 1999 a polovinou roku 2001 zisky z prodeje akcií přesahující miliardu dolarů, zatímco ostatní všechno ztratili?“⁷⁾ Například bývalý viceprezident Enronu Clifford Baxter prodal za zmíněné období akcie za 42 milionů dolarů. Přesto byl podle členky vedení Watkinsové Baxter jedním ze tří lidí, kteří v Enronu protestovali proti Fastowovým finančním machinacím s nastrojenými firmami. 26. ledna byl Baxter nalezen na houstonském předměstí mrtev poté, co spáchal sebevraždu.⁸⁾

Nový zákon o financování volebních kampaní

Případ Enron přesto již vyústil v první důležitý politický krok poslanců. Už vloni se debatovalo o nutnosti změnit zákony o financování politických kampaní. V červenci však byly návrhy odloženy a po událostech z 11. září měla Amerika jiné priority. Teprve díky kauze Enron bylo téma znovu otevřeno a **14. února** schválila Sněmovna reprezentantů tzv. **Shays-Meehanův zákon**, který je největší reformou v této oblasti od 70. let, kdy si změnu zákonů vynutila aféra Watergate. Podle nové legislativy je nyní politickým stranám zakázáno získávat od obchodních společností peníze (tzv. *soft money*, peníze darované straně) a povoleny jsou pouze příspěvky konkrétním kandidátům na jejich kampaně, přičemž zde zákon zvyšuje limit z 1000 na 2000 dolarů od jednoho dárce (tzv. *hard money*, peníze věnované přímo jednotlivým politikům). Zákon, jehož iniciátory byli republikán Christopher Shays a demokrat Martin Meehan, dále zavádí restrikce na útočné předvolební šoty v televizi a rozhlasu, které jsou nyní nejvlivnějším prostředkem politic-

kých kampaní. Vedení republikánů, kteří mají ve sněmovně většinu, bylo na čele s vůdcem této většiny Dickem Armeym silně proti. Zákon, který kritizoval též mluvčí Bílého domu Ari Fleischer, však prošel poměrem hlasů 240 ku 189, když k demokratům (až na 12 hlasovali všichni pro) se přidalo i 41 republikánů.⁹⁾

Abý zákon vstoupil v platnost, musí jej schválit i Senát. Ten však již vloni přijal vlastní návrh reformy financování politických kampaní, jehož hlavním autorem byl senátor John McCain, jenž téma peněz v politice výrazně akcentoval ve svém nakonec jen těsně neúspěšném boji v primárkách proti Bushovi v roce 2000. Senátoři se tak nyní musí rozhodnout, zda oba zákony sloučí do jedné legislativní normy, nebo přijmou návrh sněmovny. Vedení republikánů i v Senátu slibuje ostrou opozici proti snaze demokratů objem peněz v politice omezit.¹⁰⁾

Enron v Bílém domě

Demokraté se snaží celý skandál využít k oslabení pozice George Bushe, který je znám velmi blízkými vztahy s Kennethem Layem z dob svého působení v Texasu – v několika nyní uvolněných dokumentech jej Bush nazýval familiárně „Kenney Boy“.¹¹⁾ Oponenti vlády se snaží především dokazovat, že energetický koncern Enron hrál klíčovou roli při formulaci nové **vládní energetické koncepce**, kterou vloni v květnu představil tým viceprezidenta Dicka Cheneyho. Právě na něj také míří největší nápor **kongresového kontrolního úřadu** (General Accounting Office – GAO), jenž se snažil přimět Cheneyho, aby vydal dokumenty týkající se loňských šesti schůzek s lidmi z Enronu v době práce na vládní energetické politice, aby mohlo být prošetřeno podezření z korupce či nepřiměřeného lobbingu. Cheney to však odmítl a předseda GAO David Walker oznámil, že podá **na Bílý dům žalobu**, aby byly tyto dokumenty zveřejněny. GAO tak poprvé v historii povede k soudu některou z federálních institucí – a hned tu nejvyšší. Tento aspekt celé kauzy obzvlášť připomíná aféru Watergate, kdy se na počátku 70. let Nixon vzpíral vydat záznamy z jednání, která v Bílém domě probíhala. Bush také navíc dosud odmítá návrhy senátora Hollingse, aby k celému případu jmenoval zvláštního vyšetřovatele, což je instituce, kterou máme ještě v živé paměti z Clintonových afér White-water a Lewinská.

Blízké kontakty mezi republikánskou administrativou a lidmi z Enronu jsou však nepopíratelné. Hlavní ekonomický poradce G. Bushe Lawrence Lindsay a hlavní obchodní vyjednavce USA Robert Zoellick byli před nástupem do vládních služeb na výplatní listině placených poradců Enronu (stejně jako např. vlivní komentátoři William Kristol či Paul Krugman).¹²⁾ V lednu 2001 například Lay napsal personálnímu řediteli Bílého domu Clayi Johnsonovi dopis, obsahující seznam osmi lidí, které Enron doporučoval ke jmenování do Federální komise pro regulaci energetiky (Federal Energy Regulation Commission – FERC). Dva ze jmenovaných Bush opravdu do funkce dosadil: Pata Wooda, blízkého Layova přítele, dokonce na místo předsedy této vlivné komise.¹³⁾ Škodolibou radost měli ovšem republikáni poté, kdy vyšlo najevo, že na jaře 1999 nabízel

Lay místo ve správní radě Enronu tehdejšímu demokratickému ministru financí Robertu Rubinovi poté, co ten dal najevo záměr opustit politiku. Rubin dal nakonec přednost práci pro finanční skupinu Citigroup za roční plat čtyřicet milionů dolarů, přesto koncem loňského roku volal na ministerstvo financí, zda by nová vláda nemohla tehdy již krachujícímu Enronu nějak vypomoci.

Mezinárodní aspekty

Zatím není možné dohlédnout, zda se objeví nějaké nezvratné důkazy o korupci současné administrativy lidmi z Enronu. Přesto má skandál vliv i na mezinárodní pozici Spojených států a zasahuje také některé další země.

Největší problémy má s Enronem labouristická vláda Tonyho Blaira ve Velké Británii. Opozice již interpelovala ve sněmovně ohledně kontaktů několika ministrů Blairovy vlády s vedením Enronu v roce 1998 (nemohl mezi nimi pochopitelně chybět vyhlášený skandalista Peter Mandelson, který byl kvůli jiným skandálům donucen dokonce dvakrát podat demisi z prvního Blairova kabinetu). Blair odmítl jakékoli podezření, musel však potvrdit, že Labouristická strana přijala od Enronu 51 000 dolarů ve formě sponzorského příspěvku na jednu stranickou akci.¹⁴⁾ Ministryně průmyslu a obchodu Patricia Hewittová nyní také zahájila šetření, jak by se do budoucna dalo zabránit náhlým krachům mamutích podniků, jako byl Enron.

Dalším Britek zapojeným do celé záležitosti je bývalý konzervativní ministr a nynější člen Horní sněmovny lord Wakeham. Ten byl totiž členem správní rady Enronu v době, kdy rada několikrát pozastavila vnitřní etický kodex firmy, aby mohly v roce 1999 proběhnout některé Fastowovy finanční operace.¹⁵⁾

Krach Enronu také vyvolal nové kolo obchodních sporů mezi Spojenými státy a Evropskou unií. Člen Evropské komise Frits Bolkestein navrhl, aby americké úřady uznávaly pro firmy z Evropy, které operují ve Spojených státech, Mezinárodní účetnické standardy (IAS), používané v Evropské unii. Kritizoval také ve Spojených státech používané Všeobecné přijaté účetnické zásady (GAAP), které prý umožňují podobně neprůhledné účetnictví, jaké vedl Enron – The Economist psal ironicky o „kreativním“ či „neortodoxním“ vedení účtů. Americký Wall Street Journal však oponoval, že i v Evropě je účetnictví mnoha velkých firem vedeno velmi neprůhledně, a jmenoval např. německou firmu Siemens.¹⁶⁾

Škodolibou radost z krachu Enronu a politických konotací, které mohou vyvolat mohutný skandál, měla pochopitelně též média ve třetím světě, jehož citlivost na americké kroky je zjitřena debatami o možných dalších cílech protiteroristické kampaně. Například *The Straits Time of Singapore* s hořkou vzpomínkou na asijskou finanční krizi v roce 1997 připomíná, jak USA tehdy asijským ekonomikám vyčítaly netransparentnost hospodaření a propojení asijských korporací s vysokou politikou, a dodávají, že nyní je jasné, jak pokrytecká prohlášení to byla. Také indický *Business Standard* tvrdí, že „USA už nebudou moci kázat ostatním“, jak má vypadat správný kapitalismus.¹⁷⁾ Stejně jako na americké půdě, ani na meziná-

rodní rovině však dosud není možné odhadnout, zda bude mít celá záležitost kolem Enronu krom momentálních dopadů ekonomických také nějaký trvalejší vliv na posun rozložení politických sil a způsob, jakým je americký hospodářský systém vnímán.

jiri ellinger@seznam.cz

¹⁾ Je zcela příznačným rysem současné Ameriky, že společnost Artisan TV už oznámila chystané zpracování televizního seriálu o celém případu. Na scénáři se má podílet i Lowell Bergmann, spoluautor scénáře oscarového snímku *The Insider*, v němž odhaloval nekalé praktiky tabákového průmyslu.

²⁾ Allan Sloan, Enron's Failed Power Play. *Newsweek*, 3/2002, 21. 1., s. 32–36.

³⁾ Michael Duffy, What Did They Know... And When Did They Know It. *Time*, 4/ 2002, 28. 1., s. 30–36.

⁴⁾ K Fastowovým obchodním trikům s firmami JEDI (jméno této postavy ze Star Wars je zároveň kryptonimem vysoce ztrátového projektu Joint Energy Development Investments, ve kterém se Enron spojil s Californian Public Employees Retirement System, tzv. Calpers) nebo Chewco, viz *Newsweek* 3/2002 nebo Daniel Kadlec, Who's Accountable, *Time*, 3/2002, 21. 1., s. 28–34.

⁵⁾ *International Herald Tribune*, 26. – 27. 1. 2002, s. 3.

⁶⁾ *Hospodářské noviny*, 22. 1. 2002, s. 17.

⁷⁾ Podle zprávy ČTK, 12. 2. 2002.

⁸⁾ *International Herald Tribune*, 26. – 27. 1. 2002, s. 1, 3.

⁹⁾ <http://europe.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/02/14/campaign.finance/index.html>

¹⁰⁾ V roce 1999/2000 bylo ve Spojených státech celkově korporacemi, odbory či jednotlivci vydáno na podporu politických kampaní jednotlivých politiků 1,2 miliardy dolarů. *Hospodářské noviny*, 25. 1. 2002, s. 5.

¹¹⁾ Ke vztahu Bush – Lay viz např. Adam Zagorin, The Trail Out of Texas. *Time*, 18. 2. 2002, s. 43–47.

¹²⁾ K celkové mediální strategii Enronu viz Joe Stephens, Enron Used Computers to Set Its Influence-buying Strategy. *International Herald Tribune*, 11. 2. 2002, s. 5. Zároveň však z pravice zaznívá názor, že celá skandalizace vlády je pouze umělé vyvolaným politickým tahem liberálních médií. Tento spor zapadá do současné debaty, již rozvířilo vydání bestselleru televizního žurnalisty Bernarda Goldberga *Bias: A CBS Insider Exposes How the Media Distort the News*, v němž Goldberg obviňuje hlavní média z liberální a levicové předpojatosti a zkreslování zpráv v neprospěch republikánů. S rozečtenou kontroverzní knihou o spiknutí liberálních médií proti pravicové vládě byl k vidění nedávno i prezident Bush.

¹³⁾ *Time*, 18. 2. 2002, s. 43–47.

¹⁴⁾ Blair Foes Demand Inquiry on Enron. *International Herald Tribune*, 30. 1. 2002, s. 1 a 5.

¹⁵⁾ *International Herald Tribune*, 22. 1. 2002, s. 9. Členkou správní rady Enronu tehdy byla i Wendy Grammová, která jako vládní úřednice v roce 1993 důrazně obhajovala vyjmutí obchodů s elektřinou z vládní regulace. Ještě téhož roku byla zaměstnána u Enronu. Její muž Phil Gramm, senátor za Texas, dostal během posledních deseti let od Enronu na své politické kampaně téměř 100 000 dolarů. Srv. Karen Timulty, Michael Weisskopf, What 6 Million USD Can Buy. *Time*, 28. 1. 2002, s. 34–35.

¹⁶⁾ *Hospodářské noviny*, 25. 2. 2002, s. 18.

¹⁷⁾ Srv. After Enron, the World Cries Foul. *International Herald Tribune*, 4. 2. 2002, s. 1 a 8.

Právní subjektivita severoamerických domorodců z pohledu mezinárodního práva

PETR ANDĚL

Historický precedent svědčící o mezinárodněprávní subjektivitě Indiánů v minulosti

Již od samého prvopočátku stýkání se Evropanů s americkými domorodci byly jejich vzájemné vztahy hluboce ovlivňovány zvyky a normami mezinárodního práva. Projevem tohoto faktu bylo časté uzavírání smluv mezi vládami evropských států a Indiány. Prvním Evropanem, který prozkoumal vztahy Evropanů a Indiánů z hlediska právního, byl Francisco de Vitoria (1480–1546), profesor teologie na univerzitě v Salamance. Podle něho byl nárok Evropanů na americkou půdu z titulu práv objevitele falešný. Práva objevitele se totiž vztahovala jen k zemi bez vlastníka, či obyvatele (res nullius). Domorodci byli tedy z pohledu dobového mezinárodního práva suveréni a jako takoví mohli plně využívat svého práva vyjednávat a uzavírat mezinárodní smlouvy s evropskými národy. V rámci objektivit je však třeba říci, že Vitoriovu názory nebyly ve své době široce přijímány. Je třeba zmínit i to, že sám Vitoria vypracoval teorii ospravedlňující podmanění Indiánů na základě jejich civilizační inferiority.¹⁾ Vitoria považoval Indiány politicky za inferiorní, ale z hlediska právního za rovnocenné.

Spojené státy po dosažení nezávislosti jasně jednaly s indiánskými kmeny jako se suverénními státy, navazovaly s nimi normální diplomatické styky a vedly s nimi i „regulérní“ války. O tom svědčí i text **Výnosu o severozápadu** (The Northwest Ordinance, 1787), hovořící o tom, že indiánská zem, majetek i svobody musí být vždy respektovány, vyjma období spravedlivé a zákonné války vyhlášené Kongresem.²⁾ To by tedy mohlo být důkazem uznání rovnoprávného postavení indiánských kmenů a Spojených států, alespoň po právní stránce. V roce 1871 se ale situace změnila, **Kongres zakázal další uzavírání smluv** (treaties) s Indiány. Další ujednání s Indiány se nazývala již jen dohodami (agreements). Ve stručnosti lze říci, že se v dobách, kdy o americký kontinent soupeřily evropské velmoci, Velká Británie, Francie a Španělsko, dostaly některé indiánské kmeny do pozice strategického jazyčku na vahách. Proto jim byla mezinárodními smlouvami garantována suverenita. Po skončení tohoto zápasu mezi evropskými mocnostmi poklesla z evropského úhlu pohledu i důležitost vztahů s Indiány, se kterými se začalo jednat z pozice síly. Avšak navzdory snahám Kongresu snížit statut domorodců, **Nejvyšší soud USA** vždycky **podpořil argument domorodců, že tyto smlouvy jsou nástrojem**

platných ujednání mezi dvěma partnery.³⁾ Dokonce i nejvyšší zákon USA jasně hovoří o smlouvách s Indiány jako o součásti ústavy a uznává Indiány za kompetentní stranu k uzavírání smluv.⁴⁾

Důvody svědčící pro právní subjektivitu domorodců dnes

Z pohledu mezinárodního práva by mohli dnešní Indiáni získat statut nezávislého státu, pokud by byla uplatněna **konvence z Montevidea z roku 1933** a její **definice státu**. Podle této konvence musí každý stát splňovat čtyři podmínky, aby mohl být za stát považován: musí mít **území, obyvatelstvo, vládu** a musí být **schopen vstupovat do mezinárodních vztahů** a podílet se na nich. Tyto podmínky některé kmeny splňují.

Za důkaz participace Indiánů v mezinárodním společenství lze považovat staré indiánské smlouvy i pokusy současných Indiánů zasahovat do činnosti mezinárodního společenství v souvislosti s prosazováním práv domorodců. Existence území spravovaných podle indiánských zákonů je též zřejmá.

Mnozí severoameričtí Indiáni žijí dodnes podle vlastních právních a politických pravidel a zákonné normy USA (či Kanady) prostě ignorují. Federální úřady to tolerují. Politický systém kmenů, které se své suverenity nikdy nevzdaly, nebyl zformován v rámci federálního systému USA. Jejich území je spravováno podle kmenových zákonů za pouhého dohledu USA. Rezervace mohou být proto také viděny jako protektoráty.⁵⁾

Zajímavým „výstřelkem“ z pohledu mezinárodněprávní subjektivity Indiánů byla i účast indiánských bojovníků v první světové válce. Podle některých svědčí o asimilaci Indiánů, podle jiných jen dala průchod bojovnosti, přirozenému projevu indiánské kultury. Jisté ale je, že **Irokézská konfederace vyhlásila formálně válku Německu jako svrchovaný stát**. Vyhlášení války mocnostem osy ve druhé světové válce v červnu 1942 bylo však přijato již jen jako akt jedné z frakcí Irokézů, a ne celé konfederace. Irokézští bojovníci šli do války dobrovolně, jejich kmeny totiž odmítly spolupracovat při zavádění nucených odvodů do armády USA, ty byly vnímány jako útok na kmenovou suverenitu. V roce 1924 byla dokonce vznesena námitka, že zákon, který roku 1924 udělil občanství některým Indiánům, byl neústavní, protože porušoval suverenitu indiánských kmenů. Soud tuto námitku ale zamítl. Od těch dob zdůvodňují Irokézové účast svých bojovníků ve válce jako plnění Jayovy smlouvy o ukončení

veškerého nepřátelství mezi Irokézí a USA z roku 1794.⁶⁾

Fakta svědčící proti mezinárodněprávní subjektivitě Indiánů

Proti mezinárodněprávní subjektivitě svědčí to, že **právo na sebeurčení** národů bylo **zpočátku OSN jasně chápáno v souvislosti s procesem dekolonizace**. Teprve od roku 1966 začíná převažovat pojetí zahrnující právo na sebeurčení všech utlačovaných národů. Závěrečný akt Helsinské konference pak jasně svědčí o tomto vývoji.

Ti, kdo se chtějí vypořádat s následky nepravostí na nich páchaných, se však musí vyrovnat s řadou koncepčních problémů. Za prvé, není jednoduché přesně definovat ty, kdo jako národ mají nárok na výše vyjmenovaná práva. Mezinárodní soud roku 1970 podal v případě řecko-bulharského sporu definici toho, co to je národ. Jedná se o skupinu osob žijící v dané lokalitě, mající stejný rasový či etnický původ, stejné náboženství, jazyk a tradice. Spjuje je vědomí vzájemné solidarity, které si za hlavní cíl klade zachování společných tradic. Ve skutečnosti ale rozhodují politické síly o tom, čím nárok bude shledán oprávněným.

Velkým problémem práva na **sebeurčení** je to, že **koliduje s klíčovými právy na zachování územní integrity státu**, či dokonce s právem majoritní společnosti na sebeurčení. Důsledné uplatňování práva na sebeurčení by mohlo tedy způsobit více problémů, než vyřešit. Právo na sebeurčení není proto možné uplatnit ve všech případech. Dalším problémem při posuzování nároků na národní sebeurčení je hledisko času. Většina odborníků bude zřejmě souhlasit s tím, že **po uplynutí nějaké dostatečně dlouhé doby po ztrátě suverenity může dojít k zániku, či omezení práva daného národa na sebeurčení**. Není zde ale možno stanovit nějaký přesný časový limit. Chybí též přesná definice toho, jak dlouho musí být vznášen nárok na sebeurčení, aby jej mezinárodní komunita vzala na vědomí.

Dalším problémem je vztah národního sebeurčení a demokratického politického zřízení s reprezentativní vládou. Demokratická vláda by měla sama zajišťovat a garantovat základní lidská práva, rovnost mezi občany a měla by umožnit všem jedincům rozvíjet svobodně vlastní kulturu. Zbývá tedy otázka, zda mohou být i v demokratických zemích vznášeny legitimní nároky na národní sebeurčení.

Nelze opomenout ani to, že **přiznání mezinárodněprávní subjektivity domorodcům většinou závisí do značné míry na postoji a ochotě vládnoucích, či většinové skupiny obyvatel země akceptovat tento statut**. Není proto bez zajímavosti, že Nejvyšší soud USA v 19. stol. v klíčových případech týkajících se práv Indiánů, **Worcester v. Georgia** (1832) a **Cherokee Nation v. Georgia** (1831), došel ústy Johna Marshalla k závěru, že indiánské kmeny představují odlišné a značně autonomní po-

litické společenství, podřízené ale svrchovanosti a autoritě USA.⁷⁾ Přičemž se zdá, že tento názor zatím přetrvává.

Mezinárodní uznání

Ve prospěch možnosti přiznání mezinárodní subjektivity některým indiánským kmenům svědčí však v konečném stadiu i jisté mezinárodní uznání, kterého se dostalo zejména irokézským kmenům a které velmi tolerantně snáší vláda Spojených států.

Ve dvacátých letech dvacátého století cestoval do Evropy jako vyslanec Konfederální rady Irokézů u Grand River **Deskaheh**, příslušník kmene Cayuga, aby obhájil před britským Úřadem pro kolonie a před **Společností národů** v Ženevě tezi, že se Irokézo-ové nikdy nevzdali své suverenity. Celou dobu cestoval na **irokézský pas** a záležitost Irokézů značně zpopularizoval.⁸⁾

Indián z kmene Tuscarora – **Wallace „Mad Bear“** – se zase s nesmírným zápletem podílel na navazování styků a **spolupráce mezi Indiány Severní a Střední Ameriky**, procestoval celou zmíněnou geografickou oblast. Od těch dob mají Irokézo-ové u mezinárodního společenství velmi dobrou pověst. V roce 1984 se podíleli na sepsání návrhu Deklarace základních práv domorodého obyvatelstva v Panamě. Roku 1986 náčelník kmene Onodaga Leon Shennendoah navrhl před Valným shromážděním OSN zastavení palby v Nikaragui. Roku 1987 byli náčelníci kmene Onodaga pozváni do Bogoty, aby zde podpořili Indiány kmene Miskito při mírových jednáních se sandinistickou vládou Nikaragui. Ve dnech 22. a 23. listopadu 1993 se zase zúčastnila delegace kmene Onodaga konference OSN s názvem **Pláč země**, kde prezentovala odkaz ekologie přírodních národů. Všichni její členové přicestovali samozřejmě na **irokézské pasy**.⁹⁾

Pozoruhodné je i to, že dvacet severoamerických indiánských kmenů společně založilo organizaci **The Council of Energy Resource Tribes**, která v sedmdesátých letech dvacátého století **konzultovala se státy OPEC**, jak efektivněji využívat nerostné zdroje, nacházející se na jejich kmenových územích.¹⁰⁾

Sebevědomí některých kmenů pak vzrostlo do takové míry, že **23. září 1995 vyhlásil kmen Saugeen Ojibway**, vzhledem k údajné neschopnosti kanadské vlády zajistit naplňování zákona o rybolovu, **úmysl převzít kontrolu nad úsekem 200 mil širého pobřežního pásma** v zátoce sv. Jiří na Huronském jezeře.¹¹⁾

Závěr

Vzhledem k větší mediální viditelnosti nároků amerických domorodců jsou v poslední době naděje na naplnění jejich národního sebeurčení větší, než byly kdy dříve. Postoj bílého obyvatelstva k Indiánům se též od dob kolonizace velmi změnil, většina bělochů přiznává Indiánům nárok na určité odškodnění za utrpění historické krivdy. Vláda Spojených států se dokonce sama před zraky mezinárodního společenství zavázala při podpisu

Závěrečného aktu Helsinské konference v roce 1975 k respektování práv původních obyvatel kontinentu. Ta byla zahrnuta do třetího oddílu věcí projednávaných na konferenci.

Jisté však je, že možnost dosažení národního sebeurčení severoamerických domorodců závisí na podpoře a sympatiích majoritního obyvatelstva, a tedy i převážně jím volené vlády. Principy sebeurčení, pokud chtějí dojít naplnění, nesmějí v žádném případě křížit vitální zájmy této vlády, neboť je to její ochota a ne podpora mezinárodního společenství či mezinárodním právem podložené argumenty, kdo rozhoduje o udělení autonomie či formální nezávislosti. Téměř jisté je i to, že vládu USA ani Kanady nemůže udělení formální nezávislosti indiánským kmenům nějak viditelně poškodit. Tyto i nadále zůstanou závislé na jejich velkých trzích, jejich ekonomické moci i ochraně. Mohlo by to těmto vládám paradoxně ušetřit mnohé sociální výdaje spojené s podporou obyvatel rezervací. V rezervacích těžené suroviny by musely být i nadále dopravovány přes území majoritních vlád a tam zpracovávány. Kanadská ani americká vláda tedy nemá žádný důvod, aby domorodce podněcovala k nespokojenosti a k rebeliím.

Jako důkaz tohoto tvrzení může sloužit i vytvoření Innuitské provincie Nunawut na území Kanady v roce 2000. Myslím si, že rozšiřování autonomie či suverenity domorodců se v USA a v Kanadě obejde bez velkých problémů. Stane se však precedentem, který bude motivovat k dosažení autonomie, či nezávislosti i mnohé kmeny žijící v zemích, které ještě na tento proces předání pravomocí zpět do rukou domorodců nejsou zralé. To by mohlo vést k mnohemu krveprolití. Je klíčové uvědomit si, že v USA a v Kanadě mají snahy domorodců o emancipaci určitou podporu vlády, i to, že mezinárodní společenství může do takovýchto sporů zasahovat jen velmi omezeně.

¹⁾ Claire Palley, „The Role of Law in Relation to Minority Groups“ in Anthony E. Alcock, B. K. Taylor, J. M. Welton, eds. (1979) *The Future of Cultural Minorities*. N. Y.: St. Martins Press, 120.

²⁾ Tzvetan Todorov (1984), *The Conquest of America*. Harper Colophon Books, 150.

³⁾ Donald A. Grinde, Jr. (1993), „The Iroquois and the Nature of American Government“, *American Indian Culture and Research Journal*, v. 17, no. 1: 153–173.

⁴⁾ <http://www.geocities.com/CapitolHill/8366/indian.html>

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ Ibid.

⁷⁾ Ibid.

⁸⁾ *Cherokee Nation v. Georgia*, 30 U.S. (5 Pet.) 1, 16 (1831). *Worcester v. Georgia*, 31 U.S. (6 pet.) 515, 559–60 (1832).

⁹⁾ <http://www.geocities.com/CapitolHill/8366/indian.html>

¹⁰⁾ Ibid.

¹¹⁾ <http://www.certreearth.com/2000/summer/indianpioneers.shtml>

¹²⁾ Text deklarace: <http://forests.org/archive/>

ÖVP

ERHARD BUSEK

proevropská strana od první hodiny

Nejnáléhavějšími cíli rakouské zahraniční politiky v letech 1945–1955 bylo uzavření Státní smlouvy a odchod všech okupačních vojsk. ÖVP (Österreichische Volkspartei – Rakouská lidová strana) se však přesto již od začátku vyslovovala pro vizionářský cíl sjednocení Evropy.

Rakouská lidová strana se zúčastnila prvního kongresu evropských křesťansko-demokratických stran (27. 2. – 2. 3. 1947, Luzern), který vedl k založení Nouvelles Equipes Internationales (NEI). Na popud generálního tajemníka ÖVP Felixe Hurdese byla na kongres NEI v Lucembursku (29. 1. – 1. 2. 1948) pozvána rovněž německá delegace, jejíž vůdce, tehdejší vrchní starosta Kolína nad Rýnem Konrad Adenauer, navrhl „společnou správu evropského surovinného průmyslu“. Tato myšlenka byla o několik let později realizována v podobě „Evropského společenství uhlí a oceli“ (ESUO, popř. Montánní unie), které představovalo základní východisko pro další kroky integrace Evropy.

Třetí kongres sdružení křesťansko-demokratických stran (17. – 19. 9. 1948, Den Haag) znamenal podle slov Felixe Hurdese „významný pokrok na cestě ke sjednocení Evropy“. Kongres se vyslovil „pro svolání evropského shromáždění“, jež by mělo navrhnout praktická opatření, „aby tak bylo možné vytvořit hospodářskou a politickou unii svobodné a demokratické Evropy“.

Tím byla vytyčena cesta, jež nakonec vedla k založení Evropské rady (5. května 1949) a k vyhlášení Schumanova plánu (9. května 1950).

I přes zřetelné protesty sovětské okupační správy se Figlova vláda 8. července 1947 rozhodla zúčastnit se konference o Marshallově plánu a vstoupit do Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Figlova vláda a ministr zahraničí Gruber od svého záměru neustoupili ani poté, co Sověti, kteří společně se svými satelitními státy bojkotovali iniciativy evropského společenství, zatklí a deportovali sekční šéfovou Margareth Ottillingerovou, jež byla pověřena provedením Marshallova plánu.

Velkou perspektivu sjednocení Evropy nastínil Leopold Figl již při spolkovém sjezdu Rakouské lidové strany v roce 1951, uprostřed studené války, když upozornil, že to byl právě Marshallův plán, který vedl k hospodářské spolupráci evropských států včetně Rakouska. Všechny tyto okolnosti, k nimž patřil i Schumanův plán, „poukazují na nutnost souběžného politického slou-

čení evropských států. To, čemu doposud bránila víra v suverenitu jednotlivých národů, nyní povolna vzejde z potřeby doby: sjednocená Evropa, jejíž suverenita by měla být nadřazena nárokům jednotlivých národů na vlastní svrchovanost. ... Tato cesta je ještě stále poseta množstvím překážek, a přesto se nám jeví, že se myšlenka evropského sjednocení v tvrdé nutnosti dějinného vývoje postupně zbavuje svého původně utopického charakteru a vstupuje do stadia své realizace. Tím by byl v Evropě – pokud máme na mysli Evropu demokratických svobod – stvořen řád s ekonomickým potenciálem, jenž by umožnil řešení oněch početných ekonomických a sociálních problémů, které jednotlivými národními ekonomikami doposud nemohly být vyřešeny. Skrze sjednocenou Evropu bychom se však podstatně přiblížili ještě k jinému cíli: k cíli vyššího zabezpečení světového míru.“

V rezoluci spolkového sjezdu strany z roku 1952 je mimo jiné zdůrazněno: „Rakousko se chce rozvíjet a sloužit světu v nové, sjednocené a mírumilovné Evropě ve smyslu jejího historického poslání.“

Po uzavření Státní smlouvy dalo Rakousko svým vstupem do OSN (14. prosince 1955) a do Rady Evropy (14. dubna 1956) zřetelně najevo, že je rozhodnuto zastávat neutralitu aktivnějšího rázu, než jak tomu bylo v případě Švýcarska. Spolkový kancléř Raab prohlásil, že vstup do Rady Evropy znamená „přihlášení se ke společným tradicím a dějinám, ke společným hodnotám našeho kontinentu, s nímž se naše země cítí být svázána“.

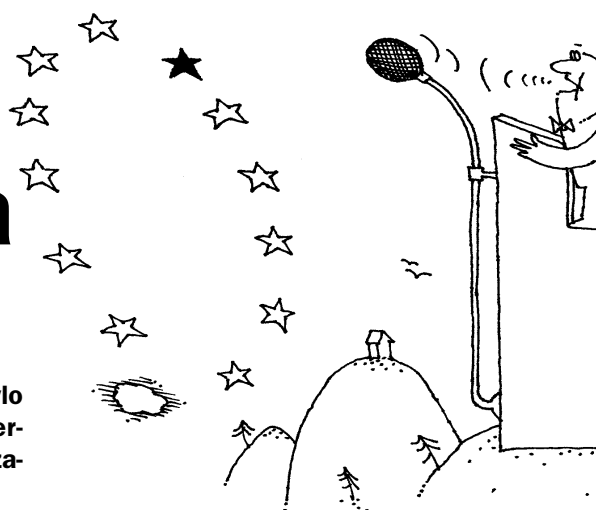
Po podepsání Římských smluv (25. března 1957) a vzniku Evropského hospodářského společenství (EHS) bylo Rakousko postaveno před otázkou, jakým způsobem má řídit svůj vztah k těmto institucím, které pro jeho zahraniční obchod představovaly nejdůležitější část evropského trhu. Bylo zřejmé, že Sovětský svaz jakožto signatářská mocnost Státní smlouvy striktně odmítne členství Rakouska v EHS. Proto se Rakousko 20. listopadu 1959 rozhodlo pro spoluzaložení Evropského sdružení volného obchodu (EFTA). Zatímco pro ÖVP členství v EFTA představovalo pouze pře-

chodné řešení, jež by postupně vedlo k asociaci s EHS, uvnitř SPÖ vládly závažné stranicko-politické výhrady vůči EHS a jeho politice sociálního tržního hospodářství. Vicekancléř Bruno Pittermann upozornil (28. června 1959) na skutečnost, že „blok občanských stran, jenž se v EHS začíná rysovat, zavádí do této instituce vývoj, proti kterému ... je nutné včas vystoupit“. Ještě v roce 1961 se tehdejší ministr zahraničí Bruno Kreisky domníval, že musí varovat svého vládního partnera ÖVP před sblížením Rakouska s EHS.

Rakouská lidová strana naproti tomu ve své evropské politice již od začátku sledovala aktivnější a rozsáhlejší linii. V roce 1958 přijala ÖVP svůj program zásad s názvem „Co chceme“, ve kterém stálo: „Přikláníme se k procesu sjednocení Evropy. Křesťansko-demokratická koncepce Evropy nespočívá ani na pouhých hospodářských výhodách, ani na pouhých tradicích. Jsme připraveni se tvůrčím způsobem podílet na uskutečňování mírumilovné evropské spolupráce.“ V akčním programu, který spolkovému sjezdu ÖVP předložil tehdejší salcburský zemský hejtmán Josef Klaus, signalizoval již samotný titul „Připravit Rakousko pro Evropu“, že zde byla celá politika postavena pod společného jmenovatele integračních požadavků, což bylo také vyjádřeno především v prvním programovém bodě „Evropského plánu výplat“ (Europa-Lohn-Plan).

Dne 15. prosince 1961 podala Gorbachova vláda do Bruselu žádost o přidružení (podle čl. 238 Římské smlouvy). Navzdory snahám spolkového kancléře Klause (1964–1970), který kladl na zdárné ukončení rozhovorů s Evropským hospodářským společenstvím vysokou prioritu, mohla být dohoda mezi Rakouskem a EHS podepsána až 22. června 1972. Rakousku bylo díky jeho permanentnímu úsilí okamžitě zaručeno třicetiprocentní snížení cel.

Cílem ÖVP přitom však nadále byla snaha o plné členství Rakouska v Evropském společenství. Po opětovném vstupu ÖVP do vlády (v roce 1987) došlo i k aktivizaci evropské integrační politiky Rakouska, která byla předtím po dlouhá léta zanedbávána.

Dne 6. ledna 1988 se ÖVP v Maria Plain rozhodla co možná nejrychleji realizovat plné členství Rakouska v Evropském společenství a přijala tak usnesení Mladé ÖVP z roku 1985. Evropská komise ÖVP ustavená v Maria Plain vypracovala ještě v tomtéž roce pod vedením Martina Purtschera jasnou definici stanovisek v oblastech zahraniční politiky, práva, hospodářství, sociální sféry, kultury a vzdělávání. Na projektu pracovaly tři skupiny expertů, vedené Andreasem Kholem, Wolfgangem Schüsslem a Erhardem Busekem. Dne 23. září 1988 vyzvala ÖVP vládu, aby žádost o vstup podala již v roce 1989.

Když po dlouhém naléhání ÖVP došlo 26. června 1989 mezi vládnoucími stranami konečně ke shodě ve věci dalšího postupu v integrační politice, přijala Národní rada 29. května 1989 za podpory hlasů z ÖVP, SPÖ a FPÖ usnesení, které vstup do Evropského společenství doporučilo, a dne 17. července 1989 mohl ministr zahraničí Mock žádost o vstup Rakouska podat v Bruselu.

Dne 12. prosince 1992 se špičky Evropského společenství v Edinburghu rozhodly zahájit s Rakouskem, Finskem, Norskem a Švédskem rozhovory o vstupu.

Mezitím jednala s Evropským společenstvím také EFTA – za obzvláštní angažovanosti Rakouska v osobě tehdejšího ministra hospodářství Schüssela. Předmětem jednání byl Evropský hospodářský prostor, který vstoupil v platnost 1. ledna 1994 a znamenal přijetí „čtyř svobod“ a 459 směrnic Evropského společenství, ovšem bez práva spolurozhodování, které zaručuje pouze plné členství v Evropské unii.

Při vstupních rozhovorech Rakouska s Evropským společenstvím se ministru zahraničí Mockovi, ministru zemědělství Fischlerovi a ministru hospodářství Schüsselovi podařilo dne 1. března 1994 dosáhnout rozhodujícího průlomu, který se týkal především trvalé redukce škodlivin v tranzitní dopravě a plateb Evropské unie v rámci přizpůsobení cen v zemědělství.

Když byly rozhovory ukončeny a obyvatelstvo v referendu 12. června 1994 převážnou většinou hlasů potvrdilo platnost smlouvy o vstupu, dosáhla ÖVP svého ústředního cíle, který odhodlaně sledovala téměř 50 let.

Rakousko dnes ve společenství evropských demokracií opět zaujímá ono místo, které ve svých tisíciletých dějinách zaujímalo jako země v srdci Evropy v těch nejrozmanitějších formách. Rakousko se bude i nadále aktivně zasazovat o Evropu míru a bezpečí, solidarity a společných hodnot.

○

Stagnace japonské ekonomiky:

otázka diagnózy a účinných receptů

Cesta Japonska na přední místo mezi hospodářsky nejsilnější a technologicky nejrozvinutější země byla imponující. Obdivuhodně využilo obnovy válkou zničeného hospodářství k vybudování mohutného moderního průmyslu a v tempech růstových ukazatelů předstihlo všechny rozvinuté tržní ekonomiky. Počátkem 90. let byl však dynamický rozvoj vystřídán útlumem a Japonsko se z pozice zdravě progresivní ekonomiky transformovalo do role churavějícího pacienta, jenž sice podstupuje léčebné kúry, avšak jeho stav zatím nevede k optimistickým prognózám.

Po náznacích zlepšení přicházejí recese, průmyslová výroba se propadá, zadluženost veřejných financí je varovná, bankovní sektor je zahlcen špatnými úvěry a řada podniků je předlužených. Analytikové se vzácně shodují, že stagnace japonské ekonomiky přetrvává v nejnevhodnější době, ohrožuje prosperitu ve světovém měřítku, a zvláště pak v asijském regionu. Mimořádnou pozornost poutá otázka jednak příčin tohoto vývoje a jednak účinných receptů a východisek.

Standardně zmiňované a oceňované faktory japonského hospodářského zázraku se z dnešního pohledu jeví rozporuplněji. Přezívání, mnohdy spíše inercie, některých tradičních koncepcí a přístupů v době převratných změn globalizovaného světového hospodářství vyvolává pochybnosti. Zejména jde o značný rozsah státního intervencionismu a ochrannářství a o sporné nástroje, s jejichž pomocí jsou rozvojové záměry prosazovány. Stranou zájmu nejsou ani osobité sociálně-ekonomické a kulturní charakteristiky japonské společnosti, respektive jejich růstové implikace. Vedle dřívějších úspěchů se zjevně kumulovaly nejrůznější deformace, které lze již těžko napravovat bez hlubších strukturálních reforem. Po stručné rekapitulaci hlavních faktorů poválečného vzestupu Japonska se pokusíme utřídit stěžejní problémy či úzká místa ekonomického růstu a posléze naznačit směry možného řešení.

Připomeňme nejprve, že v důsledku škod ve druhé světové válce přišlo Japonsko přibližně o čtvrtinu veškerého výrobního zařízení a ztratilo své zahraniční investice. I když utrpělo větší ztráty na lidech i materiálních hodnotách než Německo a Itálie, rozvíjelo se rychleji. V období let 1950–1960 dosahovalo průměrných ročních temp růstu HDP ve výši 9,5 procenta, zatímco v SRN to bylo 7,6 procenta, v Itálii 5,9 procenta a v USA 3,3 procenta. V další dekádě se růst ještě zrychlil a podíl japon-

ských vývozu na celosvětovém objemu se zvětšil z 1,5 procenta roku 1950 na 7,8 procenta roku 1971.¹⁾ Příznačné bylo razantní zavádění zahraniční progresivní technologie a výrobního zařízení. V žádné rozvinuté ekonomice nebyla patrná tak výrazná převaha dovozu techniky a rozličného know how nad jeho vlastním vývozem. Technický pokrok se projevil v růstu produktivity práce a v posilování mezinárodní konkurenceschopnosti japonského vývozu zboží.

K vysokému tempu poválečného rozvoje přispěly i některé příhodné okolnosti. Z politických lze upozornit na vznik Čínské lidové republiky (1949) a vypuknutí korejské války (1951). Tyto události ovlivnily postoje USA vůči Japonsku, a zejména příliv masivní rozvojové pomoci. Další stimul hospodářského oživení spočíval v prudkém poklesu výdajů na zbrojení, jejichž výše zřídka přesahovala jedno procento HDP. Silná redukce těchto nákladů uvolnila finanční prostředky, přírodní zdroje i pracovní síly z tradičních vojenských oborů a umožnila jednak jejich přesun do nově vznikajících moderních průmyslových odvětví a jednak pokrokové strukturální změny v ekonomice.

Vysoká tempa ekonomického růstu pokračovala i po skončení rekonstrukce a obnovy předválečné úrovně výroby (v roce 1955 dosáhl objem průmyslové produkce 154 procent průměru let 1934–36 a v roce 1960 již 570 procent). Byla zahajována výroba počítačů, plastických hmot, elektroniky apod. Nové výrobky, k jejichž výrobě se přikročilo v padesátých letech, se v roce 1970 podílely na celkové průmyslové produkci 40 procenty. Rychlé tempo rozvoje vyneslo Japonsko v roce 1971 na 2.–3. místo v pořadí největších průmyslových mocností. Stejně jako SRN se podílelo na průmyslové výrobě tehdejšího kapitalistického světa téměř deseti procenty, velikostí ročních přírůstků však stěžejně mělo konkurenci.

Japonsko v té době poskytovalo názorný příklad situace, kdy rozbor určité ekonomické oblasti v „čistě ekonomických“ kategoriích nepřináší zcela uspokojivé výsledky. Nezanedbatelný byl vliv sociálně-kulturních institucí a tradičních hodnot na fungování ekonomického systému. Na jedné straně se rozvíjely některé prvky západní civilizace, zatímco na druhé straně vžitě životní postoje vedly k všeobecnému oceňování vlastností, jako je střídmost, šetrnost, píle a disciplinovanost. Ekonomický rozvoj byl po dlouhou dobu izolován od plného dopadu konzumního stylu života a bylo možno pozorovat neobvyklou kombinaci úspěšné aplikace klasického financování investic cestou tvorby soukromých úspor s tím, že japonské obyvatelstvo i podnikatelé si zachovali v oblasti spotřeby tradiční zdrženlivý způsob života.²⁾

Cílevědomé budování moderní tržní ekonomiky vedlo i k tomu, že kritériem pro využívání pracovní síly se stával spíše talent a schopnosti než dědičný společenský statut (s tím např. v Indii kontrastovalo přežívání tak strnulé a konzervativní instituce, jakou byl kastovní systém). K charakteristickým rysům lze přičíst i přetrvávající cit sounáležitosti ke kolektivu podniku, odpovědnost za výsledky, instituci životního zaměstnání a zásadu tzv. seniority při odměňování a služebním povyšování ve firemní hierarchii. Nelze se rovněž nezmínit o účtách k autoritám a ke vzdělání a o národní hrdosti. Uvedené institucionální prvky napomáhaly k vytváření svého druhu rodinného podnikového systému s pozitivním dopadem na pracovní úsilí a loajalitu.³⁾ Naproti tomu však obsahova-

společnost, nezřídka rovněž vlastnický propojený s dalšími, především finančními institucemi. Z původně uznávaného růstového přínosu se tento systém stal značně problematickým. Zejména pro příliš těsné personální a majetkové provázání (tzv. cross-shareholding) bankovních domů a státní byrokracie s velkým byznysem. Toto křížové spoluvlastnictví poskytuje svého druhu ochranný deštník jednak zadluženým podnikům, které díky svým „zvláštním vztahům“ s věřiteli odolávají tlakům na restrukturalizaci, a jednak i ohroženým bankám, které spíše spoléhají na státní podporu než na razantní vymáhání splátek poskytnutých úvěrů.

Japonský ekonomický růst vyvrcholil v 60. letech průměrnými ročními přírůstky HDP přes deset procent a v následujících dekádách zaznamenal postupné zpomalování. Nicméně i dosažené přírůstky v průměru o více než čtyři procenta v období 1970–1990 udržely Japonsko na pozici nejdynamičtější rozvinuté tržní ekonomiky. Ostatní země této skupiny docilovaly jen něco přes tři procenta průměrného ročního tempa růstu HDP.⁴⁾ Kolem roku 1992 se růstová dynamika Japonska vyrovnala s rozvinutými tržními ekonomikami jako celkem a následoval hospodářský útlum s opakovanými recesemi. V 90. letech vykazovalo Japonsko nejhorší růstový výsledek jakékoli velké ekonomiky za půlstoletí a setrvalé zvyšování míry nezaměstnanosti (viz tabulka).

Příčiny rozpačitého vývoje hospodářství od devadesátých let jsou komplexnější povahy se zřejmým spolupůsobením poměrně častého střídání vládních politických

statná redukce úvěrování klientů a neochota podstupovat riziko dalšího zhoršování bankovních bilancí. Na této situaci se podepsalo i tradiční využívání bank jako nástroje vládní politiky rozvoje strategických odvětví (pro označení těchto poválečných přístupů se objevil i termín „socializovaný úvěr“). Na jedné straně to napomáhalo k rozvoji mohutného exportního potenciálu, na druhé straně však vedlo i k nadbytku výrobních kapacit v některých oborech (např. těžký průmysl, chemie, stavba lodí), citlivých na stav konjunktury ve světě.

Za druhé, vysoká míra státního intervencionismu a byrokracií zatíženého přerozdělování veřejných finančních prostředků. Vlády vydávaly peníze na různé více či méně sporné projekty, na podporu neproduktivních firem, na udržování nákladného sociálního systému (zatěžovaného i stárnutím populace) a na pomoc zaostávajícím odvětvím, která nebyla vystavena zahraniční konkurenci a těžila z vládních subvencí (např. zemědělství, stavebnictví, obchod, doprava apod.). Průvodním jevem bylo enormní zadlužování. Veřejný dluh narostl ze 69 procent HDP v roce 1990 až na 130 procent roku 2000⁶⁾, což představuje jednu z nejvyšších hodnot ve světě a je více než dvojnásobně vyšší, než připouští maastrichtská kritéria konvergence členských zemí a kandidátů EU. Rozpočtový deficit činil ve stejném roce téměř 8 procent HDP⁷⁾ a přibližně 20 procent výdajů státního rozpočtu šlo do veřejných prací.

Za třetí, projevy tzv. bublinového efektu (bubble boom), spjaté s nadměrným vypůjčováním soukromého sektoru a s prudkým růstem cen aktiv. Vnitřní poptávka byla sti-

Japonsko: vývoj vybraných makroekonomických ukazatelů v období 1982–2002

	Průměr 1982–1991	Průměr 1992–2000	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ¹⁾	2002 ²⁾
Růst HDP v %	4,1	1,2	3,6	1,8	-1,0	0,7	2,2	-0,4	-1,0
Míra inflace v % (spotř. ceny)	1,9	0,5	0,3	1,7	0,7	-0,3	-0,8	-0,7	-1,0
Míra nezaměstnanosti v %	2,5	3,4	3,4	3,4	4,1	4,7	4,7	5,0	5,7

Poznámka ¹⁾ Odhad Mezinárodního měnového fondu, ²⁾ Prognóza MMF

Prameny: World Economic Outlook. IMF, Washington, October 2000 a 2001, December 2001

ly i momenty nesouladu s potřebou výběru nejschopnějších vedoucích pracovníků a setrvalého růstu produktivity a pracovní výkonnosti.

Specifickou roli sehrává v Japonsku tzv. keiretsu systém, jenž představuje jakousi síť vzájemně akciově a subkontraktně provázaných podnikatelských subjektů. V jejich čele zpravidla stojí velká

garnitur. Z faktorů ekonomických lze zmínit zejména následující.

Za prvé, podkapitalizovaný bankovní sektor, který nahromadil závratný objem pochybných a těžko vymahatelných půjček. Jejich výše se odhaduje na více než jeden bilion USD.⁵⁾ Následně stoupají požadavky na rezervy a na řadu bank doléhá hrozba insolventnosti. Důsledkem je pod-

mulována silným jenem (JPY), nízkými úroky a liberální úvěrovou politikou, které usnadňovaly přístup k levným půjčkám, a to jak spotřebním, tak zejména k nákupům nemovitostí, půdy a cenných papírů, jejichž trhy procházely konjunkturou, jež podněcovala další vypůjčování a nové emise akcií. Ceny vykazovaly vzestupný trend, tím rostla jednak hodnota zástav a jednak

schopnost získávat proti nim další úvěry. Označení „bublinový boom“ je výstižným názvem pro cyklus vzestupného pohybu cen, který nakonec „splaskne“ a nastartuje opačný proces propadů cen aktiv, růstu platební neschopnosti a zahlcení bank nedobytnými půjčkami a akciemi pochybné hodnoty. Tato situace nastala v 90. letech.

V reakci na vývoj inflace a vlny spekulací zvýšila centrální banka diskontní sazbu. Zdražení úvěrů s poklesem celkové poptávky nastartovalo řetězovou reakci, jež vyústila v kolaps cen akcií (index Nikkei se v roce 2001 propadl na nejnižší úroveň za 18 let) i nemovitostí a ukončila období dlouhodobé prosperity. Vládní oživovací programy a desítky „záchranných balíků“ přijatých v 90. letech nevedly k zásadnímu ozdravení ekonomiky. Dominovalo v nich úsilí udržet vysokou úroveň zaměstnanosti a zachovat při životě co nejvíce odvětví a podniků (hlavně politicky významných) za cenu obrovských injekcí veřejných prostředků. Návrat k růstové dynamice komplikuje od druhé poloviny 90. let deflační vývoj. Vleký pokles cen zboží a služeb zvyšuje reálné břemeno splátek soukromých i státních dluhů a ohrožuje i věřitelské instituce. Předluženým firmám se nedostávají zdroje na investování (kapitálové investice klesly z 22 procent HDP v roce 1990 na 14 procent v polovině roku 2001), nezaměstnanost dostoupila v roce 2001 až na rekordních 5,6 procenta⁸) a spotřebitelé odkládají výdaje v naději na další zlevňování. Průvodním jevem je pokles ekonomické aktivity s dopadem na daňové příjmy státního rozpočtu.

V 90. letech se průměrná tempa ekonomického růstu Japonska pohybovala jen o něco nad jedno procento, což představovalo nejhorší desetiletý výsledek jakékoli rozvinuté tržní ekonomiky v posledním půlstoletí. Hovoří se o krizi důvěry a prakticky všechny ukazatele indikující možný vývoj v nejbližší budoucnosti pokračovaly v období 2000–2001 ve volném pádu. Klesá průmyslová výroba (od prosince 2000 do prosince 2001 až o 14 procent), prudký sestup zaznamenaly zakázky pro strojírenství a snižují se původní odhady růstu z optimistických kladných čísel na minusové hodnoty pro léta 2001 a 2002. Dodatečná rizika jsou spatřována v oddalování hospodářského oživení v USA s dopadem na japonské exporty, v silném kursu japonského jenu a v dalším poklesu kapitálového trhu. Snad jediným makroekonomickým pozitivem se jeví setrvalý přebytek běžného účtu platební bilance.

Možnosti účinné stimulace ekonomických aktivit jsou dnes v Japonsku značně omezené. Měnová politika narazila na své hranice, neboť základní úrokové míry na úrovni 0,1 procenta (ještě v roce 1990 přesahovaly 8 procent) další prostor neposkytují. Fiskální politika je už rovněž „natažena“ na krajní mez únosné vládní zadluženosti, nehledě již na snižování ratingu

i ochoty stále nakupovat velké objemy japonských dluhopisů. Jedním z mála zbývajících nástrojů hospodářské politiky se jeví kurs jenu, jehož další oslabení (k určitému již došlo v roce 2001, kdy po výkyvech 115–125 JPY za 1 USD byl posunut na 132 JPY) by mohlo vést k potlačení deflace (růst cen dovozu) a k posílení exportu zpracovatelské produkce. Otázkou je ovšem schůdná míra depreciace, neboť malé oslabení by příliš nepomohlo (dovozy činí jen asi 10 procent HDP) a velké by nejspíše spustilo obranná obchodní protiopatření (devalvace) v asijských zemích. Oslabení jen by navíc domácím výrobcům zdražil dovoz součástek, a hlavně ropy.

Na počátku roku 2002 se japonská ekonomika, co do vytvořeného HDP třetí nejsilnější ve světovém měřítku⁹), stále nemůže vzpamatovat, hospodářství sklouzává ještě hlouběji a přichází již čtvrtá recese za posledních deset let. Premiér Koizumi se ocitá pod rostoucím tlakem. Při svém nástupu v dubnu 2001 slíbil radikální léčebnou kúru: 1. privatizaci a deregulaci ekonomiky, 2. redukci neúnosných deficitů státního rozpočtu a 3. ozdravení bankovního systému. K tomu mělo dojít s pomocí jednak zlepšení práce bankovního dohledu a zvýšení tvorby rezerv a jednak odkupu ztrátových úvěrů z veřejných prostředků a jejich soustředění ve státní agencii, která je bude postupně likvidovat. Přestože měl premiér silný mandát podpory více než 80 procent veřejnosti (a přes 70 procent na sklonku roku 2001), výsledky zůstávají dosud za očekáváním.

Slovo reforma je sice v Japonsku na pořadu dne, avšak reálným problémem je politická vůle k rozpočtové sebekázni, k zavírání státem ovládaných korporací a k vyčištění bankovních bilancí od špatných půjček. Tlak na reformy se nezdá být dostatečně razantní ani ze strany voličů, ani politických špiček. Spíše se prosazuje kompromisní gradualismus než radikální kurs. Japonská veřejnost nemá zatím až tak pádné důvody, aby se domáhala „bolestivých“ kroků. K příčinám se řadí: 1. vysoký životní standard, kdy úroveň HDP na obyvatele ve výši kolem 34 tisíc USD byla v roce 1999 skoro shodná s USA¹⁰), avšak mzdy v průměru vyšší, 2. deflační spirála spotřebitelům bezprostředně nevádí a 3. nezaměstnanost přes pět procent je sice na místní zvyklosti nevídaná, nicméně vůči ostatním zemím je poměrně nízká a její dopady jsou velkoryse tlumeny sociální sítí.

Nutnost zásadních zásahů do ekonomiky je podle všeobecného názorového konsenzu nezpochybnitelná a stejně tak je zřejmé, že Koizumiho reputace bude záviset na jeho schopnosti potřebné reformy iniciovat a prosadit. Je vnímán jako progresivní odhodlaný politik, mnohdy přirovnávaný k Margaret Thatcherové. Její reformy však zabraly valnou část dekády než se „usadily“, zatímco většina japonských premiérů setrvala ve funkci 1–2 roky. Legitimním se

jeví názor, že nemá příliš času ani prostoru pro další odkládání nepopulárních opatření. Otázkou může být, zda k tomu nepotřebuje silnější impulsy krizového vyhlášení. Ty přitom nejsou v nedohlednu.

Nedobré výsledky japonského hospodářství na prahu 21. století byly zesílené sérií otřesů ve světové ekonomice a poklesem poptávky, který zvlášť dolehl na vývozy produkce zpracovatelského průmyslu.¹¹) Kofeny obtíží však lze spatřovat v liknavém přístupu k řešení problému jednak nadbytečných kapacit a dluhové zátěže přežívající z bublinových let a jednak vysokých nákladů a nízké efektivnosti ekonomických aktivit. Na obecné úrovni se projevuje pomalé tempo adaptace vůči globalizaci a technologickým změnám. Japonsko se sice měnilo, avšak specifické sociální, politické a kulturní rysy komplikovaly vytváření podmínek pro potřebnou flexibilitu pracovních sil, pro soutěživost a pro pružný přechod z dožívajících odvětví do perspektivních. Přežívají tradiční instituce jako sverzáná skupinová soudržnost či loajalita tolerující rigiditu trhu práce, provázání bank a průmyslových podniků (keiretsu) a těsné společenství představitelů vlád a korporací, ochraňující určité domácí sektory před konkurencí a odrazující příliv investičního kapitálu. Vrátit Japonsko na dráhu opětné prosperity je právem považováno za dlouhodobý a nelehký úkol.

○

¹) Zevrubnější analýzu a údaje o poválečném vývoji hospodářství a zahraničního obchodu obsahuje publikace: Fárek, J., Jeníček J., Winkelhöfer, J. a kol.: Japonsko. Institut zahraničního obchodu/ČTK – Pressfoto, Praha 1975.

²) V řadě dnešních rozvojových zemí vyvolává příklad konzumní společnosti působení tzv. demonstračního efektu, kdy účinek poznání vyšší životní úrovně v ostatním světě je spojen s tlakem na zvýšení vlastního životního standardu se všemi jeho nepříznivými důsledky pro akumulaci zdrojů na financování investic.

³) Nemusí ani překvapit, že v roce 1972 publikovaný „White Paper on Living Conditions in Japan“ udával pouhých 21 % celkového počtu zaměstnanců, kteří využívali plný počet dnů své řádné placené dovolené.

⁴) Podle World Economic Outlook Supporting Studies. IMF Washington 2000.

⁵) Business Week, December 17, 2001, s. 14 a The Economist, January 5, 2002, s. 65.

⁶) The Economist, January 12, 2002, s. 59.

⁷) The World Economic Outlook, December 2001. IMF Washington 2001, s. 73.

⁸) The Economist, February 2, 2002, s. 52.

⁹) Celkový HDP Japonska (upravený podle parity kupní síly) v roce 1999 činil 3147 mld. USD. Větší objem docílily Spojené státy s 9 059 mld. a Čína s 4 646 mld. USD. Podle: The Global Competitiveness Report 2000. Harvard University – World Economic Forum. Geneva 2000, s. 231.

¹⁰) Tamtéž, s. 232.

¹¹) Podle odhadu MMF se v roce 2001 snížil objem japonského exportu o 5,5 %. World Economic Outlook, October 2001. IMF Washington 2001, s. 226.

Polská vláda

půl roku poté

MICHAL KUBÁT

Nový polský premiér Leszek Miller přednesl v Sejmu 25. října 2001 ex-pozé, ve kterém informoval o plánech své vlády na její právě začínající čtyřleté funkční období. Premiér po úvodním představení obecných předsevzetí prohlásil: „Tyto cíle plánujeme uskutečnit ve třech etapách. Za prvé, v průběhu nejbližších sta dnů, za druhé, během nadcházejícího roku a za třetí, do konce funkčního období.“¹⁾ První etapu má Millerova vláda již za sebou a neuškodí pokusit se o stručné zhodnocení jejího působení a nastínění některých problémů polské politiky.

Polští voliči šli v neděli 23. září 2001 k volebním urnám, aby zvolili nový parlament. Volby přesvědčivě vyhrála levice, konkrétně koalice postkomunistického Spojenectví demokratické levice (SLD) a post-solidaritní Unie práce (UP). Pravicová uskupení, která vládla v letech 1997–2001, ve volbách zcela propadla. Pravice totiž před volbami prodělala dramatický dezintegrační proces, jenž vyústil v rozpad po dlouhá léta (1991–1996) pracně budované jednoty pravice, která se ukázala být zdánlivá. V podstatě se rozpadla obě hlavní pravicová uskupení – Volební akce Solidarita (AWS) a Unie svobody (UW). Oproti tomu levice (SLD a UP) nejenže se vyhnula podobnému osudu, ale naopak upevnila své postavení. Na rozvalinách rozpadlé pravice vznikla nová politická uskupení (hlavně Občanská platforma – PO, Právo a spravedlnost – PiS), která nakonec do parlamentu pronikla, ale její volební výsledky nemohly vítěznou levici ani náznakem ohrozit. Volby dále přinesly vzestup extrémních sil. Do Sejmu se dostala dvě krajní uskupení – radikální rolnický odborový svaz Sebeobrana (Samoobrona) a ultrakatolická a nacionalistická Liga polských rodin (LPR). Stálíci polské politiky, jejich volební výsledky jsou relativně stabilní, je agrární Polská lidová strana, která taktéž má v Sejmu své poslance.²⁾

Tyto volby přinesly několik shrnujících skutečností, které vyvolaly rozpačité dojmy hlavně v zahraničí. Přesvědčivé vítězství postkomunistických sil, nízká volební účast (46,29 % /Sejm/ a 46,28 % /Senát/), vzestup extrémních sil, úpadek demokratické pravice – to vše vzbudilo obavy z dalšího vývoje v zemi. Kdo však zná polskou politiku, do žádných depresí v souvislosti s těmito volbami neupadal a tyto obavy nejsou opodstatněné (abstrahuji zde od politických preferencí čtenáře, jedná se mi o postoj k demokracii jako takové). Výrazem toho je i nová vláda a její politika, která v žádném případě neohrožuje demokracii v zemi, jejíž fundamentální politické směřování je v Polsku neměnné, ať vládne postkomunistická levice, či převážně postsolidaritní pravice.

Vláda – její vznik a složení

Novou vládu se podařilo sestavit sedmáct dnů po volbách, tedy celkem brzy. Při hlasování o důvěře vládě podpořili poslanci SLD, PSL, UP a Sebeobranu (306 poslanců pro, 140 proti a jeden se zdržel hlasování). Je to vláda koaliční, protože koalici SLD-UP se nepodařilo získat ve volbách absolutní většinu poslaneckých mandátů, jak doufala a jak předpokládaly průzkumy volebních preferencí, a musela tudíž uzavřít vládní koalici s PSL (podobně jako v letech 1993–1997). Millerova vláda je nejmenší ze všech dosavadních polských vlád. Tvoří ji šestnáct osob (premiér a patnáct ministrů včetně tří vicepremiérů).³⁾

Vláda je složena ze tří politických uskupení: SLD, PSL a UP. Premiérské křeslo pochopitelně připadlo SLD. Každý člen koalice má jednoho místopředsedu vlády. Nicméně všechny resorty kromě čtyř obsadilo SLD. V šestnáctičlenné vládě má tedy SLD 12 křesel včetně premiéra, PSL dvě křesla a UP jedno křeslo. Jeden resort je v rukou nestraníka. SLD obsadilo resorty financí (Marek Belka, který je rovněž vicepremiérem), zahraničních věcí (Włodzimierz Cimoszewicz), národní obrany (Jerzy Szmajdzinski), vnitra a administrativy (Krzysztof Janik), hospodářství (Jacek Piechota), pokladu (Wiesław Kaczmarek), práce a sociální politiky (Jerzy Hausner), zdravotnictví (Mariusz Łapiński), kultury a národního dědictví (Andrzej Celiński), vzdělávání a sportu (Krystyna Łybacka) a vědy (Michał Kleiber). PSL kontroluje resorty zemědělství (Jarosław Kalinowski – vicepremiér a šéf PSL) a životního prostředí (Stanisław Żelichowski). Na UP zbylo jedno křeslo. Její předseda Marek Pol se stal vicepremiérem a ministrem infrastruktury. Ministrův spravedlnosti je bývalá vysoce populární soudkyně Barbara Piwniková, která není členkou žádné politické strany. Drtivá většina ministrů byla před rokem 1989 členy Polské sjednocené dělnické strany (PZPR), avšak jeden ministr – A. Celiński – byl členem Solidarity a později UW (pak přestoupil do SLD). Všichni ministři mají vysokoškolské vzdělání včetně tří univerzitních profesorů

(tři ekonomové, tři právníci, tři technici, dva zemědělci, jeden chemik, jeden lékař, jeden sociolog, jeden matematik a jeden absolvent stranické vysoké školy /premiér/), většinou byli v minulosti poslanci, někteří z nich ministři v předchozích vládách. Ministr zahraničí Cimoszewicz byl dokonce v letech 1996–1997 polským premiérem.⁴⁾

Vláda a její hlavní programové cíle

Vláda prostřednictvím premiérova ex-pozé vyhlásila ambiciózní program. Mezi nejdůležitější cíle patří tyto: Snížení nezaměstnanosti, a to mj. pomocí zavedení elasticity v nakládání s pracovní dobou. Ekonomická a finanční podpora zemědělství podle zásad používaných v EU. Posílení vládní odpovědnosti za zdravotnictví, mj. prostřednictvím likvidace nemocničních pokladen. Zvyšování bezpečnosti občanů, mj. díky zostření trestů (například konfiskování nelegálně získaných majetků) a zrychlení a zefektivnění práce policie, prokuratury a soudů. Podpora vzdělávání a vědy prostřednictvím šíření moderních metod výuky a zavedení mechanismů umožňujících financování vědy nejenom ze státního rozpočtu, ale také ze soukromých zdrojů. Vypracování a zavedení stabilních pravidel hry v ekonomice a co nejširší zpřístupnění kreditů za účelem podpory malého a středního podnikání. Pokračování v reformách a technické modernizaci ozbrojených sil, a to mj. díky podporování rozvoje národního zbrojního průmyslu. Ukončení jednání s EU tak, aby se Polsko stalo členskou zemí Unie v roce 2004. Důraz byl kladen na hájení polských zájmů v zahraničí. Premiér oznámil, že v zahraniční politice bude úzce kooperovat s prezidentem. Předpověděl posílení styků s USA (v rámci NATO) a Ruskem a rozvoj polsko-německých vztahů. Vyjmenoval i další západoevropské státy a také země Visegrádu a baltského regionu. Rovněž uvedl, že jeho vláda hodlá podporovat Ukrajinu v jejím úsilí otevřít se Západu a také přiblížení se, nakolik to jen bude možné, Bělorusku.⁵⁾

Politická situace po volbách: první pokus o integraci pravice a kauza Lepper

V polské politice nedošlo doposud k žádným fundamentálním změnám. Rozbitá pravice dosud nepřekonala svou roztržitost. Na pravici nastal jistý pohyb, který však prozatím není předzvěstí opětovné konsolidace pravicové části politického spektra. Oním pohybem je vznik nové pravicové strany: Konzervativně lidové strany – Hnutí nového Polska (SKL-RNP) v čele s Arturem Balaszem. Hnutí vzniklo 13. ledna 2002 v důsledku spojení Konzervativně lidové strany (SKL) a Polské strany křesťanských demokratů (PPChD). Vznik nové strany však byl provázen dezintegrací jednoho z jeho iniciátorů – SKL. Většina poslanců SKL v čele s J. M. Rokitou a B. Komorowským totiž SKL, a tedy i novou

stranu SKL-RNP opustila a zůstala věrná PO (poslanci SKL totiž byli do Sejmu zvoleni na kandidátkách PO). Nové straně tak zbylo jen sedm poslanců, což nestačí ani na založení poslaneckého klubu.⁶⁾ Je to tedy jakási integrace prostřednictvím dezintegrace.

Jistým povolebním problémem polské politiky je chování extrémních uskupení Sebeobrana a LPR. Tato uskupení sice neovlivňují tolik meritorně polskou politiku a jejich negativní působení je vzhledem k jejich slabému postavení v parlamentu spíše kosmetické, ale přesto nevytváří dobrý dojem. Vulgární chování, populismus, nepodložená obviňování, obstrukce, ba dokonce potyčky v parlamentu – to vše vedlo k návrhům na změny v jednacím řádu Sejmu, umožňující vyvádět poslance ze sálu parlamentní stráž a zavádějící citelné pokuty za nevhodné chování. Vinou těchto excesů došlo k bezprecedentní události, která se v dějinách druhé republiky, lidového Polska a třetí republiky nikdy nestala. Šéf Sebeobrony Andrzej Lepper byl 29. listopadu 2001 Sejmem odvolán z funkce vicemarsálka (místopředsedy) Sejmu. Impulsem bylo jeho ničím nepodložené obviňování čelných polských politiků z korupce, ale Lepper si svými extremistickými vystoupeními zahrával již předtím. Celá věc je o to zajímavější, že žádný polský právní akt nestanoví procedurální podmínky takového kroku, a proto byla použita právní zásada *Actus Contrarius*. Lepper byl později zbaven imunity. S Lepperovým odvoláním souhlasilo podle průzkumů až 70 procent Poláků.⁷⁾

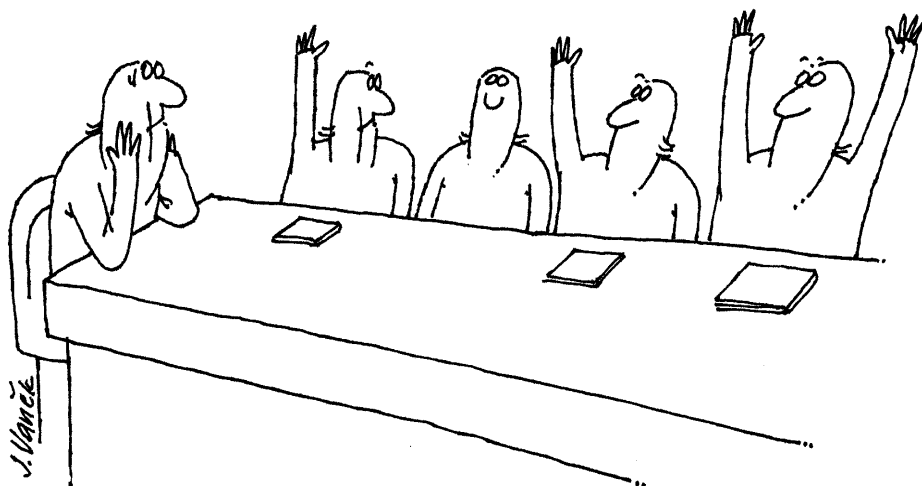
Bohužel se nenaplnil můj předpoklad, že parlamentní příslušnost otupí extremistické ostří Sebeobrony a LPR.⁸⁾ Politika těchto uskupení se nezměnila a jejich populismus a extremismus trvá.

Stav koalice a vztahy mezi premiérem a prezidentem

Při hodnocení polské politické situace se naskytají dvě otázky: Jak probíhá spolupráce mezi koaličními partnery a jaké jsou vztahy mezi premiérem a prezidentem?

Stav koalice je prozatím dobrý. Vyskytují se v ní názorové rozdíly a konflikty, ale prozatím nejsou takového rázu, aby byla ohrožena samotná existence koalice. Hlavní sporné body se týkají problematik lustrací (SLD pro, PSL proti), volebního systému pro komunální volby (patrně jeden z nejvýznamnějších konfliktů), daňových a finančních otázek a nejednotného hlasování poslaneckých klubů o vládních návrzích.⁹⁾ Ve srovnání s fungováním pravicové koalice před rokem 1997 je však nynější situace v podstatě bezproblémová.

Složitější je otázka vztahů mezi premiérem Leszkiem Millerem a prezidentem Aleksandrem Kwaśniewským. Oba pocházejí z jednoho politického tábora a jsou vnímáni jako rivalové. Skutečně, v praxi se bez ohledu na společné deklarace o názorové jednotě a přátelství vyskytují konfliktní situace. Spory mezi vládou a prezidentem

jsou četné a mnohem intenzivnější, než se původně předpokládalo. Nejvíce konfliktů propukalo ohledně otázek postavení centrální banky, reformy výzvědných služeb a nejnověji plánů změn ve zdravotnictví, které jsou předmětem ostré kritiky prezidentových poradců. Znamky budoucích sporů se objevily již při sestavování nové vlády, kdy se prezident stavěl kriticky k mnohým Millerovým pretendentsům na ministerská křesla.¹⁰⁾ Spory mezi oběma státníky jsou v Polsku veřejným tajemstvím. Když se Leszek Miller na konventu SLD v únoru 2002 zmínil, že jeho vztahy s prezidentem jsou vynikající, sálem otrásl smích.¹¹⁾

Vládní politika ve znamení reform: výzvědné služby, zdravotnictví, samospráva, sociálně-hospodářský program

Vláda během svého dosavadního působení stihla připravit a předložit několik reform. Předložila návrh zákona, podle kterého má být zlikvidován Úřad na ochranu státu (civilní rozvědka a kontrarozvědka) a Vojenské informační služby (vojenská rozvědka a kontrarozvědka) a místo nich mají vzniknout Výzvědná agentura (civilní i vojenská rozvědka), Agentura vnitřní bezpečnosti (civilní kontrarozvědka, boj proti terorismu a organizovanému zločinu) a Vojenská informační služba (kontrarozvědka, ochrana ozbrojených sil a zbrojního průmyslu).¹²⁾

Další reformu navrhl ministr zdravotnictví Mariusz Łapiński. Jejím nejviditelnějším projevem je návrh na zrušení nemocničních pokladen zavedených reformou pravicové vlády J. Buzka a jejich nahrazení Národním fondem ochrany zdraví, který má mít šestnáct regionálních poboček (v Polsku je šestnáct vojvodství). Ministr tak chce zdravotnictví centralizovat a podřídit je státu. Reforma nebo spíše kontrareforma má platit od 1. ledna 2003.¹³⁾

Velmi důležitá a zároveň konfliktní, a to i mezi členy vládní koalice, byla otázka změny volebního systému pro komunální volby a stanovení termínu jejich konání.

Hlavním sporným bodem byla matematická metoda sčítání hlasů a přerozdělování mandátů. SLD a UP prosazovaly d'Hondtovu metodu, zatímco PSL a opozice metodu Sainte-Laguë. Sejm schválil variantu s d'Hondtovou metodou, která je výhodnější pro větší strany (a také zmenšil volební obvody na 5–8 mandátů; počet radních má být snížen o 30 procent).¹⁴⁾ Je vhodné poznamenat, že se jedná již o třetí změnu za posledních deset let (první volební systém pochází z roku 1990, druhý z roku 1998).¹⁵⁾ SLD a UP dále trvaly na jarním termínu voleb, který by znamenal zkrácení volebního období dosavadních samospráv. Oproti tomu PSL a opozice usilovaly o řádný podzimní termín voleb. Sejm SLD pěti hlasy v lednu přehlasoval a rozhodl, že volby budou na podzim 2002.¹⁶⁾ To však není vše. V parlamentu dále existují návrhy SLD a PO na zavedení přímé volby starostů a primátorů. Nová vláda také přistoupila k zeštíhlování regionálních struktur, především pak vojvodských úřadů. Spolu s tím byla provedena výměna vojvodů dosazených předchozím premiérem Buzkem za nové, kteří svou stranickou příslušností odpovídají nové vládní koalici (všichni vojvodové jsou z SLD).¹⁷⁾

Vládní koalice schválila 31. ledna 2002 sociálně-hospodářský program, který především předpokládá výstavbu bytů a dálnic. Vláda chce do konce svého funkčního období postavit za 180 mld. zlotých 600 kilometrů dálnic a 200 kilometrů silnic dálničního typu. Hodlá dále dotovat půjčky na bytovou výstavbu.¹⁸⁾

Zahraniční politika: rychle do Evropské unie

Polsko i s novou vládou konsekventně směřuje do EU a snaží se být spolehlivým spojencem v NATO. V tomto smyslu se polská zahraniční politika od pádu komunismu nemění, a to přestože v Polsku existují vůči EU velmi kritické hlasy, které zaznívají především z poslaneckých lavic patřících Sebeobraně a LPR. Vůči evropské integraci jsou ale rovněž opatrné některé pravicové kruhy a agrární PSL. Zeměděl-

ství je totiž bolavým místem polské politiky a vzbuzuje mnoho obav do budoucna (včetně otázky nabývání půdy cizinci – nynější vláda zkrátila požadavek přechodného období na 12 let).

Polsko uzavřelo v jednání s EU dvacet kapitol. Zbývá diskutovat ještě devět. Jsou to daně, spravedlnost a vnitřní záležitosti, rybolov, volný pohyb kapitálu, konkurenční politika, doprava, zemědělství, regionální politika a příspěvky do rozpočtu EU. Vláda stanovila kalendářum procesu přistoupení Polska k EU. V březnu 2002 má být dojednána otázka daní souvisejících s volným pohybem kapitálu. V květnu 2002 se plánuje uzavření kapitol spravedlnosti a rybolovu, v červnu až srpnu uzavření témat konkurence a dopravy a v prosinci dokončení jednání o zemědělství, strukturální politiky a otázky příspěvků do rozpočtu EU. Ve stejném měsíci je naplánováno podepsání smlouvy o přistoupení, kterou akceptuje „15“ na summitu v Kodani. V roce 2003 by měly proběhnout ratifikace smluv o přistoupení a v Polsku by se mělo konat referendum o vstupu do EU a 1. ledna 2004 se chce Polsko stát členem Unie.¹⁹⁾

Závěr

Leszek Miller prohlásil, že vláda splnila všechna předsevzetí naplánovaná na prvních sto dnů svého úřadování. Poláci jsou skeptičtější a svého premiéra a vládu ohodnotili známkami 3+ (premiér) a 3 (vláda). Komentáře hodnotí dosavadní působení vlády relativně neutrálně. Vláda je spíše chválena za styl politiky. Skutečně, proti předchozí pravicové vládě, která proslula neschopností řídit dokonce i sama sebe a moc se jí vymkla zpod kontroly (toto konstatují jak levicové, tak i pravicové kruhy), je dnešní vláda ukázkou akceschopnosti a efektivity vládnutí. Millerovi se podařilo rychle sestavit kompaktní tým, drží moc pevně ve svých rukou a nestal se loutkou nikoho jiného (hlavně prezidenta). Dobře je viděno samotné SLD, které je pragmatické, zbavilo se teatrálního antiklerikalismu a silně socialistických choutek. Optimismem naplňuje prozatímní pevnost koalice, která však pramení především ze slabosti koaličních partnerů SLD, kteří mají ve vládě jen tři křesla. Pochvalu sklízí vládní jasně prozápadní zahraniční politika, zejména její úsilí o vstup do EU. Příznivě je hodnocena vládní úsporná politika a zeštíhlování státní a regionální byrokracie. Oproti tomu jsou komentáře skeptické vůči vládní domácí ekonomické politice. Vládě je vyčítáno, že bazíruje na vypočítávání neúspěchů předchozí pravicové vlády, svádí na ni veškeré problémy a vůbec pouze řeční, místo aby konala. Na reálné výsledky – úspěchy či prohry – si však budeme muset ještě nějaký čas počkat. V očích veřejnosti si vláda a politické strany, které ji tvoří, nevede špatně. V lednu 2002 33 procenta Poláků hodnotilo vládu „dobře“, 44 procenta „špatně“ a 25 procent nemělo názor. Samotného premiéra hodnotilo „dobře“ 46 procent, „špatně“ 29

procent a 25 procent nemělo názor. Premiér podle 26 procent Poláků „plní jejich očekávání“, podle 31 procent „je lepší, než mysleli“ a podle 28 procent „je horší než mysleli“ (15 procent nemá názor). Popularita vlády se zatím nesnižuje. Rovněž volební preference jednotlivých stran jsou spíše vyrovnané. SLD má za posledních pět měsíců podporu v rozmezí 42–49 procent občanů.²⁰⁾

Bez ohledu na hodnocení levicové vlády se všichni shodují na tom, že i kdyby zcela propadla, neschopnost a slabost pravicové opozice je natolik velká, že i tak proti sobě nemá reálného konkurenta, což ji vždy bude činit úspěšnou. Zatím ale nelze jasně říci tak, ani tak. Komentátor Lech Mażewski ve svém komentáři u příležitosti ukončení první stodenní etapy Millerova vládnutí prohlásil: „Jistě to není 100 dní Napoleona, ale naštěstí to není ani Waterloo.“²¹⁾

majkkubat@hotmail.com

¹⁾ Text expozé viz Rzeczpospolita, 26. 10. 2001.

²⁾ Na téma polských parlamentních voleb 2001 viz Michał Kubát: Parlamentní volby 2001 v Polsku. Politologická revue č. 2001/2, str. 123–146.

³⁾ Janina Paradowska: Zespół Millera. Polityka, 17. 10. 2001, Andrzej Lepper wsparł Leszka Millera. Rzeczpospolita, 27. 10. 2001.

⁴⁾ Michał Bonarowski: Gabinet koalicji SLD-UP-PSL. Polityka, 12. 10. 2001.

⁵⁾ Text expozé viz Rzeczpospolita, 26. 10. 2001.

⁶⁾ Janina Paradowska: Balasz z Balaszem. Polityka Nr 3/2002, Nowa partia na prawicy. Rzeczpospolita, 14. 1. 2002.

⁷⁾ Rzeczpospolita, 30. 11. 2001, 3. 12. 2001, Polityka Nr 5/2002, Ewa Winnicka: Bredzisz? Płacisz! Polityka Nr 8/2002.

⁸⁾ Michał Kubát: Parlamentní volby 2001 v Polsku. Politologická revue č. 2001/2, str. 144.

⁹⁾ Filip Frydrykiewicz, Eliza Olczyk: Sto dni koalicji. Rzeczpospolita, 30. 1. 2002, Filip Frydrykiewicz, Eliza Olczyk: W koalicji zgrzyta. Rzeczpospolita, 28. 1. 2002.

¹⁰⁾ Janina Paradowska: Miło już było. Polityka Nr 8/2002.

¹¹⁾ Eliza Olczyk: Co nie jest zabronione, jest dozwolone. Rzeczpospolita, 25. 2. 2002.

¹²⁾ Trzy agencje zamiaszt dwóch. Rzeczpospolita, 20. 2. 2002.

¹³⁾ Polityka Nr 7/2002, Paweł Walewski: Fundusz Wszelkiej Szczęśliwości. Polityka Nr 7/2002.

¹⁴⁾ Wiosna czy jesień? Rzeczpospolita, 13. 2. 2002, Polityka Nr 7/2002, Filip Frydrykiewicz: Samorządy wybieramy jesienią. Rzeczpospolita, 26. 1. 2002.

¹⁵⁾ Michał Kubát: Politika v Polsku po roce 1989. Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence. Karolinum, Praha 2000.

¹⁶⁾ Wiosna czy jesień? Rzeczpospolita, 13. 2. 2002, Polityka Nr 7/2002.

¹⁷⁾ Marek Henzler: Łańcuszek Janika. Polityka Nr 3/2002, Oszczędości i roszady. Rzeczpospolita, 19. 2. 2002, Miller zaczyna rządzić. Rzeczpospolita, 22. 10. 2002.

¹⁸⁾ Program rządu programem koalicji. Rzeczpospolita, 1. 2. 2002.

¹⁹⁾ Jędrzej Bielecki: Gdzie jesteśmy w drodze do Unii. Rzeczpospolita, 27. 2. 2002.

²⁰⁾ Filip Gawroś: Sojusz w górę, Sojusz w dół. Rzeczpospolita, 15. 2. 2002, Trzy miesiące rządu – opinie. Rzeczpospolita, 26. 1. 2001, 100 dni Leszka Millera. Rzeczpospolita, 26. 1. 2002.

²¹⁾ Lech Mażewski: Tylko sprawna maszyna. Rzeczpospolita, 26. 1. 2002.

Okamžité odsouzení teroristického útoku na Světové obchodní centrum v New Yorku 11. září minulého roku a vyjádření solidarity se Spojenými státy v telefonickém rozhovoru ruského prezidenta Putina americkému prezidentovi Bushovi ještě téhož dne předznamenalo aktivní účast Ruska v globální protiteroristické operaci vedené Spojenými státy. Změněná mezinárodní situace jako by Rusko více vrátila do světového dění, jehož aktivním hráčem bylo sice již před 11. zářím, ale nyní se mu ukázaly nové možnosti a horizonty, jak toto světové dění ovlivňovat. Na druhé straně se ale ukázaly, možná i v ostřejším světle, některé problémy a limity ruské vnitřní i zahraniční politiky.

Nové partnerství

Ruský prezident Putin si zřejmě právě v tomto rámci uvědomil, že Rusko může nejenom hodně nabídnout, ale také hodně získat. Proto přijal celou řadu rozhodnutí, která Západu a hlavně Spojeným státům velmi výrazně pomohla v operaci proti Talibanu. Klíčové v tomto směru bylo povolení využití letových koridorů kontrolovaných Ruskem, výměna zpravodajských informací a také souhlas s americkou přítomností na vojenských základnách v ruské zájmové sféře na území Tádžikistánu a Uzbekistánu. Motivů této Putinovy vstřícnosti ovšem nebyly (a nejsou) zcela altruistické a pochopitelně sledují konkrétní ruské zájmy. Prioritní jsou v tomto směru posílení vyjednávací pozice Ruska na mezinárodním fóru v důležitých zahraničněpolitických otázkách (kontrola zbrojení, vztahy se Severoatlantickou aliancí) a také v otázkách vojenskostrategických (vliv Ruska ve středoasijském regionu, konflikt v Čečensku). V případě Čečenska je možné říci, že Putinův souhlas s americkou přítomností a americkými aktivitami v postsovětské Střední Asii je spojen s uznáním, ne-li přímo se souhlasem Západu s ruskou politikou v Čečensku.

V pozadí ruských zahraničněpolitických priorit můžeme najít jeden výrazný spojovací moment – dosud stále oslabené Rusko, které pomalu začíná uskutečňovat svou modernizaci. Musí využít všech možností, které mu poskytuje současná situace k jeho postupnému politickému a hlavně ekonomickému posilování. Putin si přitom uvědomuje, že bez pomoci Západu to nepůjde. Michael A. Mc Faul, expert na Rusko z Carnegieho fondu to případně komentoval slovy, že se Putin za každých okolností rozhodl jít se Západem.

Ruská dilemata po 11. září

MILOŠ BALABÁN

Na druhé straně dal několikrát Západu a především Spojeným státům najevo, že očekává větší pochopení pro ruské zájmy a potřeby. Stalo se tak? Na to může odpovědět pohled na to, jak nyní vypadá situace v hlavních uzlových bodech vztahů mezi Ruskem a Spojenými státy.

Rusko pouze spíše rétorickým odsouzením reagovalo na skutečnost, že Spojené státy vypověděly Smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany z roku 1972. Bylo to jednak odrazem toho, že Rusko zřejmě kromě rétoriky dnes nic jiného nemůže dělat, ale i zcela pragmatickými úvahami o skutečných možnostech nového systému americké protiraketové obrany. Podle ruských vojenských specialistů je krajně nepravděpodobné, že Spojené státy přistoupí k reálnému rozmístování této obrany již v roce 2004, neboť zkoušky pozemních, vzdušných a námořních komponentů budou dokončeny okolo roku 2005 a vědeckovýzkumné a konstrukční práce na kosmických komponentech až v příštím desetiletí. Na realizaci protiraketové obrany mohou mít vliv i politické změny v USA – konkrétně případné vítězství demokratů, kteří mají vůči novému systému protiraketové obrany nemalé výhrady, ve volbách do Kongresu na podzim 2002.

Mnohem důležitější pro Rusko je ale rysující se rusko-americká dohoda o omezení strategických útočných zbraní, která by znamenala, že USA a Rusko sníží svůj početný stav jaderných hlavic do úrovně 1500 – 2000 hlavic okolo roku 2012 (Rusko má nyní okolo 6000 hlavic). Tato úroveň by Rusku umožnila dosáhnout výrazných úspor ve vojenském rozpočtu, které by mohly být věnovány na realizaci vojenské reformy, kde je hlavní prioritou modernizace armády, a především jejích konvenčních sil.

Jednání prezidenta Putina s americkým prezidentem Bushem v listopadu minulého roku zároveň ukázalo, že v rusko-amerických vztazích nastupuje nová fáze. Prioritami těchto vztahů bude nikoliv kontrola zbrojení, ale boj proti mezinárodnímu terorismu a nerozšiřování jaderných zbraní a dalších zbraní hromadného ničení. To je zřejmě i základ pro vytváření nového „strategického rámce“ pro partnerské vztahy mezi Ruskem a Spojenými státy. Prezident Putin v interview listu Wall Street Journal v únoru letošního roku v této souvislosti prohlásil, že spolupráce me-

zi oběma státy v protiteroristické koalici je počátkem přehodnocování globálních vztahů a také počátkem vytváření nových aliancí založených na vzájemných bezpečnostních zájmech. Toto pojetí vzájemných vztahů se začíná v konkrétní rovině promítat i do vztahů mezi Ruskem a NATO a mělo by mj. vyústit ve vytvoření nového orgánu Rady Rusko–NATO, ve kterém by Rusko mělo rovnoprávné postavení s členskými státy Aliance při řešení zmíněných aktuálních priorit bezpečnostní politiky. Takový vývoj otupuje dosud převážně odmítavý postoj Ruska vůči Alianci, který byl v posledních letech založen především na nesouhlasu s dalším rozšiřováním NATO. Zdá se, že právě dalšímu procesu rozšiřování, k němuž zřejmě dojde na pražském summitu Aliance, již Rusko nepřikládá takový význam. Důvodem může být skutečnost, že Rusko začíná vnímat pokles vojenského významu Aliance. Paradoxně to prokázala i vojenská operace Spojených států v Afghánistánu, ve které se Spojené státy obešly bez NATO (i když byl formálně aktivován článek 5 Washingtonské smlouvy), ale nikoliv bez pomoci Ruska. Podle jedné z analýz ruské Služby vnější rozvědky je NATO jako vojenský blok již za hranicí životnosti a spojit jeho přestavbu s dalším teritoriálním rozšířením se již nepovede. Můžeme s uvedeným závěrem polemizovat, nicméně vývoj událostí po 11. září začíná signalizovat, že NATO se pokusí o svou postupnou transformaci z organizace kolektivní obrany v organizaci kolektivní bezpečnosti a Rusko může být v tomto procesu jedním z jeho hlavních partnerů.

V průsečíku zájmů

Situace po 11. září do jisté míry opět zvýraznila úlohu Ruska ve středoasijském regionu, který byl, je a bude v centru pozornosti ruských strategických zájmů. Výsledky americké operace v Afghánistánu a další politika Spojených států v celém regionu vedly mnohé ruské politiky a bezpečnostní experty k otázce, zda Putinova vstřícnost vůči Spojeným státům nevedla v konečném důsledku k oslabení ruských zájmů a pozic. Prezident Putin ve svém rozhodnutí pustit Američany bezprostředně do „ruského podbířišku“, jak jsou označovány středoasijské republiky, zřejmě vycházel z toho, že americká vojenská operace v Afghánistánu může Rusku pomoci utlumit jedno nebezpečné ohnisko

napětí na jižní hranici Společenství nezávislých států, které ohrožovalo ruské zájmy ve středoasijském regionu, což se skutečně stalo (zde je třeba připomenout, že Rusko zvažovalo dílčí raketové údery proti Afghánistánu již v roce 2000). Ruský souhlas s dlouhodobou přítomností Spojených států v regionu (především v Uzbekistánu) byl ovšem do určité míry vynucený. Rusko se totiž velmi silně obává (a to stále i bez ohledu na dosud pozitivní vývoj situace v Afghánistánu) nestability na jižních hranicích Společenství nezávislých států a vnitřních nepokojů vyprovokovaných islámskými extrémisty v Tádžikistánu i Uzbekistánu.¹⁾ (O možnosti takového vývoje viz Eichler, J.: Velká hra, tentokrát s novými aktéry a sázkami, MP č. 1/2002). Pokud by k tomu došlo, Ruská armáda by nebyla v případě potřeby schopna do regionu vyslat bojeschopné seskupení vojsk ke zvládnutí situace. Hlavním důvodem je velmi špatný stav Ruské armády, jejíž většina bojeschopných jednotek pozemních vojsk je soustředěna v Čečensku. Proto je aktivní přítomnost amerických vojsk v regionu svého druhu zárukou relativní stability regionu, kterou Rusko potřebuje.

Rusko se nicméně nadále snaží o aktivní ovlivňování situace v regionu. Klíčovým faktorem je především stále silná ruská pozice v Afghánistánu. Rusko udržovalo ještě do zahájení americké operace velmi silné kontakty se Severní aliancí. Bezprostředně po pádu Tálibánu a obsazení Kábulu Severní aliancí vyslalo Rusko do Kábulu jako jedna z prvních zemí své diplomaty a také polní nemocnici. V jednáni s prozatímní afghánskou vládou se do centra pozornosti dostávají otázky vojensko-technické spolupráce, jejíž základ představuje rozhodnutí prezidenta Putina z října 2001. Na základě tohoto rozhodnutí, kterým byla schválena oficiální vojensko-technická spolupráce Ruska se Severní aliancí (do této doby se tato spolupráce uskutečňovala na bázi ruských tajných služeb v režimu přísného utajení) má Rusko dodat Afghánistánu (nebo již dodává) 40–50 tanků T-55, T-62, 60–80 BVP-1 a BVP-2, včetně munice a značné množství dělostřeleckých prostředků, ručních zbraní a spojovacích prostředků. Počítá se i s dodávkami čtyř až šesti vrtulníků MI-24 a stejného množství vrtulníků MI-8. Rusko také připravuje vytvoření dočasného centra přípravy afghánských specialistů na území Tádžikistánu (na základně 201. motostřelecké divize Ruské armády). Právě tato technika bude tvořit základ výzbroje nové afghánské armády, na jejíž výstavbu má podle slov afghánského ministra obrany generála Mohameda Kasema Fachim-čana²⁾ při jeho únorové návštěvě Moskvy afghánská vláda 50 milionů dolarů (věnovaných Spojenými státy). Velkou výhodou pro Afghánistán je, že se dá předpokládat, že

s ovládním ruské výzbroje nebude mít většina afghánských vojáků problémy, což je mj. historickým dědictvím dlouholeté vojenské přítomnosti Sovětského svazu v Afghánistánu.

Ruské politické vedení si ovšem uvědomuje, že musí posilovat svou pozici i mimo Afghánistán. Svědčí o tom mj. říjnová návštěva iránské ministra obrany Alí Šamchaniho v Moskvě, v jejímž průběhu byla podepsána rámcová dohoda o vojensko-technické spolupráci, na jejímž základě se počítá s velkými dodávkami ruských zbraní Íránu. Uvažuje se také o rozšíření ruské vojenské přítomnosti ve spřátelené Arménii. Jestliže vezmeme v úvahu dobré vztahy mezi Arménií a Íránem, je možné, že se začíná formovat vojenskopolitická osa Moskva – Jerevan – Teherán. Dalším spojencem Ruska může být i poněkud vzdálenější, nicméně vlivná Indie, která má s Ruskem dlouholeté dobré vztahy.

Zachování vlivu Ruska ve středoasijském regionu si ale především nutně vyžadá posilování a rozšiřování jeho přímé vojenské přítomnosti. Proto je přirozené, že ruské politické a vojenské vedení, které si tuto skutečnost uvědomuje hledá i nestandardní cesty, jak v podmínkách neúplného financování vojenského rozpočtu najít síly a prostředky na splnění takového úkolu. Jedním z příkladů takového hledání zřejmě je avizované zmenšování ruských vojenských kontingentů v zahraničí. Jedná se především o vojenské kontingenty v Kosovu a Bosně a Hercegovině. Například početní stav ruské brigády v Bosně a Hercegovině bude snížen o 250 příslušníků, čímž se brigáda přemění na pluk. Podobný proces se očekává u ruského vojenského kontingentu v Kosovu. Netýká se to ovšem pouze Balkánu, ale i Gruzie a Moldávie. Rusko již vede rozhovory s vedením těchto zemí o stažení ruských vojenských základů. Hledání úspor v dané oblasti je z hlediska vedení armády pochopitelným krokem, podíváme-li se na celková fakta o finanční náročnosti zabezpečení ruské vojenské přítomnosti v zahraničí. Měsíční náklady na zabezpečení Černomořské flotily na Ukrajině, mise na Balkáně, v Gruzii a Moldávii a 201. motostřelecké divize v Tádžikistánu a dalších vojenských objektů v zahraničí dosahují až 50 milionů dolarů. Za rok tak tyto náklady představují více než 500 milionů dolarů, což je více než 5 procent vojenského rozpočtu. Je to poměrně značná částka, pokud vezmeme v úvahu, že početní stav ruských vojáků v zahraničí představuje pouhé jedno procento celkového početního stavu Ruské armády. Síly a prostředky takto ušetřené se následně mohou soustředit vedle stále rizikového Čečenska právě do středoasijského regionu. Například v Tádžikistánu plánuje Rusko vybudovat samo-

statnou ruskou vojenskou základnu, což by posílilo postavení zde rozmístěné jedináctitisíkové 201. motostřelecké divize, což si jistě vyžádá další finanční a personální zdroje.

S vojenskou silou v zádech chce Rusko zároveň v regionu uplatňovat své nepopíratelné ekonomické zájmy. Jedná se především o budoucí výstavbu ropovodů a plynovodů, kterými se mohou exportovat energetické zdroje bývalých sovětských republik ve Střední Asii. Například ruské společnosti LUKOIL a ITERA ve spolupráci s uzbekickou společností Uzbekneftegaz budou využívat 25 let velká naleziště plynu ve dvou regionech Uzbekistánu. Podobné dohody o spolupráci bylo dosaženo mezi jmenovanými ruskými společnostmi a Turkmenistánem. Ruským společností bude patřit 45 procent roční uzbekké produkce plynu, a tudíž zde vystává potřeba jeho prodeje třetím zemím. Plynovod přes relativně stabilní Afghánistán k Indickému oceánu jistě může být velmi výhodnou transportní cestou. V tomto kontextu se jako velmi pochopitelné jeví vyjádření Dmitrije Rogozina, předsedy zahraničního výboru Státní dumy, že by bylo z ruské strany neodpuštělné, aby veškerou odpovědnost za dosažení míru v Afghánistánu měly pouze Spojené státy.

Putinovi oponenti

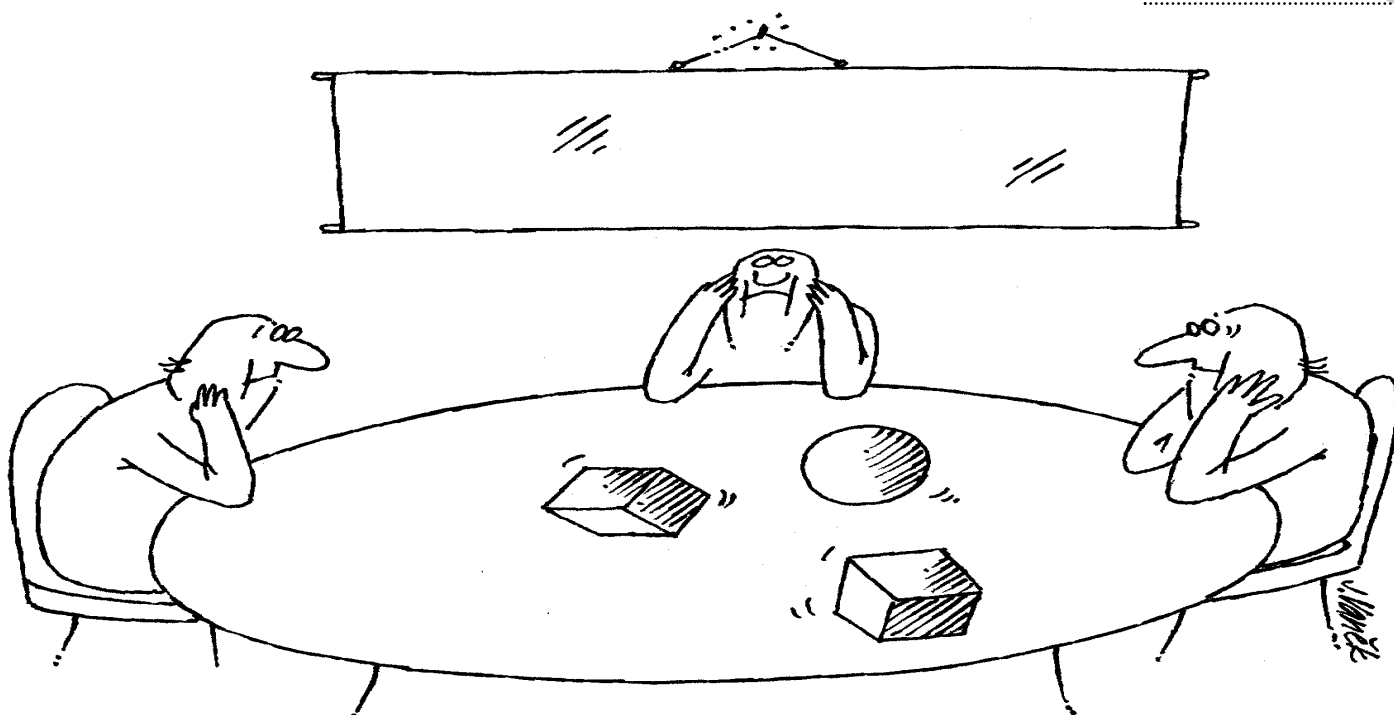
Putinova politika aktivní účasti Ruska v protiteroristické koalici spojená s intenzivní spoluprací se Západem se nicméně nesetkává s jednoznačnou podporou ani u širší veřejnosti, ani u části ruské politické elity. O leccems vypovídají aktuální průzkumy veřejného mínění týkající se operace Spojených států v Afghánistánu: 54 procenta ruských občanů vyjádřilo názor, že Rusko by mělo být vůči konfliktu neutrální a pouze 20 procent souhlasilo s ruskou aktivní účastí, stejný počet byl dokonce pro podporu Tálibánu. Paradoxem ovšem je, že tento minimálně silně rezervovaný přístup nikterak neovlivnil popularitu prezidenta, kterému v prosinci 2001 důvěřovalo 73 procenta občanů Ruska. Zdá se evidentní, že právě vědomí takové podpory umožňuje Putinovi realizovat kroky, které jdou i proti zájmům části ruské politické elity, a to dokonce i té části, která se podílí na moci. Její politika vychází přibližně ze dvou hlavních postulátů – distancovat se od Spojených států, které si samy mohou za to, co se stalo 11. září, a podporovat ty síly, které bojují s americkou hegemonií. Hlavní redaktor ruské redakce BBC Andrej Ostalskij v této souvislosti řekl, že je možné očekávat odpor části ruské politické elity, která je nespokojena se světovým kapitalismem a globalizací a bude chtít zabránit procesu sblížení mezi Ruskem a Západem. Příkladem takového postoje může být názor bývalého náčelníka Hlavní správy mezinárodní vojenské spolupráce

Ministerstva obrany Leonida Ivašova, jednoho ze zastánců tvrdé linie v ruské politice vůči Západu, který na stránkách listu Nėzavisimaja Gazeta vyjádřil přesvědčení, že 11. září bylo ve skutečnosti širokou provokací mocných transnacionálních sil, využívajících teroristický potenciál ve svých dalekosáhlých cílech, které jsou zaměřeny na ovládnutí světa. USA prý potřebují pro takovou operaci spojence, včetně Ruska, ale budou to spojenci dočasní, kteří se se Spojenými státy podělí o odpovědnost za rozpoutání války a rozvrácení existujícího světového řádu, ale nikoliv o dobyté zdroje.⁴⁾ Vnímat Ivašovovy názory je bezesporu stále důležité, neboť i přes svůj odchod z ministerstva obrany si svůj vliv v ruské politické elitě uchoval, včetně její vojenské části. Ostatně v současnosti zastává funkci viceprezidenta Akademie geopolitických problémů, což o mnohém napovídá.

Uvedené názory mají ovšem i širší společenskou podporu jak v radikální části politického spektra, tak i u ruských muslimů. Podle ruských sociologů voličský elektorát Komunistické strany Ruské federace a Liberálně-demokratické strany podporil a schválil teroristické útoky na Spojené státy. O tom, že se tento fakt v Rusku rozhodně nebere na lehkou váhu, svědčí skutečnost, že politolog Gleb Pavlovskij, jenž má velmi blízko k prezidentovi, dokonce navrhl, aby tyto strany byly zakázány a aby byly zakázány protestní akce komunistů.

Vojenská operace Spojených států proti Tálibánu se nesetkala ani s podporou ze strany ruských muslimů, o čemž svědčí celá řada prohlášení muslimských duchovních. Například muftí asijské části Ruska považuje bombardování za zločin proti afghánskému lidu a předseda Duchovní správy muslimů Povolží Bibarsov, který odsoudil „kobercové“ bombardování Afghánistánu, zdůraznil, že pod zámkou boje s terorismem probíhá likvidace pokojného obyvatelstva a globální znovurozdělování světa světovým četníkem USA a jeho západními spojenci. Příznačné je, že se k operaci vůbec žádným způsobem nevyjádřili vlivní vůdci dvou muslimských republik Ruské federace Tatarstánu a Baškortostánu Šajmijev a Rachimov. Podle mínění ruských expertů takový postoj vyplývá z jejich zvláštních vztahů s muslimským světem a ukazuje na jejich rozporný postoj k situaci v Rusku.

Vzhledem k takovým názorům části ruské společnosti, které sice nelze přeceňovat, ale rozhodně ani podceňovat, je pro Putina důležité, jaký postoj k jeho politice zaujímá armáda. Zde je nutné říci, že ne všichni příslušníci armády (v celé struktuře armády) vyjádřili a vyjadřují s Putinovou politikou jednoznačný souhlas. Je to spojeno nejen s operací Spojených států v Afghánistánu, ale

i s otázkou nové dimenze spolupráce Ruska se Severoatlantickou aliancí a vypovězením smlouvy o omezení protiraketové obrany z roku 1972 ze strany USA. Důstojnický sbor také rozpačitě přijal další zahraničněpolitické kroky prezidenta Putina – odchod z vojenských základen Lourdes na Kubě a Cam-Ranh ve Vietnamu.

I to bylo zřejmě důvodem, proč vedení ruského ministerstva obrany bezprostředně po teroristických útocích na USA přímo odmítlo možnost, že by Rusko mohlo spolupracovat se Spojenými státy v protiteroristické operaci proti Tálibánu. Ministr obrany Ivanov na summitu ministrů obrany SNS v Arménii čtyři dny po 11. září kategoricky prohlásil: „Nevidím absolutně žádné důvody dokonce ani pro hypotetické návrhy týkající se vojenských operací USA z teritoria zemí středoasijského regionu“. Nicméně tento postoj byl poměrně záhy korigován pod vlivem jednoznačného rozhodnutí prezidenta Putina, že Rusko bude se Spojenými státy spolupracovat v operaci proti Tálibánu. Putin s touto linií seznámil ministry obrany, vnitra a další vysoce postavené představitele své administrativy, armády a tajných služeb na bezprecedentním setkání 22. září ve své letní rezidenci v Soči. Michail Margelov, blízký Putinův spolupracovník, člen Rady Federace, k tomuto setkání svým způsobem dvojsmyslně dodal, že Putin se chtěl přesvědčit, že „všichni s ním souhlasí a jsou připraveni tvůrčím způsobem přemýšlet“. Ivanovovi i Kvašninovi muselo být v té chvíli jasné, že odpor proti výše uvedené linii by mohl nevyhnutelně znamenat konec v jejich kariéře.

Nespokojenost příslušníků armády s Putinovou politikou má ovšem i svou vnitřní dimenzi. Dosud se nepodařilo vyřešit velmi špatnou sociální situaci důstojníků, kteří stále patří ke kategorii obyvatel s nízkými příjmy. Armádu ohrožuje stále vysoký počet mimořádných událostí a přešlapů, všudypřítomná je korupce, která zasahuje nejen důstojnický sbor, ale i generály. V důsledku uvedených skutečností došlo k poklesu podpory prezidenta v armádě, a naopak k růstu popularity Komunistické strany RF a dalších levicových radikálních organizací. Putin se snaží řešit tento problém důrazem na realizaci rozsáhlé a hluboké reformy armády, což se mu ale ne zcela daří. Důvodem je odpor „staré gardy“ v jejím vedení, pro kterou reforma představuje ohrožení jejího postavení a privilegií. Proto také potřebuje udržovat takový trend vojenské výstavby, v jehož rámci budou za hlavní nepřátele Ruska považovány Spojené státy a NATO. Příkladem zde může být vojenské námořnictvo, jehož velení např. nadále soustřeďuje většinu prostředků ze svého rozpočtu na výstavbu atomového ponorkového loďstva, orientovaného na nyní neperspektivní cíl – čelit námořním silám Spojených států. Zřejmě proto nikoliv náhodou Putin v prosinci 2001 odvolal z funkce několik vysokých velitelů vojenského námořnictva, včetně velitele Severní flotily admirála Vjačeslava Popova.

Na první pohled se může zdát, že hlavní příčinou odvolání je selhání těchto funkcionářů při potopení atomové ponorky Kursk, – k němu ale došlo již v srpnu 2000. Proto se spíše dá říci, že Putin chtěl především ukázat svou rozhodnost při omezování vlivu „staré gardy“ tam, kde je

odpor vůči jeho politice zvláště silný. Ostatně i to byl jeden z důvodů odvolání již zmíněného generála Ivašova z jeho funkce v červenci 2001.

Také ve světle těchto změn Putin posiluje svou domácí pozici, i když si musí být vědom toho, že ruská společnost Západu stále příliš nedůvěřuje. V sázce je ale příliš mnoho, než aby nyní něco zásadního měnil na své současné prozápadní politice, která je pro Rusko výhodná. Karen Elliott House to po svém únorovém interview s Putinem pro Wall Street Journal vyjádřil velmi pregnančně: „Putin při svém viditelném realismu a schopnostech chce zatím získat maximální prospěch ze svého relativně slabého postavení. Přitom si ale uvědomuje, že tato hra není o tom, aby minimalizoval ztráty, ale o tom, aby vyhrál.“⁵⁾

booss@booss.cz

¹⁾ Míra obav ze situace ve středoasijském regionu je v ruské vládnoucí politické elitě poměrně velká, což dokumentovalo i vyjádření některých Putinových poradců v září 2001 o tom, že Rusko by mělo obdržet od Spojených států přímou vojenskou pomoc v případě velkých nepokojů na jižních hranicích SNS.

²⁾ Jistě není bez zajímavosti, že afghánský ministr obrany studoval v SSSR a byl příslušníkem politické policie „Had“ v době vlády afghánského prosovětského režimu. V posledních letech působil ve funkci náčelníka rozvědky ve štábu vůdce Severní aliance Masúda a odpovídal za dodávky vojenské techniky z Ruska a spolupráci s ruskými vojenskými poradci.

³⁾ Internet fórum Rusko a Amerika – spojení?, <http://www.inosmi.ru>, 21. 11. 2001.

⁴⁾ Ivašov, L., Globalnaja provokacija, Nėzavisimaja Gazeta, 10. 10. 2001.

⁵⁾ House, E., K., Smart, Modest-and an Enigma, Wall Street Journal, 13. 2. 2002.

Výzvy české diplomacie na prahu 21. století

PETR ROBEJŠEK

„Česko“, máme jako Česká republika alespoň výhodu ženského rodu. Slovní hříčky však nic neřeší.

Optimálním východiskem by pro nás byla celospolečenská modernizace podporovaná rozhodujícími složkami národa. Jejím cílem by měl být přechod z industriální do postindustriální společnosti, která pomoci ofenzivní, vzdělávací

Výchozí teze

1. Hlavním tématem zahraniční politiky dnes není boj o teritorium, nýbrž boj o blahobyt.
2. Blahobyt je dosažitelný spíše v ekonomice služeb, než v klasické výrobní ekonomice.
3. Hospodářská síla je klíčovým kritériem moci státu.
4. Globalizace jako intenzivní ekonomická výměna se týká pouze USA, Evropy a jihovýchodní Asie, tzv. „triády“. ¹⁾
5. Globalizace neznamená, že bude do nekonečna přibývat velkoprostorových řešení. Vznikají sice velké hospodářské a politické organizace, mají však obtíže se svou ovladatelností, přizpůsobivostí a výkonností. ²⁾
6. Schopnost pružně a rychle jednat je v politice a hospodářství až na řídce výjimky důležitější než velikost politického nebo hospodářského celku.
7. Uniformní a vágní modernismus provokuje hledání nezaměnitelnosti a jistoty v důvěrně známém a specifickém, totiž v národní identitě. Národní stát a tradice nezaniknou ve prospěch jakési internacionální kultury.
8. Žádný ekonomický nebo politický proces není nezvratný.

Národní zájmy a kompetitivnost mezinárodních vztahů

Mezinárodní vztahy jsou dnes tím, čím byly vždycky, totiž snahou států vzájemně se přelstít. Kompetitivnost mezinárodních vztahů se odvozuje od následujících skutečností:

Všechny státy mají prakticky stejné národní zájmy. Obvykle se uvádí: mír, nedotknutelnost území, ochrana obyvatel, ekonomický rozkvět apod. Tyto totožné zájmy vedou k mezistátní konkurenci, protože:

1. Hodnoty, o které se jedná, nelze spravedlivě rozdělit.
2. Různé výchozí situace jednotlivých

států vyžadují různé postupy při dosahování stejných cílů. ³⁾

Základním tématem zahraniční politiky dnes již není boj o teritorium a fyzickou nadvládu, nýbrž boj o blahobyt a ekonomickou převahu. Hospodářská konkurence je moderní forma věrejší teritoriální agrese. Prohra v hospodářském soupeření může vést k politickému rozkolu, ke ztrátě suverenity, územní integrity, a dokonce i k rozpadu státu.

Nové paradigma zahraniční politiky a možnosti naší diplomacie

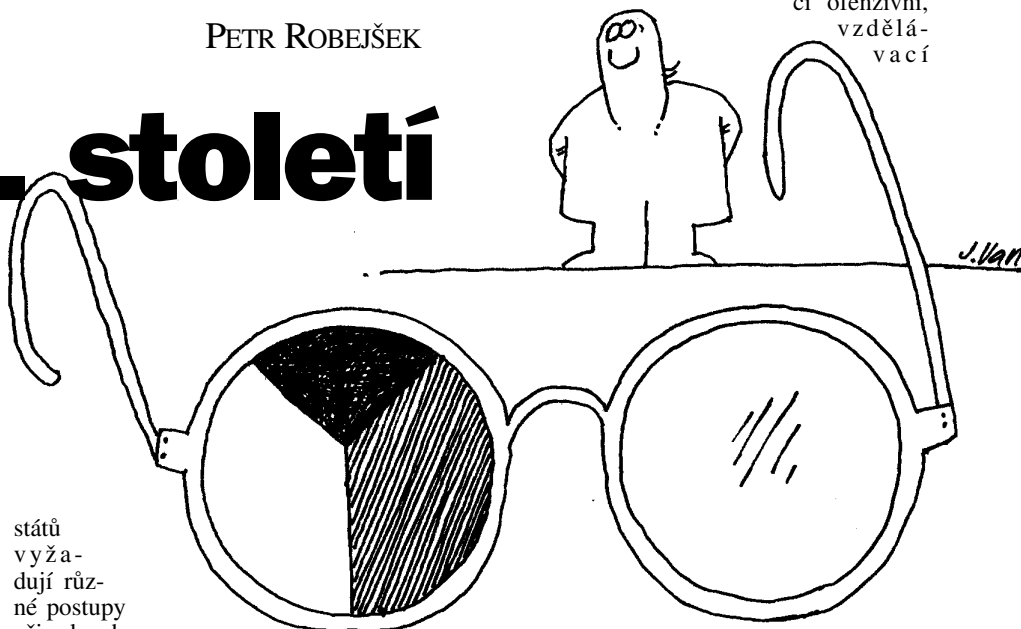
Ptáme-li se, co může diplomacie malého státu skutečně dokázat, musíme připustit, že naše možnosti jsou omezené. Mocenské zákroky na ochranu našich ekonomických zájmů přesahují naši sílu. Rozvojová pomoc jako beranidlo pro získávání trhů předpokládá podstatně více finančních prostředků, než máme k dispozici, a o našem přístupu k atraktivním trhům (EU) rozhodují jiní. Odvozovat z toho, že nezbývá než se za tichého reptání podřítit, je však výmluvou neschopných, poraženectvím zbabělých a v konečném důsledku i zradou našich národních zájmů.

Bývalý francouzský ministr zahraničí M. Couve de Murville prohlásil: „Slabí, kteří dovedou se svou slabostí dobře zacházet, jsou silní. To je tajemství úspěchu žen a rozvojových zemí.“ Rozvojová země nejsme a odmítneme-li přišerné neutrum

a prozíravé hospodářské politiky optimálně zhodnotíme své potenciály. Obrazně bych to vyjádřil pojmem „Česká republika s.r.o.“. Na toto téma nepochybně rozsáhle hovořil pan ministerský předseda. Součástí tohoto celospolečenského modernizačního procesu by měla být i odpovídající zahraničněpolitická koncepce země. Několik slov k jejím základním rysům.

Ještě před několika lety stála zahraniční politika ve znamení vojenské moci. Dříve nebo později, záleželo na tom, kdo má více vojáků. Dnes stojí na prvním místě hospodářská moc a zahraniční politika se pohybuje na eskalačním žebříčku od obchodu k hospodářské válce.

Hlavní výzva české diplomacie na prahu 21. století je, aby se odpoutala ve všech ohledech od starého bezpečnostního paradigmatu a stala se vpravdě ekonomickou zahraniční politikou. To samozřejmě neznamená, že se bude šetřit na kolcích, personálu a zahraničních telefonátech. Ekonomická zahraniční politika začíná tím, že si úředníci státní služby osvojí manažerské kvality a myšlení, a manažeri pochopí, jak rozdílná jsou pravidla projekce moci v hospodářství a v rámci demokratických struktur. Ekonomická zahraniční politika musí být nesena pochopením toho, že zvyšování konkurenceschopnosti našich výrobků přispívá ke zvýšení našeho blahobytu podstatně více než přizpůsobování našich zákonů

evropským předpisům. A konečně znamená ekonomická zahraniční politika osvojit si schopnost vést výnosný podnik, ale i hospodářskou válku. To vše předpokládá alianci podnikatelů a politiků. Ta by měla dojít až k prolínání politických, hospodářských a diplomatických struktur, k cirkulaci nejlepších mozků národa mezi těmito oblastmi.

Vzhledem k tomu, že podnikatelské elity mají minimálně stejný zájem na úspěchu ekonomické diplomacie jako státní aparát, lze od nich očekávat, že se začnou na ekonomické diplomacii podstatně podílet. Má-li diplomacie úspěšně jednat jako agent českého hospodářství, lze očekávat, že bude průmysl tyto služby spolufinancovat. Podnikatelé musí pochopit, že je nutné investovat do zahraniční politiky své země tou či jinou formou (rozvojová pomoc pro ekonomicky zajímavé země, financování mediálních kampaní pro Českou republiku, financování think tanks formulujících nosné operativní koncepce či materiální vybavení ministerstva a velvyslanectví). Pro tento cíl je nutné získat jak velké podniky, tak i podnikatelské svazy a komory.

Kde leží operativní prostor pro naši ekonomickou diplomacii?

Operativní prostor naší ekonomické diplomacie definují geoeconomicky, tj. jako kombinaci ekonomického a geografického vymezení. Nejprve stručná charakteristika hospodářských vývojových perspektiv.

Propojenost světových hospodářství, obvykle nazývaná globalizací, nám zdánlivě neotevřela příliš růžové perspektivy. Malá, vlastními problémy sužovaná ekonomika ve světě, v němž obtočí pouze velikost a špičková technologie. To je pravda, ne však celá pravda. Globalizace vede k tomu, že každý vyrábí to, co umí vyrobit nejlépe a nejlevněji. Tendence tak směřuje ke standardizovaným produktům, které jsou levné a dají se dobře transportovat. Holiday Inn Hotely a McDonaldy zaplavují svět lidí, jezdcích v autech od tří globálních výrobců, oblečených v uniformní módě a konzumujících materiální a duchovní mutace amerikanizované kultury.

Právě skutečnost, že můžeme, ba stále častěji musíme koupit všude stejné zboží, se stane brzdou globalizace. Když zákazník výhody globalizace (levně, rychle a všude) srovná s jejími nevýhodami (uniformní, masové a postupně se združující zboží,⁴) je pravděpodobné, že vedle trendu ke globalizaci vznikne další protikladný trend. Jak již víme, žádný ekonomický ani politický proces není nezvratný. Zákazníci budou požadovat různorodé a individuální zboží. Na tyto požadavky nebudou průmysloví giganti schopni anebo ochotni dostatečně rychle reagovat. Zde vznikne šance pro „malá vyspělá a flexibilní hospodářství“. Hospodářství schopná překonat specifiku svých tradic a nadání obyvatelstva do exkluzivity a kreativity nabídky.

Jak lze geograficky vymezit operativní prostor naší diplomacie? Přesto, že dnešní svět bývá charakterizován termínem globalizace, nemůže náš stát operovat globálně. Politika všech azimutů přesahuje naše možnosti. Východiskem nemůže být ani hledání spojení na věčné časy, ať by to byly Spojené státy nebo Evropská unie.

Koridor, v němž se musíme snažit o dosažení českých národních zájmů, je vymezen procesy v globálním a celoevropském měřítku. Těmto procesům vyššího řádu se nemůžeme ani vyhnout, ani vzepřít. Můžeme se však jimi nechat formovat a využívat je pro své cíle.

Hlavní operativní prostor pro ofenzivní zahraniční politiku leží v Evropě. A přece je Evropská unie pro naši diplomacii příliš velká, a zejména nepřehledná. Nemáme žádnou záruku, že se EU bude vyvíjet, jak by chtěla a přinese nám ty výsledky, které si od ní slibujeme. Přesto je členství v Evropské unii jako spojovací článek ke kontinentálním socioekonomickým procesům užitečné. Vstup do Unie však není univerzální řešení, nebo dokonce národním zájmům nadřazený cíl, nýbrž pouze jeden z možných prostředků pro jejich uskutečňování.

Důležitější je pro nás to, co se odehrává pod úrovní celoevropských integračních procesů a má zároveň trvalejší a hlubší charakter. Od středověku protínají Evropu dvě osy nadprůměrného hospodářského vývoje. Jedna probíhá mezi Londýnem a Milánem, druhá mezi Hamburkem, Prahou a Vídní. Až do počátku 2. světové války představovaly tyto osy těžiště civilizačního vývoje v Evropě. Dnes zde leží klíč k našemu blahobytu, právě zde se nalézá hlavní operační prostor a těžiště naší ekonomické diplomacie. Mimo jiné z toho plyne, že ať se nám to líbí, nebo nelíbí, jméno země, která je pro nás dnes i v budoucnosti nejdůležitější, je Německo. Rozhodující pro náš úspěch bude, jak tento fakt ekonomicky, politicky, a zejména psychologicky zvládneme. Hledět v této souvislosti do minulosti, je projev slabosti a plýtvání slzami.

Mimo evropský geopolitický prostor definují těžiště ekonomické diplomacie našeho státu méně regionálně a spíše v závislosti na našich aktuálních hospodářských zájmech, konkrétních projektech a produktech. Ekonomická diplomacie by se mimo zmíněný evropský operační prostor neměla soustřeďovat na státy, nýbrž spíše na průmyslová odvětví a produkty.⁵

„Šest příkázání“ úspěšné zahraniční politiky

Změna paradigmatu zahraniční politiky s sebou nese i nutnost konečně se osvobodit od tradičních představ o diplomacii a přemýšlet o nasazení účinných metodických přístupů. Některé z nich chci jmenovat.

1. Nejprve zdánlivě protikladné zjištění, že dlouhodobé strategie nejsou přiměřené

ani dynamice dnešního světa, ani našim možnostem a potřebám. Hovoří pro to následující důvody:

a) scházejí nám spolehlivé poznatky o fungování mezinárodního systému;⁶

b) nekontrolujeme v potřebné míře mezinárodní procesy (to mohou činit pouze mocnější státy);

c) jsme podstatně silněji ovlivňováni vnějším světem, než je tomu naopak;

d) a zejména jsme konfrontováni s netrpělivostí našich občanů (voličů, kteří očekávají okamžité uspokojování svých potřeb. „On the long turn, we are all dead.“ (M. Keynes)

Všichni také dobře víme, že politika sice předstírá více méně velkolepé vize, praktikuje však většinou krizový management. Nejenom o zahraniční politice platí, že v ní neexistují závažné principy, nýbrž pouze události. „Správné“ a „pravdivé“ je to, co funguje dnes a tady; co bude zítra, to se uvidí. Jakkoli je tento fakt nepřijemný, skutečně pružná zahraniční politika jej musí respektovat.

2. Velkou část zahraničněpolitických aktivit malé země charakterizuje příkrý rozpor mezi náklady a výnosem. Brutálně řečeno, platí, že států, jako je Česká republika, si na mezinárodní scéně nikdo nevšimne do chvíle, kdy se z ní ztratí. Značný podíl naší zahraničněpolitické aktivity vykazuje pouze marginální užitečnost pro naše zájmy.

Úlohou zahraničněpolitické elity je tudíž chladně kalkulovat nejen důležitost, ale i dosažitelnost konkrétních zahraničních politických cílů. Účinná politika malého státu soustřeďuje své skromné zdroje na dosažení těch cílů, které může skutečně měřitelně ovlivnit. Nemá smysl soupeřit v předem prohraných sporech či investovat energii do předem rozhodnutých otázek. Naše omezené síly bychom měli nasadit pouze tam, kde můžeme něco získat.

3. Rozhodneme-li se pro ofenzivní přístup a chceme-li být zároveň úspěšní, musíme moralizování a utopismus odložit v šatně. „Diskrétní egoismus“ je prvním příkázáním zahraniční politiky malého státu. Jedním z trvalých cílů zahraniční politiky malého státu by mělo být intenzivní vyhledávání situací, které umožňují podílet se na výhodách aktivit, jejichž náklady nesou převážně jiní („free rider position“). Případné etické pochybnosti jsou neracionální a nemístné. Pokusy profitovat z aktivit jiných patří k rutině zahraniční politiky.⁷

Musíme tak samozřejmě učinit opatrně, zahalení růžovou mlhou politicky korektních formulací o spolupráci, přátelství a vzájemné pomoci. Zároveň bychom neměli přehlížet skutečnost, že mezi cíli a metodami zahraniční politiky existují rozpory. Je velmi obtížné být zároveň bohatý a oblíbený, úspěšný a zásadový, mocný a morální.⁸

4. V našem nejvlastnějším zájmu je uchovat si co možná nejdéle možnost vol-

by. Naší maximou by mělo být pravidlo knížete Talleyranda: „Situaci uspořádat vždycky tak, abychom měli volbu mezi dvěma možnostmi.“ Do tohoto kontextu patří i snaha neuspěchat rozhodnutí a vyčkat dozrávání procesů, především těch, které jsou mimo naši kontrolu. Schopnost protahovat a prozíravá opatrnost – to jsou dvě nejdůležitější ctnosti diplomatů. „Čas a já“ řekl kdysi kardinál Mazarin. Mazari-na nemáme, spolehněme se tedy alespoň na čas. Bohužel je však nejen naše politika příliš poplatná jepičí perspektivě médií a jejich požadavkům poskytovat historické události včas k redakční uzávěrce. Chtivost médií po další nové zprávě nutí politiky k uspěchaným rozhodnutím, k předčasněmu odhalování plánů a k plýtvání silami. Předpokladem úspěšné politiky je vzepřít se tomuto tlaku a poskytnout procesům čas na to, aby dozrály, a problémům, aby se vyřešily samy.

5. Žádný stát se nevyhne multilaterální politice. Pro malé země to však nepřináší jenom výhody. Malý stát totiž nemá dostatečnou váhu, aby se v rámci organizací mohl prosadit. Může tak učinit pouze v koalici s jinými, kterým však musí vyjít vstříc: tím se relativizuje jeho zisk. Pro malý stát je výhodnější bilaterální zahraniční politika; může při ní ovlivňovat o trochu více proměnných, které hrají roli. Idealizování „kooperativních“ přístupů, ať již bilaterálních, nebo typu Visegrád však svědčí o nedostatku schopností a nadbytku naivity. Aspoň ti, kteří se zahraniční politikou zabývají profesionálně, by měli vědět, že mezi státy neexistuje přátelství a trvalé koalice, nýbrž pouze zájmy a dočasná spolupráce.

6. Tématem sui generis je dnes otázka prezentace státu. Démostenés řekl: *Vyslanci neovládají válečné lodě, těžké ozbrojenice, nebo pevnosti, nýbrž slova a vhodné okamžiky*. Tento výrok se dnes nevztahuje pouze na vyslance, nýbrž charakterizuje novou kvalitu zahraniční politiky vůbec. Dnes je politika z velké části sdělením, a sdělení je politikou. Pozornost zahraničí je předpokladem pro vyvolání zájmu o naše názory a potřeby, a šanci alespoň někdy a částečně překonat svou negativní predispozici. Vysoce profesionální P. R. a špičková úroveň práce se žurnalisty je rizikem a šancí malého státu. Neprovádí-li se dostatečně profesionálně, nebo dokonce vůbec ne, pouze to prohloubí jeho bezvýznamnost. V opačném případě může úspěšná prezentace státu kompenzovat značný díl jeho objektivní slabosti. Marketing České republiky bych neomezoval na otázku, co můžeme světu nabídnout, nýbrž soustředil na snahu, jak se světu pro nás co nejvýhodněji prezentovat.

Politici malé země nemohou počítat s onou automatickou pozorností vnějšího světa, která je zaručena každému hnutí v pracovnách a ložnicích skutečných či samozvaných představitelů velmocí. Nená-

padné zemičky musí mít nápadité zástupce, nebo zůstanou na věky třet v „černé díře“ bezvýznamnosti.

Závěr

Hlavní výzva české diplomacie na prahu 21. století spočívá v tom, aby se ve všech ohledech odpoutala od starého bezpečnostního paradigmatu a stala se vpravdě ekonomickou zahraniční politikou. Prvořadým úkolem ofenzivní ekonomické zahraniční politiky je definovat národní zájmy a odvodit přiměřené operativní kroky. Jejím hodnotícím měřítkem musí být účelnost a úspěšnost při sledování konkrétních zájmů země, nikoli její „správnost“ ve vztahu k těm či oněm abstraktním principům. Aby nezabředla do pasivní mnohomluvnosti, musí se zahraniční politika vystavit tlaku měřitelného úspěchu. Formulovat odpovídající měřicí kritéria nepředstavuje větší problém, plnit je – vyžaduje vynalézavost a neustávající úsilí a vylučuje poukazy na to, co všechno nejde a co jsme dosud dělali úplně jinak.

Otto von Bismarck kdysi hovořil o státech plovoucích na proudu času, který neovládají. Ani nám nezbude nic jiného, než se jím nechat unášet, ale nespolehejme na to, že nás zanesou do lepších časů. Naši příležitosti musíme promyšleně připravovat, včas rozeznat a být schopni ji využít. To vše máme v rukou.

Praha, 28. srpna 2001

¹⁾ Průmyslové země představují 15,4 % obyvatel a realizují mezi sebou 75,5 % světového obchodu.

²⁾ Rostoucí koordinace a organizační náklady snižují výhody, které s sebou nese velikost. Neexistují žádné důkazy o tom, že moudrost rozhodnutí velkých organizací roste s počtem jejich členů a dosahem jejich moci.

³⁾ „Stejně“ zájmy všech států se stávají nezaměnitelnými národními zájmy, pokud jsou převedeny do konkrétních politických kroků k jejich dosažení.

⁴⁾ Na trzích ovládaných několika málo výrobci vzrůstá svod a možnost koordinovaného zvyšování cen.

⁵⁾ Nazval bych to „hledáním dobrých obchodů“ a popsal jako schopnost rychlé, pružné a koordinované aktivity politiky a průmyslu.

⁶⁾ Jako příklad: O Evropské unii dnes víme s jistotou pouze to, že je nejasné, kam se bude a jak rychle vyvíjet

⁷⁾ Tak kupříkladu dokládají dějiny „studené války“, že i bohaté západoevropské státy po desetiletí parazitovaly na bezpečnostně politických výdajích USA a činí tak dodnes.

⁸⁾ Za malou intelektuální gymnastiku lze považovat amorálnost moralizující politiky. Teoreticky lze možnost moralizující politiky pro malý stát připustit. Prakticky si ji však nemůže dovolit ne proto, že by to bylo nežádoucí, nýbrž proto, že pravděpodobnost úspěchu je stejně malá jako on sám a náklady spojené s moralizující politikou jsou ve vztahu k jeho silám tak veliké, že nejenom nepřinesou měřitelný výsledek, nýbrž mohou ohrozit i jeho vlastní budoucnost.

Loňský rok byl pro českou společnost velmi bohatý na události, které buď nějak souvisely s přípravami České republiky na vstup do EU nebo se týkaly vzájemných vztahů našeho státu s členy tohoto mezinárodního společenství. Z hlediska úsilí o členství v Evropské unii bylo například nutné nalézt konsensus v komplikovaném jednání o přístupové kapitole volného pohybu osob a kapitálu. Další nesnází, s níž se Česká republika potýkala, bylo pokračující rakouské úsilí o internacionalizaci otázky spouštění jaderné elektrárny v Temelíně.

Vedle těchto problémů se musela česká republika stejně jako Evropská unie vyrovnat s obtížemi objektivního charakteru. Na prvním místě bylo nutné čelit epidemii skotu a prasat, přičemž uskutečněná preventivní opatření byla velmi drastická.

Nejzávažnější událost s celosvětovým dopadem se však odehrála mimo Evropu, a to v zřítí ve Spojených státech, kdy teroristé zaútočili na Světové obchodní centrum v New Yorku a na Pentagon. Tento útok odhalil relativnost vnitřní bezpečnosti nejvýznamnější světové politické a hospodářské mocnosti a konečkonců také výrazně upozornil na potenciální ohrožení evropských demokratických států.

Spojené státy odpověděly na teroristické útoky válkou proti terorismu. Bylo to v podstatě poprvé, kdy stát veřejně vyhlásil válku globálnímu, mimo státní struktury stojícímu protivníkovi. Evropská členové NATO jako spojenci USA projevíli solidaritu a ochotu připojit se k boji proti tomuto nepříteli. Totéž učinila také Česká republika. Zmíněným aktem evropských spojenců fakticky akceptovali nebezpečí ohrožení svých vlastních zemí a občanů teroristickými útoky.

Z globálního pohledu by se mohly další problémy České republiky zdát spíše podružné a nepodstatné. Toto mínění je také podporováno velkou pozorností, kterou BSE a událostem souvisejícím s teroristickými útoky věnovala média.

V následujícím textu bude s ohledem na vymezený prostor věnována pozornost jen nejdůležitějším děním loňského roku, ke kterému byla zaznamenána také odezva veřejnosti.

V zimě a na jaře roku 2001 byla, jak je výše zmíněno, pozornost českých médií a veřejnosti upoutána probíhajícími epidemiemi skotu (*BSE*) a prasat (*slintavka a kulhavka*). Česká republika zpočátku stála mimo ohniska nákazy a čeští občané byli jen nezáčastněnými pozorovateli, přičemž nechápali drastická preventivní opatření, ani to, proč Česká republika byla označena za oblast, kde je rovněž pravděpodobný výskyt BSE. Na počátku dubna přijala také Evropská komise českou stížnost na zařazení ČR do rizikovější kategorie zemí z hlediska ohrožení BSE. Avšak v polovině roku se skutečně objevil případ BSE také v České

Vliv událostí roku 2001 na postoje české veřejnosti k Evropské unii

JIRÍ ČESAL

republiky, a to v Zemědělském družstvu Dušejov. Tato skutečnost měla svůj vliv na česká média a veřejné mínění. Ostatně v celé této záležitosti měla veřejnost velkou důvěru k médiu zprostředkováváním informacím.¹⁾

Při této příležitosti je užitečné zmínit, jak mnoho a kdy česká média informovala o BSE. Mediální komunikaci o této otázce lze v loňském roce rozdělit do tří relativně nezávislých období. V prvním, trvajícím od ledna do dubna, bylo rozšiřování nákazy BSE pro média, třebaže trvalo již od předchozího roku, stále „novým“ problémem, který se však tehdy přímo České republiky netýkal. V této době byla také v českých médiích věnována BSE největší pozornost. Druhé období je relativně krátké. Zaujímá jen červen loňského roku a představuje dobu, kdy byl zjištěn první případ BSE také v České republice. V tomto jednom měsíci byla pozornost médií rovněž velmi vysoká. Třetí úsek je zastoupen obdobím od července do listopadu 2001, ve kterém média jen nepatrně diskutovala nebo informovala o zmíněné problematice, třebaže byly například zjištěny některé případy BSE také v sousedním Slovensku.

Názory veřejnosti k BSE nám přibližuje výzkum CVVM z července 2001. Z výsledků tohoto šetření vyplývá, že dvě třetiny občanů tehdy považovaly BSE za hrozbu pro své zdraví a přibližně polovina také uvedla, že výskyt této nemoci ovlivní spotřebu hovězího masa v jejich domácnosti. Avšak z celoevropského hlediska se česká veřejnost klonila spíše k názoru, že BSE je závažnějším problémem pro celou Evropu než pro Českou republiku. Zatímco mínění, že BSE je velmi nebo spíše závažný problém v celé Evropě, zastávaly tři čtvrtiny veřejnosti, tentýž názor, pokud jde o ČR, měla jen polovina občanů. Veřejnost však nepopírala, že BSE je velkým problémem pro české zemědělce. Tento postoj vyjádřilo 70 procent občanů.²⁾

Pokud jde o nákazu prasat slintavkou a kulhavkou, nejsou k dispozici žádná zjištění veřejného mínění. Přesto se lze domnívat, že se postoje občanů v tomto případě budou víceméně shodovat s tím, co bylo zjištěno v případě nemoci skotu.

Podíváme-li se na změny postojů české veřejnosti k Evropské unii v obecné rovině, zjistíme, že k poklesu příznivého vnímání

EU docházelo v loňském roce právě v zimě a jarních měsících. Z tohoto důvodu se lze přiklonit k názoru, že přístupy Evropské unie k zamezení šíření BSE, a to jak likvidace potenciálně nakažených stád, tak i zařazení České republiky mezi rizikové země (*příčemž zde nezáleží na tom, že se toto zařazení později ukázalo jako oprávněné*) přispěly k narušení pozitivního obrazu Evropské unie.

V zimě a na jaře loňského roku byla vedle probíhajících epidemií skotu a prasat pozornost českých médií a veřejnosti upoutána také na vyjednávání mezi Českou republikou a Evropskou unií o volném pohybu osob a kapitálu v období po přijetí České republiky do Unie. Evropská představitel a vyjednatel se pokoušeli nalézt kompromisní řešení mezi postoji členských zemí a Českou republikou navržením přechodných období, v nichž by byla na jedné straně po určitou dobu omezena možnost českých občanů hledat práci v zemích EU, na straně druhé by pak byl po určitou dobu omezen volný prodej české půdy a nemovitostí příslušníkům ostatních členských zemí.

Věnujme se nyní postojům veřejnosti k těmto otázkám. Problém volného pohybu osob podnítl širokou veřejnou diskusi, která však byla na obou stranách, jak v ČR, tak i v některých zemích Evropské unie provázena emotivními projevy. Obavu z přílivu velkého množství pracovních sil vyjadřovala zvláště veřejnost v Rakousku a Německu. Pro Čechy byla na druhou stranu nepřijatelná navržená délka přechodného období, během něhož by došlo k omezení zaměstnávání českých občanů ve stávajících zemích EU. Česká veřejnost chápala volný pohyb osob jako jednu z nejdůležitějších očekávaných změn po přijetí země do Evropské unie. Volný pohyb představoval také jeden z důležitých faktorů ovlivňujících pozitivní postoj veřejnosti k členství v EU. V březnu

2001 považovaly dvě pětiny příznivců vstupu volný pohyb za nejvýznamnější změnu.³⁾

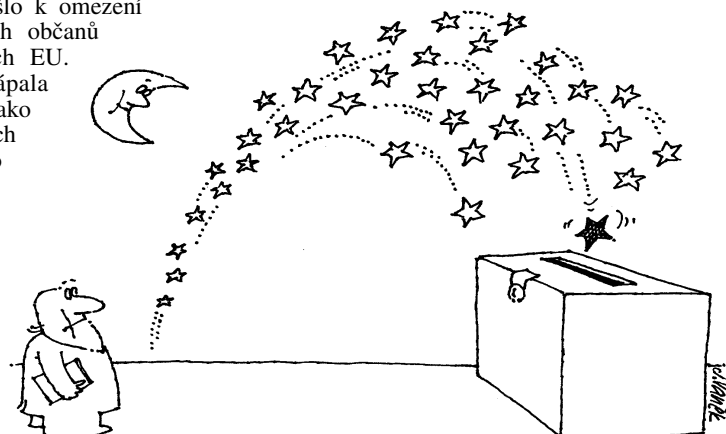
Česká veřejnost měla sklon chápat požadavek přechodného období v tom smyslu, že stávající členské země ve skutečnosti nechtějí, aby byly kandidátské státy do Unie přijaty. Výzkum CVVM z dubna 2001 zjistil významný nárůst (*o 13 procentních bodů*) zastoupení názoru, že EU nemá zájem na tom, aby Česká republika do EU vstoupila.⁴⁾ V této době bylo zastoupení obou mínění, a to, že EU má (43 procenta) a že nemá (40 procent) zájem na vstupu ČR, téměř vyrovnané. V následujícím období podíl negativního vnímání poněkud klesal. Je velmi pravděpodobné, že k následnému částečnému zlepšení obrazu EU v očích české veřejnosti přispěly také informační aktivity představitelů České republiky a Evropské unie. Avšak na druhou stranu je nutné konstatovat, že v samotném období rozdílných postojů ČR a EU byly komunikační strategie v podstatě neúčinné.

Velká část českých občanů byla i nadále relativně skeptická, pokud jde o obecný konsensus o přijetí kandidátských zemí mezi členy EU. Podle zářijového výzkumu CVVM pouze čtvrtina občanů předpokládala, že rozšíření je podporováno většinou členů Unie. Více než polovina se však klonila k názoru, že rozšíření má podporu jen u poloviny nebo ještě menší části členských zemí EU.⁵⁾

V této souvislosti je zajímavé, že představa o přístupech německých a rakouských občanů k přijetí České republiky do EU nebyla tak negativní, jak by se dalo očekávat. Tato skutečnost je zvláště významná, pokud jde o německou veřejnost. Polovina Čechů měla podle zářijového výzkumu CVVM za to, že nějaké výhrady proti našemu členství má jen menší část Němců. Další třetina se však přiklání k méně povzbuzivému postoji, že výhrady proti nám jsou typické pro polovinu a větší díl německých občanů.

V případě Rakouska nebyly názory české veřejnosti již tak příznivé. Téměř polovina občanů se domnívala, že minimálně polovina Rakušanů má výhrady k českému členství v EU. Tato situace s největší pravděpodobností odráží jak česko-rakouská nedorozumění související se spouštěním jaderné elektrárny v Temelíně, tak i obavy Rakušanů z českých pracovních sil.

Nehledě na mínění české veřejnosti, obava z velkého přílivu pracovních sil z kandi-

dátských zemí, jak naznačuje také mezinárodní výzkum TNS Factum ze září 2001, má své opodstatnění. Nicméně se lze přiklonit k názoru, že čeští zaměstnanci nepředstavují velkou hrozbu ani pro sousední, ani pro ostatní členské země EU.

V souvislosti s jednáním o přechodném období v oblasti volného pohybu osob a kapitálu se musíme zmínit také o otázce přechodného období pro prodej půdy a nemovitostí, které bylo nabízeno jako jistá kompenzace za přechodné období v oblasti volného pohybu pracovních sil. V květnu loňského roku se vyslovili pro odložení volného prodeje půdy a nemovitostí čtyři občané z pěti, přičemž větší důraz byl kladen na zamezení výprodeje zemědělské a lesní půdy.⁶⁾

S rakouským sousedem souvisí také další obtížná otázka, která upoutala pozornost veřejnosti. Česká vláda a společnost musela v loňském roce nadále čelit rakouskému nesouhlasu se spouštěním jaderné elektrárny v Temelíně. Vedle Rakušanů vyvolávalo spouštění „Temelína“ jistý nesouhlas také mezi německými občany. Na druhou stranu, rakouské projevy odporu proti „Temelínu“ vyvolávaly nepochopení mezi českou veřejností. Evropská komise vstupovala do tohoto bilaterálního konfliktu jako prostředník.

V médiích byla v této oblasti soustředěna pozornost jak na neshody v českých a rakouských postojích, tak i na politická jednání a hodnocení bezpečnosti této elektrárny mezinárodními komisemi odborníků. Zvláštním fenoménem v tomto případě bylo působení amerického právníka Ed Fagana. Česká média informovala nejčastěji o této elektrárně v červenci a srpnu. V následujících měsících byl problém spouštění Temelína poněkud zastíněn teroristickými útoky ve Spojených státech a válkou v Afghánistánu.

Problém spouštění jaderné elektrárny v Temelíně dominoval nad ostatními otázkami životního prostředí, které měly nějaký vztah k přípravám České republiky na vstup do EU. Podle dubnového zjištění TNS Factum věnovali pozornost problému spouštění této elektrárny čtyři lidé z pěti.⁷⁾ Veřejnost převážně souhlasila s jejím spuštěním, přičemž byla také přesvědčena o její bezpečnosti. Pouze čtvrtina občanů připustila, že by tato elektrárna mohla být také nebezpečná.

Pokud jde však o rozvoj jaderné energetiky v ČR v obecné rovině, pak nesouhlas s jejím využitím byl větší. Vloni se vyslovily dvě pětiny Čechů proti dalšímu rozvoji jaderné energetiky a tento postoj proti předchozímu šetření mírně posílil.⁸⁾

Příznivý vztah české veřejnosti k jaderné energetice byl v příkrém protikladu s míněním Rakušanů. Většina občanů hodnotila protesty Rakušanů proti „Temelínu“ jako neopodstatněné. Toto mínění mělo vzrůstající trend. Na druhou stranu, čtvrtina občanů připouštěla, že zmíněné protesty byly oprávněné.

Hlavní příčiny nesouhlasu s rakouskými protesty by se daly shrnout do tří hlavních kategorií: důvěra v jadernou elektrárnu v Temelíně; jaderná elektrárna v Temelíně je

vnitřní záležitostí ČR; rakouské protesty mají politický a hospodářský podtext.

Poslední oblast, která upoutala pozornost české veřejnosti a je zde zmíněna, byl teroristický útok v USA a následující válka v Afghánistánu. Tyto činy také zastínily veškeré další dění z podzimu 2001. V listopadu občané uváděli jako nejvýznamnější událost poslední doby teroristické útoky, válku v Afghánistánu a posílání obálek s antraxem.⁹⁾

Reakce na teroristické útoky byly v České republice velmi spontánní. Bezprostředně po nich velká většina občanů vyslovila názor, že by se Česká republika měla jako spojenec účastnit odvetných opatření. Tyto postoje byly doprovázeny vědomím nebezpečí teroristických útoků v České republice. Více než polovina občanů si toto nebezpečí uvědomovala. Další třetina měla za to, že nebezpečí teroristického útoku není pro Českou republiku relevantním problémem.¹⁰⁾

Jako významné lze hodnotit, že čeští představitelé a veřejnost akceptovali svou odpovědnost plynoucí z členství v NATO a že byli ochotni nést roli spojence. Tento aspekt by mohl být významný i pro členství České republiky v Evropské unii.

Vezmeme-li v úvahu všechny zmíněné události, můžeme shrnout, že pokles pozitivního vnímání zapříčinila s největší pravděpodobností souhra několika příčin, které se mnohem spíše dotýkaly „hrdosti“ občanů, než aby ohrožovaly jejich „sociální standardy“. Z tohoto ohledu lze patrně za nejvýznamnější determinant považovat průběh jednání o kapitole volného pohybu osob a kapitálu. Jistý „atak na hrdost“ představovaly také přístup Rakouska ke spouštění jaderné elektrárny v Temelíně a zařazení ČR mezi rizikové kategorie zemí, v kterých by se mohla vyskytnout BSE, v době, kdy ještě v ČR nebyl zjištěn žádný případ této nemoci. Tento posledně jmenovaný aspekt však poté, co se skutečně BSE v ČR objevila, pozbyl své důležitosti.

Pokud jde o sociální standardy, které i nadále tvoří určitou bazální rovinu pro utváření osobních přístupů k politickým, hospodářským a sociálním problémům, nebyla zde v loňském roce zaznamenána žádná přímá souvislost s přístupy české veřejnosti k EU.

Významný vliv však měly na českou veřejnost teroristické útoky v USA. V období po útocích byly její reakce v podstatě obdobné jako v zemích EU. Pocit ohrožení také přispěl k relativizaci některých rozdílných pohledů a k většímu uvědomění si sounáležitosti se západní kulturou.

jiri.cesal.@volny.cz

¹⁾ CVVM, výzkum z července 2001.

²⁾ Výzkum CVVM z července 2001.

³⁾ STEM, Trendy 2001.

⁴⁾ CVVM, výzkum z dubna 2001.

⁵⁾ CVVM, výzkum ze září 2001.

⁶⁾ STEM, Trendy 5/2001.

⁷⁾ Výzkum TNS Factum pro TV Nova z dubna 2001.

⁸⁾ STEM, Trendy 4/2001.

⁹⁾ Výzkum CVVM z října až listopadu 2001.

¹⁰⁾ Výzkum TNS Factum pro TV Nova ze září 2001.

Teroristický útok na USA, následné zahájení protiteroristické kampaně i bezpečnostní opatření u nás nastolily téma naší schopnosti snášet nové bezpečnostní hrozby, v nichž je právě každodenní život lidí potenciálním cílem.

Jak česká společnost zareaguje, pokud jde o důvěru bezpečnostním institucím a státu v rizikové situaci? Dotkne se nová bezpečnostní hrozba prozápadní orientace společnosti, jejího vztahu k členství ČR v NATO a ukotvení země atlantické bezpečnostní vazbě k napadeným USA? Neotřásl teroristický útok na americká města pocitem bezpečí české veřejnosti natolik, že oslabí podporu nové bezpečnostní orientaci, atlantické spolupráci a spoluzodpovědnosti za kolektivní obranu západu ve chvíli ohrožení? Nebude se v protiteroristické kampani opakovat recidiva rozpadu podpory z kosovské kampaně NATO?

Odpověď na tyto otázky hledala analýza bezpečnostního klimatu české společnosti na bázi sociologického výzkumu provedeného s určitým odstupem v listopadu 2001.¹⁾ Získané výsledky byly následně potvrzeny i dalšími analýzami z letošního roku. O postojích české společnosti v této oblasti proto lze tedy hovořit se solidní spolehlivostí.

Změna bezpečnostního klimatu

V roce 2000, kdy byla Česká republika již rok členem NATO a absolvovala dramatickou zkušenost spolurozhodování o bombardování bývalé Jugoslávie, se téměř 90 procent občanů neobávalo žádných bezpečnostních hrozeb.²⁾ Většina z nich nebyla schopna ani určit, odkud by nějaké nebezpečí mohlo ČR hrozit. Zajištění obrany země před vnějším ohrožením bylo považováno za jeden z nejméně důležitých problémů. Obrana a vnější bezpečnost nebyly prioritami a nevyvolávaly pozornost.

Bezprostředně po útocích na USA došlo k prudkému růstu obav o bezpečnost. Na počátku října se až tři pětiny obyvatelstva cítily osobně ohroženy nejnovějším vývojem mezinárodní situace (STEM). V listopadu již výše bezprostředních obav mírně poklesla, stejně jako pocit bezprostředního ohrožení. Dvě třetiny obyvatel nicméně nadále pocitovaly hlubší obavy a nejistotu z toho, co se může stát v budoucnosti, jak se vyvine protiteroristická kampaň, zda nepřeroste v globální vojenský konflikt. Téměř třetina dospělé populace se domnívala, že ČR hrozí teroristický útok.³⁾

Základní změnou bezpečnostního klimatu v ČR byl jak rozpad pocitu naprosté bezpečnosti země, který převládá po vstupu do NATO, tak oslabení dlouhodobé předvídatelnosti bezpečnostní situace a vývoje. Po opadnutí prvé vlny bezprostředního strachu z teroristického útoku se automatická jistota v bezpečnosti nevrátila. Nejistota veřejnosti v oblasti bezpečnosti přetrvává, i když není výrazněji spojena s bezprostředními obavou z útoku na naši zemi.

Pohled české veřejnosti na protiteroristickou kampaň, bezpečnost a politiku ČR

IVAN GABAL, LENKA HELŠUSOVÁ

V každodenním životě nereagovali čeští občané na nové hrozby nijak dramaticky, spíše naopak.⁴⁾ Jedinou a zásadní změnou je intenzivní sledování informací o bezpečnostní situaci. Ještě v listopadu sledovalo pravidelně zprávy o bezpečnostní situaci 80 procent české dospělé populace a většina z nich tyto informace považovala za důvěryhodné. Teroristické útoky tedy vyvolaly významný vzestup poptávky po bezpečnosti a česká populace přestala být v této věci indiferentní. Nicméně tato změna neměla charakter dramatického přizpůsobování každodenního života, ale potřebu informací a znalosti bezpečnostní situace, podniknutých kroků apod. Stabilita chování obyvatel tedy stála především na informacích, jejich důvěryhodnosti a důvěře ve snahu a výkonnost bezpečnostních institucí. Tento vzestup poptávky pravděpodobně není přechodným výkyvem. V tomto smyslu se patrně bezpečnostní klima změnilo rovněž na delší dobu.

Jak v důsledku zvýšení poptávky po bezpečnosti, tak v důsledku evidentního zvýšení aktivity bezpečnostních institucí státu, dospěla většina populace k názoru, že navzdory útokům na USA zůstává naše bezpečnostní situace stejná (57 procent), ne-li dokonce lepší. Pouze 16 procent se domnívalo, že se bezpečnostní situace zhoršila.

Důvěra domácím institucím

Součástí stability každodenního života a relativně pozitivního pohledu na bezpečnostní situaci země byla a je převažující důvěra domácím a zvláště zahraničním bezpečnostním institucím.

Navzdory nejrušnějšímu problémům a skandálům měla česká veřejnost v posledních letech tendenci věřit více bezpečnostním institucím státu včetně bezpečnostních (armáda, policie, ministerstva) než institucím politickým a ústavním. Pod tlakem mezinárodní krize a rizik se důvěra bezpečnostním institucím nerozpádla, ale naopak.

Pokud jde o obranu země před terorismem, do českých bezpečnostních institucí je vkládána ojediněle vysoká důvěra. Ministerstvem vnitra a obrany, zpravodajským službám i AČR důvěřovalo kolem 70 procent občanů. Ještě více (nad 75 procent) česká veřejnost důvěřovala zahraničním a mezinárodním subjektům (NATO, USA, mezinárodní koalice proti terorismu).

Jádrem důvěryhodnosti domácích bezpečnostních institucí a systému tváří v tvář

rizikům terorismu ovšem není bezmezná důvěra v jejich optimální kondici a výkonnost. Pouze polovina dospělé populace věří, že český bezpečnostní systém je rovnocenný se zabezpečením našich evropských spojenců.

Základem důvěryhodnosti našich bezpečnostních institucí je jak jejich snaha o zdvih vlastní výkonnosti (včetně informací), tak především jejich pevné ukotvení ve spolupráci s NATO, USA a mezinárodní koalicí.

Odpověď na jednu z hlavních otázek analýzy tedy zní: Teroristické útoky na USA a s nimi spjatá rizika pro ČR neoslabilý zájem českých občanů o bezpečnostní ukotvení země v atlantickém prostředí, ani o prozápadní vývoj. Pod tlakem teroristických útoků si česká veřejnost naopak udělala jasno v mnohých dosud problematických otázkách vlastní mezinárodní a bezpečnostní identity a postavení země.

Postoje k protiteroristické kampani a roli ČR v této kampani

Naše bezpečnost a členství v NATO nyní stojí v poli zájmu veřejnosti a vyvolává u ní kvalitativně odlišné postoje, než na jaké jsme byli doposud zvyklí.⁵⁾ Většina veřejnosti se staví na stranu vojenské kampaně proti terorismu jako momentálně správné reakce na teroristické útoky: 70 procent vojenskou kampaň podpořilo a 62 procenta je považuje za účinnou. Jde o situaci zásadně jinou, než byla kosovská operace.

Totéž platí pro angažovanost České republiky v protiteroristické kampani. Více než tři čtvrtiny Čechů se přiklání k názoru, že boj s teroristy je i „naše věc“, tedy nejen záležitostí Američanů či jejich nejbližších spojenců. Vysoká míra ztotožnění se s mezinárodním děním a mezinárodní bezpečností hraje zásadní roli ve vnímání celé protiteroristické kampaně.

Téměř šedesát procent populace se domnívá, že by se Česká republika měla angažovat v boji proti terorismu i za cenu zvýšení ohrožení naší země teroristickými útoky. Tento postoj se promítá i do podpory vyslání našich jednotek (specializovaných i bojových) do spojeneckých akcí. Podpora vyslání speciálních jednotek (např. chemiků) byla v listopadu 2002 74 procenta, podpora standardních bojových jednotek mírně nadpoloviční, což patrně vyplývá z lehce nižší důvěry v jejich srovnatelnou výkonnost.

Ačkoli v současné době česká veřejnost většinou podporuje vojenské řešení situace

s ohledem na okolnosti teroristického útoku, nelze říci, že bychom bezpodmínečně sledovali výhradně ozbrojená řešení a oblíbili si vojenský styl. Nadále dáváme přednost spíše diplomatickým a ekonomickým (hospodářská pomoc) řešením konfliktů mezinárodních situací, pokud se nejedná o přímý ozbrojený útok a napadení, jako tomu bylo v září 2001.

Očekávané změny domácí bezpečnostní politiky

Česká společnost většinou sdílí některá konkrétní očekávání od státu, pokud jde o jeho reakci na současnou situaci. Nejmeně problematickou a nejvíce podporovanou je profesionalizace armády, kterou požaduje téměř 90 procent dospělé populace. Občané cítí také některé rozpory mezi současnou mezinárodní politikou a jednáním ČR a podporují vzájemnou konzistenci zahraniční, bezpečnostní a exportní politiky: 77 procent občanů očekává, že ČR omezí vývoz zbraní do problematických zemí. Budování speciálních jednotek či zvyšování výdajů na bezpečnost země jsou také obecně podporované kroky (téměř 70 procent populace). Nejmeně podporovaným krokem v oblasti bezpečnosti země je případný nákup nadzvukových stíhaček (pouze 37 procent podpory).

Díky zvýšené poptávce a pozornosti informací je nyní bezpečnostní politika státu v zorném úhlu občanů, stejně jako politice a činitelé odpovědní za bezpečnost země. Je třeba opakovaně zdůraznit, že podpora investic do bezpečnostního systému je podmíněna informační transparentností a synergií s atlantickým rámcem zajištění země.

Kořeny terorismu a způsoby jeho odstranění

Primární původ terorismu spatřuje většina české veřejnosti ve zneužití islámu teroristy (83 procenta). Zároveň také v problémech islámských zemí (zkorumpovanosti politických režimů, sociální situaci a chudobě islámských zemí). Češi si však uvědomují i spoluodpovědnost západních zemí (terorismus jako důsledek dřívější rivality velmocí v regionu a působení západních zemí v oblasti Středního východu – 64 procenta či velmocenského chování USA – 61 procento). Ani tato spoluodpovědnost Západu však nemůže být ospravedlněním teroristických útoků.

Rozšíření protiteroristické kampaně a posláni NATO

Přibližně polovina lidí je ochotna podpořit i rozšíření protiteroristické kampaně na další země. Předpokladem je však informační transparentnost takového kroku, respektive jasné důvody a důkazy jeho oprávněnosti, a to včetně oprávněnosti použití vojenských, a nikoli nevojenských prostředků. Z tohoto hlediska se česká populace jeví jako solidní evropský spojenec Spojených států. Jde však o podmíněnou podporu, která se týká i chování České republiky na mezinárodní scéně. Vědomí souvislosti zahraniční a bezpečnostní politiky země a zvýšený akcent na jejich konzistenci a odpovědnost vůči atlantickému prostředí je vy-

znamným a patrně dlouhodobým důsledkem zkušenosti loňského podzimu. Přímá souvislost vnitřní bezpečnosti se zahraniční politikou země a mezinárodním vývojem přestala být pro velkou část české společnosti abstraktním jevem. Dnes si tuto souvislost uvědomuje drtivá většina dospělé populace.

Česká veřejnost se také stala citlivější na riziko případné radikálnější změny v poslání a smyslu NATO. Začala být v pohledu na NATO v převaze více konzervativní a více si uvědomuje obsah a smysl členství. Téměř 80 procent Čechů se domnívá, že NATO by si mělo zachovat dosavadní poslání kolektivní obrany a mělo by pouze rozšířit své zaměření na boj s terorismem.

„Zisky“ české společnosti

Bezpečnostní klima ČR se tedy po teroristických útocích na USA významně proměnilo. Ačkoli poklesla míra jistoty a bezpečí, jsou obsah i důsledky posunu spíše pozitivní. Česká společnost měla vážný důvod pozastavit se a zamyslet nad postavením a kvalitou obrany a zajištění bezpečnosti ČR. V této úvaze se pak nejen jednoznačně postavila na stranu napadených a poškozených, ale také si uvědomila význam atlantického základu našeho mezinárodního postavení, bezpečnosti a identity.

Právě v tomto kontextu získala na významu i otázka výkonnosti našeho vlastního bezpečnostního systému a otázka aktivnějšího postoje a vyšší spoluodpovědnosti ČR vzhledem k mezinárodní situaci a bezpečnosti. Stali jsme se citlivější k otázkám obrany země i k otázkám bezpečnosti druhých. I proto máme zájem na dalším rozšíření NATO, avšak nikoli na úkor jeho vnitřního oslabení.

V otázce mezinárodní bezpečnosti dostala česká veřejnost příležitost k jednoznačnému rozhodnutí o své identitě a toto rozhodnutí většinově učinila. Přiklonili jsme se svým uvažováním i chováním k západní společnosti a bezpečnostní struktuře NATO. Možná díky tomu jsme se paradoxně stali těmi, kteří z teroristických útoků na USA pro sebe mnohé vytěžili.

gac@gac.ok.cz

¹⁾ Výzkum se opíral o telefonické šetření provedené ve dnech 21.–25. listopadu 2001 na reprezentativním vzorku 519 lidí ve věku 18 a více let.

²⁾ Gabal, Analysis & Consulting, Mezinárodní bezpečnost a členství ČR v NATO (2000/1), <http://www.gac.cz/documents/natoc2.pdf>

³⁾ Údaje z listopadu 2001 byly získány na podkladě sociologického výzkumu provedeného v té době společností Gabal, Analysis & Consulting na vzorku reprezentativním pro dospělou populaci ČR.

⁴⁾ Občané v minimální míře zareagovali v rovině zvýšené péče o osobní bezpečnost, ať již v podobě porizování léků, zásob potravin či prostředků civilní ochrany (pouze kolem 5 procent). Přibližně čtvrtina se začala zajímat o možnosti krytu v jejich okolí a byla ostražitější k tomu, co se děje v jejich okolí.

⁵⁾ Významným prvkem tohoto bezpečnostního postoje je vysoká a rostoucí podpora (69 procent) pořádání summitu NATO v Praze při plném vědomí nákladů, nároků i možných komplikací spjatých s jeho pořádáním. Bezpečnostní význam této nejvyšší schůzky je pro většinu občanů podstatnější než výdaje i nároky, které pořádatelství vyvolá.

Prevence a řešení konfliktů a OSN: africké zkušenosti

MESFIN GEDLU

Úvod

Afrika na prahu nového milénia představuje epicentrum vnitrostátních konfliktů. V minulých několika letech bylo z celkového počtu 53 států sedm (Alžírsko, Angola, Burundi, Rwanda, Sierra Leone, Súdán, Somálsko) postiženo občanskými válkami různé intenzity. Dvě země, Etiopie a Eritrea, prošly vzájemně ničivou válkou. V jednom případě, v Demokratické republice Kongo, přerostl vnitřní konflikt v kontinentální ozbrojený střet, na němž v jednom okamžiku participovalo až sedm států. Tento seznam je třeba doplnit nepravidelnými ozbrojenými povstáními v Čadu, Etiopii, Guineji, Libérii, Namibii, Senegal, SAR a Ugandě a také cyklicky se opakujícím výbuchem násilí v nejlidnatější zemi kontinentu, v Nigérii.

Většinou tyto konflikty reflektují probouzející se komunální identitu, která se uplatňuje jako nástroj při soupeření o vzácné zdroje uprostřed chronického nedostatku. Jejich rámec tvoří všeobecně klesající důvěra ve stát a jeho schopnost konsensuální integrace společnosti. Jejich neméně důležitým aspektem je, že probíhají uprostřed nebývalého množství mezinárodních aktivit, jejichž širší rámec tvoří náhlý rozpad bipolarity, jejíž dozrívající vlivy vzhledem k historii jsou právě v Africe silně akcentovány, dále vrtkavý multilateralismus a nevyrovnaný, mnohdy v kontextu africké sociálně-ekonomické reality prokonfliktní proces ekonomické globalizace.

Zatímco mezinárodní úsilí o prevenci a řešení konfliktů (*conflict prevention and resolution*) je často zaměřeno na stabilizaci jednotlivých zemí, dopady afrických konfliktů se málokdy omezují na rámec státních hranic. Vynucené vysídlování masivního počtu lidí, zoufalá situace, v níž se téměř ze dne na den ocitají, a přímé nebo nepřímé ztráty na životech jsou silnými spouštěcími mechanismy pro okamžité zásahy mezinárodních vládních a nevládních organizací nebo jednotlivých států. To vytvořilo novou mezinárodní situaci, v jejímž rámci je zapotřebí udržování stability mezinárodního systému prostřednictvím stabilizace jednotlivých států cestou prevence a řešení vnitrostátních konfliktů. Právě častější výskyt vnitrostátních konfliktů mění Afriku v důležitý „amfiteátr“, kde se rozhoduje o úspěšnosti či neúspěšnosti této nové strategie.

Tento příspěvek si vytkl za cíl přiblížit problémy, které souvisejí s prevencí a řešením konfliktů s ohledem na nové a rychle se

mění podmínky mezinárodních vztahů, na příkladech některých zkušeností z afrického kontinentu. Zároveň chce naznačit možnosti a limity mírových operací OSN v Africe.

Mění se role OSN

Uvolnění mezinárodní ovzduší umožňuje, aby se úkolem prevence a řešení konfliktů zabývalo mnoho institucí. Avšak OSN jako nejreprezentativnější mezinárodní organizace, těšící se vysoké míře věrohodnosti mezi národy světa, hraje klíčovou roli. Důkazem toho je stále rostoucí počet mírových a zprostředkovatelských operací OSN, které se neomezují na zajišťování míru (*peacekeeping, peace-enforcement*), ale ve stále větší míře se podílejí na vytváření takových podmínek, jež by umožnily sociální, ekonomickou a politickou obrodu válkou traumatizovaných společností (*peacebuilding*).¹⁾

Od počátku devadesátých let 20. století zasahovala OSN v Africe při několika souběžných a velikost i ambicemi rozsáhlých mírových operacích. Přitom šlo často o rychle vzplanuvší konflikty s humanitárně děsivým průběhem, které vyžadovaly za podmínek minimálního materiálního zajištění a při obrovském časovém tlaku a kritickém pohledu světové veřejnosti okamžitou reakci. V takovém „pracovním prostředí“ OSN nezbyvalo nic jiného než přijmout krátkodobá řešení na úkor dlouhodobé národní a regionální stability. Ve skutečnosti OSN v minulých desetiletích viditelně mění svou roli z instituce vytvářející podmínky pro dlouhodobou národní, regionální a mezinárodní stabilitu na organizace více se spoléhající na „hasičskou strategii“, jejímž cílem je dosáhnout rychlého příměří a omezení humanitárních problémů. Avšak bez jasně vytyčeného záměru, který upřednostňuje mír v kontextu dlouhodobé stability, veškerá úsilí OSN o prevenci a řešení konfliktů, jejichž ohnisky jsou jednotlivé země, budou nejisté.

Malé zbraně a ohrožení činnosti OSN

Jednou z oblastí, které komplikují činnost OSN při prevenci a řešení konfliktů na africkém kontinentě, je neprůhledný mezinárodní obchod se zbraněmi a s ním související nekontrolovatelné šíření malých zbraní. Malé zbraně²⁾ hrají klíčovou roli nejen při vzniku a prodlužování afrických konfliktů, ale jsou také hlavní příčinou zvyšování nezákonnosti a prohlubování atmosféry bezvlády v řadě afrických společností.

Jejich hojnost a snadná dostupnost v některých zemích (Angola, Sierra Leone, Somálsko) a regionech (jižní Afrika) vytvářejí novou a nebezpečnou dimenzi stability kontinentu. Snižují možnosti ukončení občanských válek a zvyšují možnosti vzniku dalších ohnisků konfliktů. Jejich snadná použitelnost a spolehlivost při odstraňování protivníka hrají v zemích, jako je Libérie, Sierra Leone nebo Somálsko, klíčovou roli při nasazování tzv. dětských vojáků.

Malé zbraně jsou sice jen malé, ale v kontextu afrických konfliktů jsou dnes příčinami velkých problémů.³⁾ Proto působí vlnitý přístup některých prominentních států mezinárodního společenství k zavedení mechanismů účinné kontroly jejich prodeje a šíření jako „rána pod pás“ snahám OSN zabránit konfliktům a pomoci je řešit.⁴⁾ UNIDIR (*United Nations Institute for Disarmament Research*) uvádí, že malé zbraně se podílejí až na devadesát procentech všech případů usmrcení a vážného zranění, ke kterým dochází v řadě konfliktů na africkém kontinentě. Velkou část obětí tohoto násilí tvoří civilisté, kteří jsou častými terči násilnického teroru válečných stran. Studie o kontrole malých zbraní v průběhu konfliktu a v postkonfliktním období jednoznačně potvrzují, jak je OSN často nucena volit spíše **reaktivní strategii** prevence a řešení konfliktů než **proaktivní přístup**, a to i za cenu promarnění krátkého období příměří (Angola, Somálsko). Slábnoucí ideologické a politické aspekty mezinárodních vztahů a jejich nahrazování téměř naturalistickými zájmy na zisku nedávají velké naděje na brzké odstranění tohoto problému, který významně přispívá k brutalizaci života v některých částech kontinentu.

Somálsko

Občanskou válku v Somálsku, která způsobila zkolabování státu, zahájil pád autoritářského režimu, jehož existence závisela na bývalé bipolaritě. Od počátku 70. let až do r. 1990 využíval generál Siad Barre dovozu zbraní, nejdříve pod patronací Moskvy a později Washingtonu, k tomu, aby mohl vést válku s Etiopií a zároveň potlačit vnitřní odpor. Ohrožen ze všech stran, podporoval volné ozbrojování masy Somálců, především z vlastního rodu a jemu spřízněných skupin. Když Siad Barre v r. 1991 opustil Somálsko, převážně obývané nomády rozdělenými do tradičních rodových skupin, byla země doslova zaplavena zbraněmi. Tato skutečnost od počátku ztěžovala snahy o příměří a ustavení nového celosomálského vedení: cíl mise UNISOM I (*United Nations Operation in Somalia*). Druhé kolo procesu usmíření, které bylo silně ovlivněno vizí USA o „novém světovém řádu“ a jejich protirákým *blitzkriegem*, nepřekračovalo rámec několika rozhodnutí *ad hoc*; v podstatě šlo o reakci na ohrožení humanitárních cílů OSN, ale i členů mise UNITAF (*United Task Force*), později pře-

jmenované na UNISOM II. **Politické cíle, které jediné by mohly ošetřit příčiny konfliktu, byly v tomto případě podružné vzhledem k cílům humanitárním a bezpečnostním.**

Nově zvolená strategie se příliš spoléhala na palebné síly amerických pěchot, ale nebyla orientována na získání důvěry širší somálské komunity.⁵⁾ Pod dojmem záruky silné vojenské přítomnosti⁶⁾ byla přijata nebezpečná rozhodnutí preferující tu či onu stranu válečných frakcí. V jednom případě použila Rada bezpečnosti znaku OSN k tajnému dodávání zbraní jedné ze znesvářených skupin.⁷⁾ Vrcholem pak bylo rozhodnutí amerického velitele, admirála Jonathana Howa, vyslat odměnu 25 000 USD za dopadení jednoho z vůdců – Mohammeda F. Aideeda, považovaného za hlavního nepřítele UNISOM II: událost, která předznamenala nezdařilé ukončení velkolepě pojaté „*Operation Restore Hope*“ jako „*Operation Return Home*“ po velkých ztrátách na životech.⁸⁾

Zkušenosti UNISOM II ukazují, jak přijetí, interpretace a vývoj mandátu, včetně mandátu o použití síly, kriticky závisí na souhrě osobností, jejich motivací a limitech. Rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN přicházela zatížená rozpory: USA a Pákistán zastávaly tvrdé linie vůči Aideedovi a jeho frakci; Francie, ČLR a zpočátku i Velká Británie preferovaly opatrnější přístup. Navíc osoba generálního tajemníka OSN Butruse Butruse-Ghálího vyvolala rozpaky mezi somálskými představiteli, neboť v minulosti coby ministr zahraničí Egypta podporoval diktátora Siada Barreho. Závěr byl, že OSN opustila Somálsko ve zmatku, tedy ve stavu, v jakém je původně našla. Avšak důsledky traumatizující mise se objevily po šesti měsících zaváháním OSN včas reagovat ve Rwandě, což ji postavilo do role pasivního pozorovatele s nepřilíhčivým svědomím při zbytečné smrti statisíců lidí.⁹⁾

Angola

Na počátku devadesátých let 20. století byla naděje, že se blíží konec angolského konfliktu, dnes jednoho z nejtrvalejších symbolů studené války. Zprostředkovatelská strategie upřednostňující politické a humanitární aspekty na úkor vojenských aspektů konfliktu přivedla mírový proces do slepé uličky a znamenala obnovení angolské občanské války.¹⁰⁾ Navzdory značnému stupni nevráživosti mezi vládou MPLA (*Movimento Popular de Libertação de Angola*) a povstalcí UNITA (*União Nacional para a Independência Total de Angola*) nedosahovala mise OSN UNAVEM I – III (*United Nations Angola Verification Mission*), která byla v činnosti od konce 80. let minulého století, ani jednoho tisíce pozorovatelů. Poměr jednoho člena UNAVEM k celkové populaci Angoly zůstal velmi nízký, 1:16 000. U operace UNTAG (*United Nations Transitional Administration Group*) v Namibii, relativně

klidném prostředí, byl početní poměr stonásobný.¹¹⁾

Skronné odhady hovoří o dvou až čtyřech milionech kusů automatických ručních zbraní vyskytujících se na území Angoly. Podobné zbraně lze pořídit výměnou za slepici nebo pytel kukuřice. Ovšem OSN v tomto případě spoléhala na strategii minimální vojensko-politické participace. Zdá se, že s ohledem na vyhlášení příměří a hledání dlouhodobě stabilizujících řešení je důraz na zprostředkované politické urovnání a zajišťování humanitární pomoci neúčinnou strategií. Proto OSN propásla výjimečnou příležitost, tj. konec studené války, stažení kubánských a jihoafrických jednotek, vznik nezávislé Namibie a celkově smířlivé politické klima, kdy mohla účinně přispět k ukončení nejdelší občanské války v Africe.

Angolské zkušenosti jednoznačně ukazují důležitost odzbrojování v mírovém procesu. Ovšem mandát mise OSN, UNAVEM II – III, dohlížel na ozbrojení v určených místech a pasivně prověřovat, zda odevzdají zbraně, nezajišťoval pravomocné šetření, jak se dohody plní. Případné sankce se daly snadno obejít. Nedostatek podpory ze strany klíčových států zvyšoval formálnost procesu odzbrojování a návratu povstalců do civilního života. K neúspěchu přispěl i fakt, že MPLA a UNITA mají dlouhodobě vyrovnané síly a vlastní přístup k bohatým zdrojům lukrativních surovin s obchodními vazbami na mezinárodní zbrojní trh.

Mise OSN v Angole je příkladem kumulace negativních faktorů při zajišťování účinné prevence a řešení konfliktů v Africe na okraji zájmu RB. Podtrhuje význam účelného plánování a rozhodného zasahování (třeba i vojenského) kapacit OSN tam, kde jsou nebezpečné a vysoce rizikové podmínky. Ukazuje, jak přístup k znepráteným stranám může podpořit (nebo naopak utlumit) násilí a jakou zásadní roli hrají mezinárodní obchodní zájmy v případě úspěchů či neúspěchů úsilí OSN při prevenci a řešení konfliktů v Africe.

Mosambik a Mali

Mosambik i Mali jsou dva vcelku úspěšné příklady prevence a řešení vnitrostátních konfliktů v afrických podmínkách. V obou případech byly zvoleny takové přístupy zprostředkování míru, které jsou inkluzivní a komplexně pojaté. Sociální klima v obou zemích, které nebylo příliš traumatizováno díky relativně nižší intenzitě konfliktů, bylo nakloněno usmíření. Nestranný přístup zprostředkovatelů, jejich autorita u zneprátených stran (například vstřícnost vlády JAR a její vliv na představitelů opoziční skupiny RENAMO v Mosambiku), stejně jako relativní neatraktivnost obou zemí pro případné soupeření nadnárodních korporací a dalších mocenských sil podporovaly vcelku snadný vznik společné platformy na bázi širšího konsenzu; v případě Mosambiku mezi vládní stranou FRELIMO (*Frente de Libertação de Moçambique*) a opozicí RENAMO (*Resistência Nacional Moçam-*

bicana) a v případě Mali mezi vládou a tuarežskými povstanci hnutí MFUA (*Mouvements et Fronts Unifiés de l'Azaouad*).

Operace UNUMOZ (*United Nations Operation in Mozambique*) byla zahájena po podepsání dohod o zastavení bojů, ale i o podobě a náplni samotné mírové operace. Její součástí se stal důležitý projekt sociální integrace bývalých povstalců, který byl řízen samostatnou agenturou, UNOHAC (*United Nations Office for Humanitarian Assistance Co-ordination*) s jasně vymezenými a hlavně dobře zabezpečenými úkoly: dohlížet nad plněním sociálně humanitárních aspektů odzbrojovacího programu UNUMOZ. UNOHAC poskytovala potravinovou a zdravotní péči v místech soustředění povstalců a zprostředkovala jejich snadný návrat do civilního života. Smířlivá atmosféra ve společnosti a ochota mezinárodního společenství zabezpečit tento projekt byly opětovány dobrovolným rozhodnutím většího počtu ozbrojenců složit zbraně než například v Angole. V takové atmosféře bylo pro OSN mnohem snadnější organizovat volby, které se konaly v r. 1994, a zároveň zajistit, aby znepřátelené strany nevyužily přechodné doby k přípravě na další válku. **ONUMOZ je příkladem operace OSN, která se stala zavazujícím krokem k zahájení regionálního přístupu při prevenci a řešení afrických konfliktů pod patronací OSN.** Právě za tímto účelem se sešel v Bamaku první pracovní výbor „pro odzbrojování a rozvoj a pro prevenci konfliktů v západní Africe“, a to v červenci 1996. Cílem tohoto setkání bylo zkoumat a vytvářet konkrétní a praktické cesty ke zlepšování bezpečnostní situace v západní Africe, jež by souběžně umožnily uskutečňování rozvojových projektů.¹²⁾ S ohledem na potřeby země a charakter konfliktu se

důraz kladl na sociální a ekonomická opatření jako záruky dlouhodobé stability a trvalého míru. Tento návrh, tj. vyrovnaný a integrovaný přístup k odzbrojování a zajištění bezpečnosti, dostal oficiální pracovní název „*Security First*“, podtrhující politicko-vojenské aspekty mírového procesu. Vyvrcholením působení OSN v Mali byla veřejná likvidace několika tisíc kusů zbraní v březnu 1996 v historickém městě Timbuktu. Na památku této slavnostní příležitosti, symbolicky pojmenované jako „*Flamme de la Paix*“, bylo rozhodnuto použít roztavené zbytky zbraní k postavení památníku míru.

Případy Mozambiku a Mali ukazují, jak důležitý a pozitivní potenciál skrývají inkluze a komplexně pojaté přístupy prevence a řešení konfliktů. **Kroky a rozhodnutí, které zahrnují místní aktéry a dávají přednost tradičním strukturám, zřejmě mají velký vliv při budování důvěryhodné integrující atmosféry. Regionální přístup, který spojuje několik sousedních států, je prvním předpokladem k účinnému omezování nekontrolovatelného šíření zbraní. Původní příčiny mnohých afrických konfliktů, tj. problém strukturální nestability související s vrtkavostí postkoloniálního politického systému, nemohou být účinně řešeny v prostředí „bezpečnostního vakuu“, k jehož vzniku a trvání přispívají právě malé zbraně a jejich snadná dostupnost.**

Závěr

Přístup k prevenci a řešení konfliktů má velký vliv na úspěchy odzbrojování a snadnou integraci bývalých povstalců do širší společnosti. Částečně s ohledem na negativní zkušenosti z minulosti jsou znepřátelené strany více nakloněny skepticizmu při hodnocení navržených řešení o ukončení konfliktů. Stopy mocenských a hospodářských zájmů vnějších sil, kterými jsou často taková řešení poznamenána, mohou situaci jenom více komplikovat. Proto je důležité, aby se lokálním a regionálním subjektům dostalo adekvátního prostoru pro aktivní participaci v jakémkoli mezinárodním procesu zprostředkování. **Je také důležité, aby**

takové zprostředkování mělo mnohostranný přístup a zahrnovalo politické, vojenské a sociálně humanitární složky s ohledem na dlouhodobou společenskou stabilitu konfliktem postižené země. To je zásadní předpoklad pro vytvoření širšího konsenzu pro mír, a hlavně eliminaci strachu a nedůvěry, které vedou k únikovým postojům (escapismus) a potlačují vůli přistoupit k jednání.

Afrika je a pravděpodobně ještě nějaký čas bude důležitým mezinárodním dějištěm mírových operací OSN. Střízlivé hodnocení této skutečnosti s ohledem na dosavadní působení OSN v Africe může přispět k lepšímu pochopení fungování OSN, jejich mírových operací a samotné Afriky ve vznikajícím globálním řádu – nebo neřádu.

gedlu@iir.cz
únor 2002

¹⁾ Pro interpretaci různých forem mírových operací (*peace support operations*) v africkém kontextu viz Peace Support Operations, DWM 1-2000 February 2000. ISS Pretoria, South Africa.

²⁾ Podle klíče OSN jsou jako malé zbraně označovány všechny prostředky použitelné ke způsobení jakéhokoli ublížení dalším subjektům s výjimkou použití holé fyzické síly. Malé zbraně nemusí být vyrobeny průmyslově a vyznačují se tím, že jejich uživatel je může mít neustále u sebe nebo je přenášet z místa na místo, aniž by potřeboval velké logistické zázemí.

³⁾ K. Annan, SG Report on Africa 1998, odst. 28. <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/af-rec/sgreport/report.htm>

⁴⁾ Combating the Illicit Trade in Small Arms. DDA 2001 Update, June/July 2001. <http://www.un.org/Depts/dda>

⁵⁾ M. Sahnoun, Somalia: The Missed Opportunities (Washington D.C.: USIP, 1994), s. 25 ff.

⁶⁾ V době svého maxima měla operace UNISOM II téměř 40 000 vojáků, z toho přes polovinu z USA.

⁷⁾ Jedná se o dodávky ruských vojenských materiálů pro jednu frakci pod vedením Ali Mahdiho.

⁸⁾ M. Berda, Lessons Not Learned: The Use of Force in „Peace Operations“ in the 1990s. A. Adebajo & C. L. Sriram (eds.) Managing Armed Conflicts in the 21st Century (London: Frank Cass Pub., 2001) s. 59–63.

⁹⁾ Mnoho pozorovatelů, včetně kanadského generála Roméa Dallaira, který velel misi OSN ve Rwandě (UNAMIR), argumentovalo, že posílená přítomnost OSN by mohla zachránit většinu obětí mezi civilisty. Viz The Triumph of Evil: How the West Ignored the Warnings of the 1994 Rwanda Genocide and Turned its Back on the Victims (Frontline). <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/evil>

¹⁰⁾ M. Anstee, Orphan of the Cold War: The Inside Story of the Collapse of the Angolan Peace Process 1992–1993 (Macmillan: Basing Stoke, 1996).

¹¹⁾ Pro historii porovnání rozložení nákladů a umístění mírových operací OSN ve světě viz The Economist June 25, 1994.

¹²⁾ <http://www.unog.ch/unidir/EWAFRIKA.HTM>

Ruská ekonomika

VLADIMÍR VOTÁPEK

Ústav mezinárodních vztahů uspořádal ve spolupráci s The Prague East Institute dne 11. března 2002 kulatý stůl na téma Ruská ekonomika. Jednalo se již o třetí akci seriálu věnovaného nejnovějšímu vývoji Ruské federace, ohlášeného v MP 12/2001.

Obvyklé publikum, skládající se z členů akademické obce, bylo tentokrát rozšířeno o zástupce Ministerstva zahraničí ČR a Ministerstva průmyslu ČR, představitele organizací zabývajících se zahraničním obchodem, jako je Komora pro hospodářské styky se SNS, nebo CzechTrade a soukromých firem. Hlavní příspěvek přednesl Ing. Jaroslav Fingerland, CSc., ředitel odboru Exportní, Garanční a Pojišťovací společnosti EGAP.

Rečník přiblížil posluchačům makroekonomický vývoj Ruska posledních let. Konstatoval, že většina ukazatelů svědčí o úspěšném rozvoji ruské ekonomiky. Hrubý domácí produkt Ruska roste již čtvrtý rok po sobě a v souhrnu za 3 roky vykazuje přírůstek 30 procent. I když značná část růstu HDP je tažena exportem, postupně roste vliv domácí poptávky, investic, snížení zásob hotové produkce a zlepšení finančního stavu podniků.

Přebytek zahraničního obchodu by měl činit podle Ministerstva ekonomického rozvoje RF 54,4 mld. USD. Rezervy Centrální banky již přesáhly 35 mld. USD a pokrývají 6–7 měsíců ruského importu, což je ukazatel vyšší než např. u ČR, která má rezervy odpovídající hodnotě cca 5 měsíců dovozu.

Vysoká úroveň devizových rezerv vede k optimismu ohledně splácení ruského dluhu, a to i přes stoupající náročnost splátkového kalendáře (zatímco v r. 2000 RF splatila cca 10 mld. USD, v r. 2003 by to mělo být 16 a podle některých odhadů až 18 mld. USD). Pozitivní roli zde hraje jak předčasné splácení některých závazků, tak i jednání s věřiteli o změně splátkového kalendáře. Díky řádnému splácení dluhu a růstu HDP se podařilo významně zlepšit poměr těchto dvou ukazatelů. Zatímco v r. 1999 byl souhrnný dluh roven úrovni HDP, k 1. lednu 2001 představoval již „pouze“ 60 procent HDP a v roce 2002 by měl poklesnout na úroveň 53 procenta HDP.

Zlepšování situace se odrazilo i v hodnocení mezinárodních ratingových agentur. Standard & Poor's na základě dobrého výkonu ruské ekonomiky a pokroku ve strukturálních reformách zvýšily rating dlouhodobých devizových závazků Ruska na stupeň B+ ze stupně B. Rating krátkodobých devizových závazků byl zvýšen ze stupně C na stupeň B.

Působivé jsou také úspěchy ruské vlády ve vytváření institucionálních podmínek ekonomické reformy. Daňová reforma výrazně snížila daňovou zátěž a zároveň zvýšila objem

skutečně vybraných daní. U příjmů fyzických osob došlo ke stanovení jednotné sazby ve výši 13 procent, daň ze zisku poklesla z původních 35 procent na 24 procenta. De-regulační balíček má zjednodušit registraci firem, licencování a především zjednodušení kontroly ze strany státních orgánů. Centrální banka zrušila koncem r. 2001 povinné vydávání licencí na zahraniční úvěry do výše 100 milionů USD. Reforma zákonodárství umožnila soukromé držení půdy, zjednodušila pravidla privatizace státních podniků a pro případ nutné nacionalizace stanovila jasná pravidla pro poskytnutí obligatorní kompenzace. Ruská vláda také zveřejnila rozsáhlý plán na privatizaci státního vlastnictví. V roce 2002 hodlá získat z prodeje asi 300 firem cca 18 mld. RUR.

Přes všechny úspěchy se ruská ekonomika stále potýká s řadou nedostatků. Jako kardinální problém se jeví především vysoký stupeň závislosti na vývoji světových cen především energetických surovin. Podle řady analytiků je Rusko schopno obsluhovat svůj dluh a věnovat dostatečné prostředky na restrukturalizaci své ekonomiky pouze za předpokladu, že ceny ropy neklesnou pod úroveň 20 USD/barel.

Jiným problémem je nedostatečný rozvoj bankovního sektoru, jehož stav se může stát brzdou dalšího rozvoje ruského hospodářství. Nedovoluje totiž dostatečně pružnou alokaci zdrojů z odvětví vytvářejících přebytek volných prostředků (ropa, plyn, metalurgie) do resortů trpících nedostatečným financováním.

Řada dalších poznatků k problémům i úspěchům ruské ekonomiky vyplynula z následující diskuse.

Tržní charakter ruské ekonomiky je stále deformován třemi faktory, chránícími ruské výrobce:

1. Ruská federace udržuje poměrně vysokou tarifní i netarifní ochranu vnitřního trhu před dovozem ze zahraničí.

2. Řada výrobků ruské ekonomiky je dotována nízkými cenami surovin a energií. Zatímco na světovém trhu se 1000 m³ zemního plynu prodává za 100 USD, na vnitřním ruském trhu za pouhých 14 USD. Zvláště energeticky náročné výroby (jako např. metalurgie) tím získávají obrovskou konkurenční výhodu.

3. Velmi nízká úroveň mezd v řadě odvětví, kombinovaná s praxí vyplácení dvojí mzdy – oficiální (zdaněné) a neoficiální (nezdaněné).

Snaze o tržní reformy také neodpovídá rostoucí monopolizace řady sektorů ruské

ekonomiky. Existuje dostatek náznaků, že ruská ekonomika jde tzv. korejskou cestou, znamenající postupnou parcelizaci ekonomiky mezi 15–20 holdingů, fakticky ovládajících celé hospodářství. Většina takových holdingů je přitom polostátního nebo plně státního charakteru. Některé z nich mají dokonce statut samostatných ministerstev (ministerstvo železnic).

Jednání o vstupu Ruska do WTO mohou být ovlivněna i neekonomickými faktory. I když není třeba pochybovat, že Rusko bude muset dodržet celková kritéria kladená na členy Světové obchodní organizace, tempa vyjednávání a ochotu WTO k různým ústupkům vůči Rusku může významně ovlivnit postoj Spojených států a dalších ekonomických velmocí, jako Německa, Japonska, EU jako celku a podobně.

Někteří představitelé podniků se podělili o své zkušenosti ze sjednávání úvěrových dohod, financujících obchod s východními trhy. Konstatovali, že pro urychlení konkrétního projektu je velmi důležité projednávat paralelně jak samotný obchodní případ, tak i financování projektu. Jinak může nastat případ, že financující instituce budou požadovat významné změny parametrů obchodního případu. Jednání je přitom jedno-duší s českými (evropskými) bankami, protože ruské banky často požadují přemrštěné platby za garanci obchodních případů. Nedostatek (nebo obtížná dostupnost) financí přesto není podle jejich názoru největší překážkou pro obchod s Ruskem a dalšími zeměmi SNS. Významnější překážkou dlouhou dobu byla nedostatečná podpora politických špiček, které nejenže nedostatečně lobbovaly v zájmu českých podniků, ale v některých případech jednaly s ruskými partnery tak, že je od obchodů s českými subjekty přímo odrazovaly.

V diskusi o dopadech vstupu České republiky do EU na obchod s Ruskem se účastníci shodli, že lze očekávat oboustranné snížení celních bariér, protože Ruská federace má s Evropskou unií uzavřenu řadu dohod o snížení cel.

Zájem o export do Ruska roste i v takových českých regionech, které se až dosud vyznačovaly orientací na západní Evropu, a především Německo (západní a severní Čechy). Na tento trend reaguje i činnost agentury Czech Trade, která organizuje výjezdy svých specialistů do regionů, aby tak usnadnila podnikatelům získání důležitých informací.

vvotapek@seznam.cz

Příručka (přehled) rakouského politického systému druhé republiky

Herbert Dachs, Peter Gerlich, Herbert Gottweis, Franz Emmerich Tálos (ed.): Handbuch des politischen Systems Österreichs. Die Zweite Republik. Manz – Verlag, Wien 1997, ss. 955, ISBN 3-214-05967-X

Hned v úvodu recenze jsem váhal s překladem názvu této knihy. Německé slovo Handbuch má v češtině ekvivalent ve slově příručka. Toto slovo ovšem v nás vyvolává pocit něčeho, co je k ruce a po ruce, něčeho, co je drobné a útlé. Při pohledu na toto ob-
jemné dílo mám ale pocit, že tento název je poněkud nepatřičný, a tak pro jistotu jsem použil ještě slovo přehled.

Nabízí se nám otázka, proč. Je tomu tak proto, že přední rakouští politologové udělali jeden záslužný počinek. Dali hlavy dohromady a vytvořili dílo, které lze právem označit hrdým přízviskem opus magnum. Padesát čtyři rakouských odborníků zvučných jmen z celé země z oblasti politologie, historie, sociologie, právní vědy, publicistiky, teologie a dalších oborů vytvořili dílo, které právem označují za nejširší a s jistou nadsázkou za nejdokonalejší popis rakouského politického systému. O jejich úspěchu svědčí i skutečnost, že od roku 1991, kdy toto dílo poprvé vyšlo, došlo k několika reedicím a vydání z roku 1997 je už třetí přepracované vydání.

Na téměř tisíci stranách představili autoři politický systém malé středoevropské, sice poněkud konzervativní, ale jinak neobyčejně vyspělé země s velmocenskou minulostí. Toto dílo by proto nemělo uniknout žádnému ze zájemců o rakouskou společnost a nemělo by uniknout ani moderním historikům. Není to sice čtení na dobrou noc, nicméně představuje neobyčejně silný pramen pro poznání rakouské politiky této doby i druhé poloviny dvacátého století. Vyznačuje se bohatým poznámkovým aparátem, rozsáhlými seznamy použité a doporučené literatury, doplněné ještě grafy a tabulkami. To vše je vypracováno navíc s německou důkladností.

Je to práce, již by měla i česká odborná veřejnost věnovat svou pozornost, a to hned ze dvou důvodů. Za prvé, už staré české přísloví říká, že pod svícem bývá největší tma, a tak zpravidla o přespolních toho víme víc než o sousedech, o které se tolik nezajímáme, protože je bereme jako něco zcela samozřejmého a daného. Z tohoto důvodu bychom se měli o rakouskou společnost a o její politický systém více zajímat, protože v habsburské dynastii a soustátí máme spo-

lečné kořeny. Ne nadarmo se říkalo, že každý správný Rakušan má alespoň jednu českou babičku. I přes tyto skutečnosti se bohužel naše obecné povědomí o našich sousedech omezuje velmi často na císaře pána, vídeňský valčík, sachrdort a v současné politice na pana Jörga Heidera a rakouský postoj k Temelínu. To je to jediné, co k mnohým z nás přes veškerou záplavu informací o rakouské politice a společnosti pronikne, pomenu-li takové věci, jako byla druhá svatba rakouského prezidenta.

Za druhé, české odborné veřejnosti by toto dílo nemělo uniknout ani z toho důvodu, že nám stále chybí obdobná studie na toto téma a jisté je, že našim odborníkům by tento neutěšený stav na poli výzkumu českého politického systému neměl dodávat klidu a klidného spánku.

Dobrý dojem z této knihy je ještě umocněn srozumitelným jazykem, který je zvláště pro nerodilé mluvčí velmi důležitý. Tento dobrý pocit potvrzuje ještě dobré rozvrstvení jednotlivých kapitol a podkapitol.

Celé dílo je rozděleno do osmi základních bloků – částí. Těmi jsou historický vývoj rakouského politického systému, popis vládního systému a jeho institucí, stranický systém a politická hnutí, sociální partnerství – svazy – odbory a hospodářská moc v politice, politická kultura, odvětví politiky, zahraniční politika a postavení spolkových zemí a obcí, jímž se autoři zabývají v poslední části. Tyto bloky – části jsou dále děleny na jednotlivé kapitoly a podkapitoly. Z takto uspořádané práce může člověk získat ucelený přehled informací.

První blok se věnuje historickému vývoji. Zabývá se popisem neklidného dvacátého století a rakouské společnosti, a to jak během tzv. první republiky (1918–1933), tak během druhé republiky, kdy tato kapitola končí vstupem Rakouska do Evropské unie.

Druhý blok se už orientuje na popis vládního systému a jeho jednotlivých součástí. Nejprve se začíná obecným popisem vládního systému a vývoje dnešního ústavního pořádku a následně pokračuje přes popis činnosti, úlohy a významu parlamentu, vlády, prezidenta, správy, byrokracie, soudního systému a poslední podkapitola je poněkud neústrojně věnována dnes velmi diskutovanému tématu v Rakousku a celé západní Evropě, a tím je postavení žen v rakouském politickém systému.

Následující část popisuje politické strany a hnutí. Nejprve se rakouští politologové vě-

nují obecně pojmům, jako je stranický systém, a pak přecházejí k popisu programů a ideologií. Tuto podkapitolu podle mého názoru výstižně pojmenovali Programy – ideologie: souhlas, nebo nesouhlas. Salcburský politolog prof. Horner tu srovnává politické strany z hlediska ideologie a organizační struktury. Zabývá se tu rovněž typy jednotlivých programů, které jednotlivé strany vyhláší, ať už jsou to předvolební programy, akční programy nebo obecné stranické programy. Zvláštní položka je věnována volebním programům jednotlivých stran, a to od roku 1945 do roku 1994.

Další podkapitoly této části jsou už věnovány jednotlivým stranám. Čtenář zde získá informace o vzniku, vývoji, programu, struktuře a počtu členů. Na závěr se věnují i perspektivám každé strany. Bohužel se ale čtenář příliš nedozví o některých ožehavých otázkách, které každou stranu trápí, jako jsou finance a podobně. Tyto kapitoly tedy spíš působí jako poněkud oficiální, a to tak, že by se snad ani při volbách za ně nemusely jednotlivé strany stydět. Takto jsou popsány nejdříve největší parlamentní strany, tj. sociální demokraté, lidovci, svobodní a zelení, které jsou současnými parlamentními stranami. Na ně volně navazují kapitoly o mimoparlamentních stranách a hnutích, jako jsou liberálové, kteří se při posledních volbách nedostali do parlamentu, komunisté, pravicoví extremisté a nová sociální hnutí.

Od politických stran přešli autoři v další části k otázkám sociálního partnerství. Tímto termínem označují vztahy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli (obdoba tripartity). Dále se zabývají postavením odborů a svazů ve společnosti a vlivem hospodářství na politiku. Doslovně se tento blok jmenuje Sozialpartnerschaft, Verbände und Wirtschaftsmacht a obsahuje pět podkapitol zabývajících se jednotlivými problémy, jako je postavení podnikatelských svazů, odborů, zájmových svazů v zemědělství a další.

Pátá část je zaměřena na politickou kulturu. Pod tímto hrdým a poněkud tajemným názvem skryli autoři takové záležitosti, jako je role masmédií, systém vzdělání, vztah státu k církvím, politická kultura rakouských voličů, jejich chování při volbách a tak dále.

Následující blok nazvali autoři ještě záhledněji jako Politikbereiche. Pod tímto názvem se ukrývají podkapitoly věnované směřování a vývoji rakouské hospodářské, finanční, průmyslové, zemědělské, sociální, ekologické a energetické politiky.

Jedinou výjimku tvoří zahraniční politika, již je věnována samostatná část. Ta je rozdělena do pěti částí, a to na vývoj zahraniční politiky od osvobození v roce 1945 do roku 1996, rakouskou bezpečnostní politiku, cestu země do EU, vztah státu k tzv. třetímu světu a úlohu Rakouska v mezinárodních organizacích.

Poslední blok tvoří otázky spojené s postavením devíti spolkových zemí (Viedeň, Horní a Dolní Rakousko, Burgenland, Korutany, Voralberg, Salcbursko, Štýrsko a Tyrolsko) a 2350 obcí v politickém systému. Zabývají se především postavením zemských

sněmů, vlád, byrokracie, působením odborů a dalších svazů na regionální úrovni a podobně. V neposlední řadě se věnují někdy napjatým vztahům mezi centrem a jednotlivými zeměmi. Jedna z podkapitol je samozřejmě věnována postavení obcí v systému.

Toto vše je obsahem příručky, kterou mohou jen vřele doporučit všem, kteří se zabývají rakouskou politikou. Je nepochybné, že i tato příručka má své zápory. Některé jsem už zmínil. Některé členění práce je nesourodé. Velmi málo se člověk dozví i kupříkladu o vztahu rakouské politiky k sousedním stá-

tům atd. Přesto mohou tuto knihu doporučit, a není to tím že bych byl reklamním agentem vídeňského nakladatelství Manz, kde tato práce vyšla. Přál bych si, aby něco podobného, byť nedokonalého, vyšlo i v češtině o našem politickém systému.

Michal Pehr

Nástrahy obrodného procesu

Gombár, Eduard: Dramatický pŕlměšíc. Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace. Vydala Univerzita Karlova v nakladatelství Karolinum, Praha 2001, první vydání, 215 str., 190 Kč, ISBN 80-246-0370-5.

Od „11. září“ nás dělí téměř půlrok, mezinárodní společenství bylo během této doby svědkem mnoha překotných událostí, které se mohou z mnoha odlišných úhlů pohledu jevit jako bezprecedentní. V některých procesech suplovalo toto kolegium rolí pasivního diváka, jiných se účastnilo jako přímý aktér mezinárodněpolitického dění. V tomto údobí bylo rovněž proneseno mnoho emotivních projevů, které v kombinaci přímých či domnělých důkazů upozornily světovou veřejnost na region, kde je nutno hledat „think – tank“ mezinárodního terorismu.

Blízký východ rozhodně nepatří mezi teritoria, která by byla médií představována jako vnitřně koherentní. Je tomu právě naopak. Každý den je možno sledovat informační tok negativních zpráv, které poskytují nejrůznější zpravodajské servery. Tyto mozaikovitě záznamy pak vytvářejí mnohdy zcela jiný a kvalitativně nový obraz, který následně zabraňuje hlubšímu pochopení mnohých příčin.

Jako „medikament“ tak přichází na lednové pulty knihkupectví práce již etablovaného odborníka na Blízký východ Eduarda Gombára s názvem *Dramatický pŕlměšíc. Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*. Tato kniha nevelká rozsahem (215 stran), ale o to větší svým významem předkládá českému čtenáři komplexní a systematický vŕhled do problémů, kterým čelí nebo mohou čelit obrodné síly působící ve výše zmíněných státech a které z větší části vycházejí z konkrétních historických a společenských daností.

Podnět ke zpracování tohoto nelehkého tématu vyšel od Ministerstva zahraničních věcí České republiky, ve kterém zadavatel vytyčil za cíl jedné ze svých výzkumných studií „*ukázat kombinovaný vŕliv mezinárodního tlaku a politického dialogu na různých úrovních na přetváření Blízkého východu a stanovit rozsah těchto změn*“ (str. 8) v souvislosti s postbipolárním uspořádáním systému mezinárodních vztahů a s ohledem na zkušenosti druhé války v Zálivu. Autor zvolil pro vypracování zadaného úkolu analyticky přístup, který je doplněn komparací klí-

čových faktorů, jež jsou obdobné u všech zkoumaných zemí. Bylo tak docíleno pevné struktury tří hlavních kapitol, které byly seřazeny podle stárí jednotlivých autoritativních režimů – první je tak Sýrie (1963) následovaná Libyí (1969) a Íránem (1979).

Nejrozsáhlejší oddíl knihy, ve srovnání se zbývajícímí částmi, tvoří kapitola první, která se věnuje *Asadovské Sýrii* a ve svém úvodu popisuje geopolitické postavení státu v rámci regionu (sousedé: Izrael, Jordánsko, Irák, Turecko a Libanon), jež do značné míry, spolu s historickou zkušeností a ideologickými konstantami (postkoloniální dědictví, čtyři arabsko-izraelské konflikty a následný blízkovýchodní mírový proces 90. let, panarabismus a nadnárodní strana Baas) vytváří pevný základ pro současné bilaterální i vícestranné relace a vnitropolitický život země vůbec.

Následující pasáž první kapitoly je zaměřena na analýzu mocenských struktur, které jsou precizně popsány v několika podkapitolách rozšířených o čtyři *case studies* (str. 22–52). Mocenská pyramida je zde založena zejména na principu klientelismu, kdy klíčové funkce jsou obsazovány úzkým okruhem osob, jež se rekrutují z řad náboženské menšiny alawitů, ke které náležel i již zesnulý Háfiz al-Asad a jejíž příslušníci v celostátním měřítku tvoří necelých 12 procent z šestnáctimilionové populace Sýrie. Tito lidé pak ovládají speciální armádní složky, tajné služby a mnohé další vládní agentury, za což jsou posléze i přiměřeně ekonomicky zvýhodňováni.

Závěrečný díl věnující se Sýrii rozebírá vývoj zahraničněpolitických a ekonomických sfér země, které jsou nejnověji charakterizovány pozvolnými změnami, spojovanými s nástupem nejstaršího žijícího Asadova syna – Baššára al-Asada – v červnu roku 2000.

Obdobnou strukturu členění referované materi e přebraly i kapitoly o Libyi a Íránu. Neoddělitelnou součástí knihy jsou i závěrečné odstavce, které popisují oficiální stanoviska politických představitelů Sýrie, Libye a Íránu, odsuzující teroristické útoky vedené na budovy v New Yorku a Washingtonu z 11. září 2001.

Vědecký fundament předkládané publikace zajišťuje rozsáhlá heuristická základna

čítající přibližně stovku odkazů (mimo prameny a literaturu jsou uváděny i odkazy na webové stránky) v poznámkovém aparátu a více než 350 titulů v příložené bibliografii (str. 196–207), která je velice účelně rozdělena do tří částí vztahujících se k jednotlivým zemím, zvláště jsou pak uváděny práce napsané v češtině. Autor mohl při psaní knihy čerpat i z konkrétních zkušeností z působení v diplomatických službách na zastupitelstvích v Tripolisu a Damašku a z konzultací vedených s odborníky vědeckých pracovišť v zahraničí (Velká Británie, Francie).

Za užitečné doplňky považují rovněž přílohy v závěru knihy, které stručně zpracovávají medailonky osobností veřejného života Sýrie, Libye a Íránu, doplněné o přehled úřadujících státníků a demografický vývoj (mimo Libyi) v přílohách 1–7 (str. 173–192). Nadto je práce vybavena zajímavými tabulkami a třemi monotematickými mapkami (str. 193–195), které však poněkud utrpěly na čitelnosti kvalitou tisku. K neocenitelným součástem práce patří i jmenný rejstřík, který zjednodušuje orientaci v textu.

Tato kniha je určena především odborné veřejnosti z řad státních úředníků majících vztah ke zkoumanému regionu, orientalistů, historiků, politologů a odborníků na mezinárodní vztahy. Cenné poznatky zde však mohou najít nejdříve i osoby činné v soukromém sektoru, neboť práce obsahuje propracované podkapitoly, které se zabývají problematikou hospodářské politiky a navíc obsahují veliké množství ekonomických ukazatelů.

V samém závěru publikace se autor věnuje možnostem liberalizace ekonomického a politického života sledovaných zemí. Jako zásadní problém „perestrojkových“ změn je spatřován klientelismus, jehož případný zánik by vedl k odporu mnohých klíčových složek uvnitř státu. Zároveň s tím je vysloveno varování, jež je určeno především Spojeným státům, před unáhlenými zásahy do vnitropolitického vývoje v Iráku, jež je předmětem krátké charakteristiky na str. 169–171. *Dezintegrace Iráku může z této země učinit „černou díru“ a vyvolat nebezpečí „libanonizace“ či „afghánizace“, což jsou velmi nebezpečné alternativy nestability na Blízkém východě* (str. 170).

Nejen aktuálnost, nýbrž i multidisciplinární přínos poslední knihy z „dílny“ Eduarda Gombára, tak poskytuje českému čtenáři unikátní možnost fundovaného vŕhledu do problematiky, s níž se potýkají státy ležící na Blízkém východě, které mají k Evropě blíz, než si mnozí z nás dovedou představit.

Martin Shabu

bonicek@seznam.cz

Existuje střední Evropa?

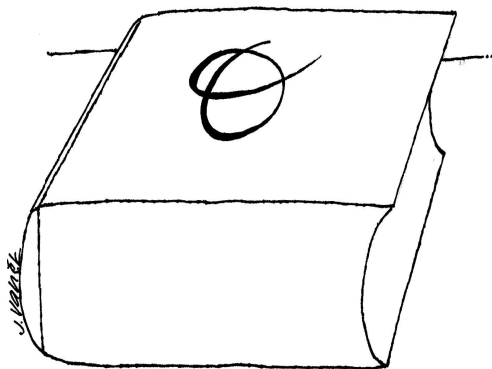
Szücs, Jenő: *Tri historické regiony Evropy*, Bratislava: Kalligram, 2001, 132 s., ISBN 80-7149-263-9.

Bratislavské nakladatelství Kalligram vydalo esej maďarského medievalisty Jenő Szücsa (1928–1988), který v 80. letech výrazně přispěl k debatě o existenci *střední Evropy*, vymezené zhruba hranicemi Polska, Československa a Maďarska, a přidal tak maďarský hlas k dřívějším esejům Milana Kundery a Czesława Miłosze. Zatímco však Miłosz ve svém „Hledání středu: Poezie střední Evropy“ (1982) stavěl na osobním dojmu o vnitřní kulturní spřízněnosti, a Kundera zase v „Tragédii střední Evropy“ (1984) na spřízněnosti osudové, nabídl Szücs v roce 1988 něco jiného: skutečně fundovanou odbornou práci. Nevycházel, tak jako oba výše jmenovaní, z předem daného přesvědčení, nýbrž skládal souvislosti politického, ekonomického a společenského vývoje a konstatoval výsledky, k nimž dospěl.

Szücs operuje s mírně odlišným pojmem: prostor středověkého uherského, polského, českého a braniborského státu označuje jako středovýchodní Evropu. V tom se shoduje především s mnoha historiky polskými (ze současných např. s J. Kołakowským či P. S. Wandyssem); z několika důležitých polských prací také vychází. Jinak v mnohém navazuje na známou francouzskou historickou školu 'Annales', především na práce G. Dubyho, Le Goffa aj. Jeho základní teze zní zhruba takto: Tajemství západoevropského vzestupu spočívá v tom, že kumulativní změny vývojového rytmu s sebou vždy přinesly i strukturální změnu. Na počátku tohoto rytmu stál rozklad západoférické říše, ústící v germánsko-římskou symbiózu a politickou anarchii, jejímž plodem byl jednak právně specifický systém lenní závislosti, jednak hustá urbanizační síť s nebyvale intenzivní obchodní výměnou. Východ kontinentu podobnou barbarsko-antickou symbiózu nepoznal.

Szücs nejprve sleduje vývin západní Evropy, *Europae Occidentis*, vyrostlé zhruba na evropské části západoférické říše, a definuje, v čem spočívá její jedinečnost. S ní potom srovnává území dále na východ, někdejší barbaricum (případně na byzantském území, kde však nedošlo k barbarsko-antickému splnutí), přijímající impulsy ze Západu a od Byzance. Vznikem prvních státních útvarů se začal utvářet i pojem východní Evropa. Mongolská a později osmanská invaze oddělila vlastní východ a jihovýchod, co zbylo, byla právě středový-

chodní Evropa. Ta v té době už měla vybudované základy „západních“ ekonomických a politických struktur, avšak některé podněty k ní dolehly až se zpožděním a některé prvky zcela chyběly. Zmíněné struktury však podle autora nebyly pouze importem ze Západu, byly rovněž plodem paralelního domácího vývoje, jenž ovšem dával slabší impulsy.

Maximální pozornost věnuje autor vrcholnému středověku, kdy na Západě dochází k další vlně kumulativních změn, provázené změnami struktur. Zde se cesty vývoje Západu a Východu (ruské říše) nadlouho rozešly. Vývoj na území mezi nimi, původně součástí Východu, avšak vyznačující se západními strukturami (byť slabými, deformovanými nebo zčásti chybějícími), rozhodně nepřipomínal Východ. Plně se však toto území nikdy nezařadilo ani k Západu, některé další vývojové fáze příznačné pro Západ prodělalo se zpožděním nebo s menší intenzitou. Mohu jen doporučit doplnit si četbu Szücsova eseje studiem Dušana Třeštíka o vývoji středoevropského regionu v 8. a 9. století a počátcích formování moravského, českého, polského a uherského státu.

Autor dále průběžně srovnává vývoj od 15. do 19. století v západní, středovýchodní (Uhry, Polsko, Braniborsko-Prusko a český stát) a východní Evropě (Rusko). To jsou ony tři historické regiony Evropy, regiony vyznačující se specifickými společenskopolitickými a ekonomickými strukturami. Jmenovitě, aby se vyhnul zbytečnému rozmělnění, pomínil autor tři další evropské regiony: jižní Evropu (Středomoří), Evropu severní (Skandinávie) a jihovýchodní (Balkán).

Kromě dobře podloženého nástinu vývoje v uvedených regionech se čtenář ve zkratce seznámí s řadou podnětných tezí:

o podstatě evropského feudalismu, formování středověkého pojetí římského práva a jeho úloze v politickém vývoji evropské společnosti, či o vzniku pojmu 'Europa Occidentis' i 'Evropa' samotná. Z hlediska dějin mezinárodních vztahů je nepochybně velmi zajímavý jeho pojem „světová ekonomika“, jehož Szücs užívá ve spojení s rámcem daným ekonomickou strukturou určitého regionu, „světa“: hovoří tak o „světové ekonomice“ západní Evropy (kam patřila i Evropa středovýchodní) či o „světové ekonomice“ evropského východu, svázané s hranicemi ruské říše. Význam Szücsovy eseje se ostatně neomezuje na domácí či středoevropské prostředí: jeho teze o západoevropském feudalismu si získaly plnohodnotný ohlas i na Západě.

Szücs nepatřil k filosofujícím obhájcům střední Evropy. Jeho práce, záhy přeložená do většiny významných západoevropských jazyků, byla ovšem brzy zařazena po bok zmíněných esejů Kundery a Miłosze, s nimiž si získala srovnatelný ohlas. „Tri historické regiony Evropy“ z naznačené řady přesto dosti vybočují. Nevybočuje formou, jde skutečně o esej, nikoli o historickou studii v pravém slova smyslu. Liší se však přístupem, který vychází z konkrétních faktů, a teprve potom směřuje k zobecnění. Szücs se nesnaží dohledávat fakta k dotvoření nějaké vlastní představy. Rád sice cituje Istvána Bibóa, jenž pojem střední Evropa po druhé světové válce znovu oživil, ale dokáže se s ním při veškerém obdivu kriticky vyrovnat.

Obhájci střední Evropy, včetně Kunderových a Miłoszových následovníků, kteří po pádu komunismu vstoupili do politiky, v čele s Václavem Havlem a Bronislawem Gremkem, se často opírají o pomyslný „duch“ regionu, esenciální středoevropanství, které si ovšem každý může vykládat po svém. S trochou humorné nadsázky můžeme říci, že teze o existenci svébytného středoevropského prostoru je složena z polského vymezení se jako meziprostoru mezi Západem a Ruskem, českém přesvědčení o vlastní příslušnosti k Západu a maďarských pochyb o tom, jestli Maďarsko skutečně součástí Západu je. Pokračujeme-li v nadsázce, obraz střední Evropy se bude lišit. Vedle názoru, že to Západ potřebuje střední Evropu (k evropeizaci Východu), se setkáme se zpochybňováním tohoto konstruktů jakožto zbytečného, nebo naopak jeho obhajováním, protože je v něm spatřováno pojitko se Západem.

Szücs nevychází z dojmu ani přesvědčení. Upozorňuje, že jsme navyklí všimnout si hlavně dějin kultury (resp. tzv. vysoké kultury), ačkoli právě ony o skutečné podobě dané společnosti nemusejí vypovídat přesně. Namísto Miłoszovy mlhavé kulturní spřízněnosti představuje Szücs ekonomické struktury. Proti hluboce pocítované Kunderově dějinné nespravedlnosti staví navýsost střízlivý pohled na traumatizující témata polských, maďarských a českých dějin. V Čechách se podle něj po Bílé Hoře pod vládou cizí dynastie a kosmopolitní aristo-

kracie „téměř nepozorovaně“ zformoval nejobčasnější moderní národ středověkého Evropy. Udržování fikce státopravního národa středověkého ražení, na stavovském základě, se díky částečnému úspěchu protihabsburských vzpour naopak vymstilo Maďarům. Nejtragičtější se tak podle autora stalo v národnostní otázce, čímž se vyrovnává s maďarským historickým alibismem: z pohledu škod, které tím byly napáchány, by prý bylo lepší „na půldruhé století zmlzet z mapy jako Polsko, nebo na tři století klesnout na úroveň dědičné provincie, jako se to stalo Čechám“.

Čechy a Maďary spojuje traumatizující obraz „zlých Habsburků“, o němž se Szücs zmiňuje jako o škodlivém ideovém balastu. Sám hodnotí habsburské soustátí po svém: výsledkem veškeré „krutosti“ byl specifický kompromis mezi absolutismem a stavov-

ským uspořádáním, jaký neměl v Evropě obdobu – Západ směřoval k národnímu absolutismu a Východ zase k říšské autokracii. Szücs ovšem není nostalgický ani sentimentální, rozpad habsburského soustátí (ač politicky vhodně vyplňujícího prostor mezi Východem a Západem) byl nevyhnutelný, protože charakter habsburského absolutismu se nehodil k tomu, aby ze svých „národů“ vytvořil národy moderní, ať už výlučně státotvorné nebo jazykové, jako se to stalo směrem na západ a na východ...

Szücsův esej je vhodnou četbou pro české intelektuály a politiky. Nejde ani tak o polemiku kolem střední Evropy. Je však dobré znát své místo v Evropě, vědět, čeho je důsledkem, a jaké jsou naše předpoklady pro integraci se Západem, která je, jak se domnívám, naším cílem. Ve vydání Kalligramu je esej „Tři historické regiony Evro-

py“ doplněn krátkou úvahou téhož autora nazvanou „Regionální místo Maďarska v Evropě“. Týká se sice především středověku, je však vhodně doplněna krátkou studií současného maďarského historika Pétera Hanáka „Střední Evropa jako historický region: Novověk“, zaměřenou navzdory názvu téměř úplně na Uhry a jejich přechod ke kapitalismu. Českému intelektuálnímu prostředí, stále přesprávanému zatíženému neplodnou geopolitikou a přitom uzavřenému v úzkém národním rámci, by podobná krátká studie rozhodně prospěla. Není bez zajímavosti, že Szücsův esej se stal koncem 80. let bestsellerem mezi maďarskými intelektuály a univerzitními studenty. Nezbyvá než si přát, aby byl podobný intelektuální bestseller časem napsán i u nás.

Filip Tesar

tesar@iir.cz

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

35 De 48 692
ARNSWALD, Sven
The Implication of Baltic States' EU Membership / Sven Arnsward and Mathias Joop. – 1st ed. – Helsinki: Finnish Institute of International Affairs, 2001. – 124 s. – (Programme on the Northern Dimension). – Bibl. – Pozn. ISBN 951-769-120-3
ISSN 1456-1182

32 48 611
BARTOSZEWSKI, Władysław
Wspólna europejska odpowiedzialność: Wybrane przemówienia i wywiady styczeń-lipiec 2001 r. / Władysław Bartoszewski. – 1. vyd. – Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2001. – 272 s.: fot. – Pozn. ISBN 83-915698-1-0

32 48 612
BARTOSZEWSKI, Władysław
Ponad podziałami: Wybrane przemówienia i wywiady lipiec-grudzień 2000 r. / Władysław Bartoszewski. – 1. vyd. – Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2001. – 209 s. – Pozn. – Příl. ISBN 83-907665-7-4

32 48 717 PK
BERG-SCHLOSSER
Úvod do politické vědy / Dirk Berg-Schlosser, Theo Stammen. – 1. vyd. – Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000. – 372 s. – Dod. – Pozn. ISBN 80-86130-09-06

32 48 711
CYPRUS
Cyprus: The Need for New Perspectives / Edited by Clement H. Dodd. – 1st ed. – Huntingdon: Eothen, 1999. – 10, 333 s. – Pozn. – Rej. ISBN 0-906719-23-2

32 D 14 462/2001-2002 PK
DIRECTORY
Directory of Non-Governmental Organizations

Associated with the Department of Public Information 2001-2002. – 1st ed. – New York: United Nations, 2001. – neprav.stránk. – Příl. – Rej.

32 48 705
GLOBALIZATION
Globalization and Social Change / Edited by Johannes Dragsbaek Schmidt and Jacques Hersh. – 1st ed. – London: Routledge, 2000. – 15, 303 s. – (Routledge Advances in International Relations and Politics). – Bibl. – Pozn. – Rej. ISBN 0-415-24171-5

32 48 702 PK
HANDWÖRTERBUCH
Handwörterbuch Internationale Politik / Hrsg. Wichard Woyke. – 8. akt.Aufl. – Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2000. – 23, 622 s. – Pozn. – Rej. ISBN 3-89331-410-5

32 48 725
CHANGING
The Changing Geopolitics of Eastern Europe / Edited by Andrew H. Dawson and Rick Fawn. – 1st ed. – London: Cass, 2002. – 174 s.: gr., mp., tab. – Pozn. – Rej. ISBN 0-7146-8224-1

32 De 47 672
JOENNIEMI, Pertti
On the Encounter Between the Nordic and the Northern: Torn Apart but Meeting Again? / Pertti Joenniemi and Marko Lehti. – 1st ed. – Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, 2001. – 47 s. – (COPRI Working Papers; No. 36/2001). – Pozn. ISSN 1397-0892

32 48 604
KREIKEMEYER, Anna
Russlands Politik in bewaffneten Konflikten in der GUS: Zwischen Alleingang und kooperativen Engagement / Anna Kreikemeyer, Andrej V. Zagorskij; Vorwort von Hans Georg Ehrhart.

– 1. Aufl. – Baden-Baden: Nomos, 1997. – 319 s. – (Demokratie, Sicherheit, Frieden; Bd. 110). – Pozn. – Příl. – Rej. ISBN 3-7890-4726-0

32 45 239a
KREJČÍ, Oskar
Mezinárodní politika / Oskar Krejčí. – 2. rozšíř. vyd. – Praha: Ekopress, 2001. – 709 s.: gr., mp., tab. – Bibl. – Pozn. – Rej. ISBN 80-86119-45-9

32 48 704
MEARSHEIMER, John J.
The Tragedy of Great Power Politics / John J. Mearsheimer. – 1st ed. – New York: Norton, 2001. – 16, 555 s.: mp., tab. – Pozn. – Rej. ISBN 0-393-02025-8

32 48 710
NECATIGIL, Zaim M.
The Cyprus Question / Zaim M. Necatigil. – 2nd rev. ed. – Oxford: Oxford University, 1998. – 80, 508 s. – Bibl.-CHron. – Pozn. – Rej. ISBN 0-19-825846-1

32 48 663/1
PACNER, Karel
Československo ve zvláštních službách: Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989; 1. díl, 1914–1939 / Karel Pacner. – 1. vyd. – Praha: Themis, 2002. – 526 s. – Rej. ISBN 80-7312-002-X

32 D 48 695
PODRAZA, Andrzej
Central Europe in the Process of European Integration: A Comparative Study of Strategies of the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia Towards Deepening and Widening of the European Union / Andrzej Podraza. – 1st ed. – Prague: Research Support Scheme, 2000. – 118 s.: tab. – Bibl. – Pozn. – Příl.

32
QUEL	D 48 630	32
STEPHEN, Michael	48 648	32
VÝBĚR	48 716 PK
Quel statut pour le Kosovo? / Dana H. Allin, Franz-Löthar Altmann, Marta Dassú, Tim Judah, Jacques Rupnik, Thanos Veremis; Sous la direction de Dimitrios Triantaphyllou. – 1. éd. – Paris: Institute for Security Studies, 2001. – 6, 119 s. – (Cahiers de Chaillot; No. 50/2001). – Pozn. ISSN 1017-7574		The Cyprus Question: A Considerable Guide to the History, Politics and Law of the Cyprus Question / Michael Stephen. – Previous ed. – London: Northgate, 2001. – 154 s. ISBN 0-9540840-0-4		Výběr smluv Rady Evropy. – 1. vyd. – Praha: Prospektum, 2001. – 496 s. ISBN 80-7175-103-0	
32
ROZŠIŘOVÁNÍ	48 588	32
TITARENKO, Michail L.	48 625	32
WEICHSEL, Volker	De 48 589
Rozšiřování ES/EU / Editoři: Petr Fiala, Markéta Pitrová; Autoři textu: Petr Kaniok, Ondřej Krutílek, Pavel Molek, Michal Nešpor, Ivo Příkrýl, Petr Svačina, Zdeněk Sychra. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2001. – 193 s.: tab. – (Studie MPÚ). – Bibl. – Pozn. ISBN 80-210-2645-6		Rossija licom k Aziji / Michail Leont'jevič Titarenko. – 1. vyp. – Moskva: Respublika, 1998. – 317 s. – Bibl. – Pozn. ISBN 5-250-02690-7		Westintegration und Russlandpolitik der Tschechischen Republik / Volker Weichsel. – 1. Aufl. – Münster: LIT, 2000. – 129 s. – (Studien zu Konflikt und Kooperation im Osten; Bd. 9). – Pozn. – Přil. ISBN 3-8258-4833-7	
32
RUCKER, Laurent	48 664	32
TRUDNY	48 622	3248 587
ZAHRAŇIČNÍ	
Stalin, Izrael a Židé / Laurent Rucker. – 1. vyd. – Praha: Rybka, 2001. – 313 s. – Bibl. – Pozn. ISBN 80-86182-53-3		Trudný dialog: Polsko-německá spolupráce v zájmu Evropy / Praca zbiorowa pod redakcją Krzysztofa Malinowskiego i Markusa Midenbergera. – 1. wyd. – Poznań: Instytut Zachodni PAN, 2001. – 183 s.: tab. – Pozn. ISBN 83-87688-19-3 ISSN 0860-2913		Zahraniční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku / Editoři: Břetislav Dančák, Miroslav Mareš; Autoři textu: Lukáš Benda, Lubomír Kopeček, Tomáš Urubek. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2001. – 120 s. – (Studie MPÚ). – Bibl. – Pozn. ISBN 80-210-2354-6	

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Bc. Petr Anděl, nar. 1977; student oboru Americká teritoriální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, kde roku 2000 získal titul Bc. (str. 18)

Erhard Busek, nar. 1941; vystudoval právo na univerzitě ve Vídni. Vykonával celou řadu politických funkcí v rámci konzervativní Rakouské lidové strany (ÖVP). V letech 1991 až 1995 byl jejím předsedou, spolkovým ministrem pro vědu a školství, vedle toho i rakouským vicekancléřem. Od roku 1995 předsedá rakouskému Ústavu pro Podunají (Institut für den Donaauraum – IDM). Na podzim roku 2001 byl Evropskou unií jmenován zvláštním koordinátorem Paktu stability pro jihovýchodní Evropu. (str. 20)

Mgr. Jiří Ellinger, nar. 1974. Vystudoval historii na FF UK. V letech 1997–2001 interní doktorand Ústavu světových dějin na FF UK, 1999–2000 studijní pobyt na The Queen's College v Oxfordu. Specializuje se na moderní dějiny Velké Británie a USA. Od roku 2002 pracuje na MZV ČR. (str. 16)

PhDr. Ivan Gabal, nar. 1951; absolvoval sociologii a teorii kultury na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy, v letech 1978–1989 pracoval v Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV. V roce 1991 pracoval v Kanceláři prezidenta ČSFR jako vedoucí Odboru politických analýz. Od roku 1994 pracuje v Gabal, Analysis & Consulting. Působí v několika nevládních a nadačních organizacích a je členem správní rady Masarykovy univerzity v Brně. (str. 34)

Ing. Mesfin Gedlu, Ph.D., nar. 1955, český občan etiopského původu, absolvent Vysoké školy zemědělské v Praze, ze studií vyloučen v r. 1982. V letech 1996–1999 vystudoval Filosofickou fakultu UK, obor politologie. Původním povoláním zootechnik, nyní zaměstnanec ÚMV; zabývá se především soudobými spo-

lečnostmi a politikou zemí subsaharské Afriky a mění se situací a perspektivami vztahů Sever–Jih. (str. 36)

PhDr. Lenka Helšusová, nar. 1975; vystudovala humanitní vědy na PedF UK a sociologii na FF UK v Praze. Absolvovala semestrální program Peace and Conflict Resolution na American University ve Washingtonu, D.C. v USA a tříměsíční stáž v Centre for Strategic and International Studies ve Washingtonu, D.C. v USA (1999). Pracuje v Gabal, Analysis & Consulting a vyučuje sociologii na Technické univerzitě v Liberci. (str. 34)

PhDr. Svetislav Kostić, Dr., zabývá se indologií (indickou filologií), vývojem jazyka a překládáním. Na Filosofické fakultě UK vyučuje hindštinu a sanskrit, jakož i další filologické předměty. (str. 4)

PhDr. Michal Kubát, nar. 1975; studium politologie na FSV UK v Praze a v Krakově. Od roku 1999 je interním doktorandem (PhD) na Institutu mezinárodních studií FSV UK v Praze. Je spoluautorem několika politologických sborníků. V roce 2000 vydal knihu Politika v Polsku po roce 1989. Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence (nakladatelství UK Karolinum). V roce 2001 editoval sborník Východní rozšíření Evropské unie. (str. 24)

Michal Pehr, nar. 1977; studující historie a politologie na FF UK (od 1995). V r. 2001 stážista na Institut für Politikwissenschaft v Salcburku. Zabývá se politickým systémem ČR a Rakouska. (str. 40)

Tomáš F. Petru, nar. 1974; vystudoval anglistiku a indonéštinu na FF UK, v současné době studuje indonesistiku (doktorandské studium); překladatel a lektor. (str. 6)

Dr. Petr Robejšek, nar. 1948, vystudoval sociologii a sociální psychologii na UK v Praze; 1973–75 vědecký pracovník Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV; 1976–80 studium sociologie, ekonomie a sociální psychologie na uni-

verzitě v Hamburku; od r. 1982 vědecký pracovník v Internationales Institut für Politik und Wirtschaft v Hamburku, člen Německé společnosti pro výzkum východní Evropy; publikoval řadu statí o politickém a ekonomickém vývoji východní Evropy a vztazích mezi Východem a Západem. (str. 30)

Milan Slezák, nar. 1957; vedoucí zahraniční rubriky Hospodářských novin, dlouhodobě se specializuje na problematiku Asie. (str. 12)

Martin Shabu, nar. 1981; student oborů: mezinárodní teritoriální studia FSV UK a politologie FF UK, zájem o mezinárodní otázky související s Blízkým východem. (str. 41)

PhDr. Emil Souleimanov, nar. 1978 v Jerevanu, Arménie. V letech 1995–1997 studoval Moskevskou státní pedagogickou univerzitu, obor germanistika-anglistika. Od roku 1997 pokračoval ve studiích na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, obor germanistika-rusistika. V roce 2001 absolvoval studia mezinárodních vztahů v Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze; doktorát tamtéž. Zabývá se problematikou bezpečnostních studií se zřetelem na region Kavkazu, Střední Asie, Rusko a Turecko. (str. 14)

JUDr. Teddy Sunardi, Ph.D., nar. 1970 v Praze; v roce 1975 emigroval s rodiči do Indonésie, kde strávil 19 let. V roce 1994 zakončil studium Právnické fakulty v Jakartě. V roce 1999 dokončil postgraduální studium na Právnické fakultě UK, člen předsednictva Českého helsinského výboru a asistent Ústavu jazyků a humanitárních studií v Pardubicích. (str. 8)

Mgr. Filip Tesař, nar. 1969; vystudoval obor etnologie na FF UK, v současné době tamtéž na postgraduálním studiu, přednáší na FSV UK o národnostních konfliktech na Balkáně. Specializuje se na současnost i dějiny Balkánu. Této problematice se věnoval i jako diplomat, žurnalista a humanitární pracovník. Pracuje v ÚMV. (str. 42)